

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL¹⁹⁷⁵₁

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 23	ŠT. 1	STR. 1-112	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1975
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

8 91191
+

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Aleksander Skaza</i> , Bratko Kreft dostojevskolog	5
<i>Jakob Rigler</i> , O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov	27
<i>Jože Stabej</i> , Slovarnik Vid (Dominik) Penn	41
<i>Witold Mańczak</i> , Etimologija besede <i>kumъ</i>	59
<i>Eric P. Hamp</i> , On the Dual Inflections in Slovene	67

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

<i>Boris Paternu</i> , Martinovičev Prešeren	71
<i>Aleksander Skaza</i> , Tvorcheskie raboty uchenikov Tolstogo v Yasnoj Polyane	80
<i>Lino Legiša</i> , Marija Pirjevec: Srečko Kosovel: Aspetti del suo pensiero e della sua lirica	84
Dopolnilo h kranjskemu »Zapisniku« 1899—1900	86
<i>Ivan Skafar</i> , Iz dopisovanja med škofom J. Szilyjem in Miklošem Küzmičem v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami (Ob 170-letnici Küzmičeve smrti)	87

CONTENTS

ARTICLES AND STUDIES

<i>Aleksander Skaza</i> , Bratko Kreft's Studies of Dostoevsky	5
<i>Jakob Rigler</i> , On the History of Classification of Slovene Dialects	27
<i>Jože Stabej</i> , The Lexicographer Vid (Dominik) Penn	41
<i>Witold Mańczak</i> , The Etymology of the Word <i>kumъ</i>	59
<i>Eric P. Hamp</i> , On the Dual Inflections in Slovene	67

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

<i>Boris Paternu</i> , Martinovič's Prešeren	71
<i>Aleksander Skaza</i> , Tvorcheskie raboty uchenikov Tolstogo v Yasnoj Polyane	80
<i>Lino Legiša</i> , Marija Pirjevec: Srečko Kosovel: Aspetti del suo pensiero e della sua lirica	84
Further Notes to "Zapisnik" of Kranj 1899—1900	86
<i>Ivan Skafar</i> , From the Correspondence between the Bishop J. Szily and Mikloš Küzmič with reference to Küzmič's Books (On the Occasion of the 170th Anniversary of Küzmič's Death)	87

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadravec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis odpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

PO 1673/1976

*Zaslužnemu slavistu akademiku
prof. dr. BRATKU KREFTU
za sedemdesetletnico*

BRATKO KREFT DOSTOJEVSKOLOG

Razprava podaja razvoj ukvarjanja Bratka Krefta z Dostojevskim od prvih zapisov iz dvajsetih let do esejev, študij in razprav, ki so se od leta 1956 dalje pojavljali bodisi kot samostojne objave bodisi kot spremne besede k posameznim zvezkom obsežno zasnovane izdaje *Izbranih del F. M. Dostojevskega*, ter ugotavlja Kreftovo izvirnost pri razreševanju mnogih, zlasti idejnih problemov dostojevskologije.

The essay deals with the development of Bratko Kreft's study of Dostoevsky — from the first minor articles published in the twenties to essays, studies, and treatises that have since 1956 appeared either as independent publications or as prefaces to individual volumes of *Selected Works of F. M. Dostoevsky*. In the treatment of various problems of literary scholarship, and particularly as regards problems arising from Dostoevsky's ideas, B. Kreft displays original insights.

1

Bratko Kreft, čigar ustvarjalno težišče sta dramatika in gledališka umetnost, se je uveljavil tudi kot slavist. Med Kreftove pomembnejše dosežke na slavističnem področju¹ spada tudi vrsta spisov o osebnosti in delu F. M. Dostojevskega.

Kreftovi spisi o Dostojevskem so nastajali v razdobju, ki ga označujeta dva za dostojevskologijo izredno pomembna jubileja: petinsedemdesetletnica (1956) in devetdesetletnica (1971) smrti velikega ruskega romanopisca. Objavljeni so bili ali kot samostojne enote² ali kot spremne

¹ Sem sodijo primerjalni razpravi *Shakespeareov vpliv na razvoj Puškino-vega dramskega nazora* (1959), *Puškin in Shakespeare* (1952), eseji in študije o slovenski (*Osebnost Primoža Trubarja*), hrvaški (*Fragmenti o Miroslavu Krležii*), srbski (*Zapiski o Zmaju-Jovanu Jovanoviču*), ruski (*A. S. Puškin, I. A. Gončarov, I. S. Turgenjev, A. N. Ostrovski, A. P. Čehov*) in ruski sovjetski književnosti (*Maksim Gorki, A. N. Tolstoj, M. A. Solohov*), ki so zbrani v knjigi *Portreti* (1956), razprava *Fragmenti o slovensko-ruskih stikih*, »Slavistična revija« 1958, študija o romanu *Vstajenje L. N. Tolstoja*, ki je izšla v 14/1 zvezku zbirke »Sto romanov« leta 1965, slovenistična razprava *Cankar in njegov hlapec Jernej* (1967) in razprava *Tradicija in avantgarda*, »Slavistična revija« 1968.

² *F. M. Dostojevski*. (Fragment ob petinsedemdesetletnici smrti.) »Naša sodobnost« 1956, str. 204—214 in 328—357. *Dostojevski u slovenskoj književnosti*, Enciklopedija Jugoslavije III, Zagreb 1958, str. 64 (skupaj z N. F. Preobražen-skim). *Dostojevski i Kami*, »Književne novine« 1960, št. 117, str. 1—2. *Dostojevski in Camus*. (Zapisek ob dunajski uprizoritvi Besov.) »Naši razgledi« 1960, str. 214 do 215. *Marx in Engels o Besih*, »Naša sodobnost« 1960 str. 694—751. *Marks i Engels o »Nečistim silama«*, »Savremenik« 1961, knj. 13, str. 349—370. *Dostojevski in utopični socializem*, »Slavistična revija« 1965, str. 1—24.

besede³ k posameznim zvezkom obsežne in pri Slovencih prve izdaje *Izbranih del F. M. Dostojevskega*, ki pod uredništvom B. Krefta izhaja že od leta 1957 dalje pri Državni založbi Slovenije.⁴ Pred letom 1956 je Bratko Kreft posvetil neposredno Dostojevskemu samo dva krajša, priložnostna informativna zapisa,⁵ ki bi ju z gledišča strogo pojmovane dostojevskologije lahko povsem zanemarili. Tako bi se mogli pri razpravljanju o Kreftu-dostojevskologu časovno omejiti kar z letnico 1956, toda s tem bi zagrešili hudo literarnozgodovinsko napako: prezrli bi nekaj pomembnih dejstev, ki brez njih ne bi mogli prav razumeti specifičnega namena in pomena Kreftovega pisanja o Dostojevskem. — Izven našega pregleda bi ostala dobra tri desetletja Kreftovega aktivnega preučevanja Dostojevskega in tvornega soočenja z njim (prim. npr. moto iz *Mladca (Podrostok)* k romanu *Človek mrtvaških lobanj, 1929*, režijo *Zločina in kazni, 1952* ipd.). Zanemarili bi pogostno in mnogopomensko vpletenost Dostojevskega v Kreftovo esejistiko in kritiko, ki sta se v polemiki z meščansko kulturo, v tridesetih in prvih povojnih letih pa tudi z netolerantnostjo socrealistične tendenčnosti, temperamentno vključila v boj za svobodo umetniškega ustvarjanja.⁶ Spregledali bi, da se je v tem boju izoblikovala »v duhu marksističnih mislecev od Marxa do Lenina« Kreftova literarnokritična in literarnozgodovinska metoda, ki mu je omogočila, da je »priznaval in razlagal sociološko pojojenost (umetnosti), hkrati pa zagovarjal estetsko merilo pri tolmačenju

³ /*Spremna beseda*/, v knj.: F. M. Dostojevski, *Bratje Karamazovi*, 2. 1957, str. 545—590. /*Spremna beseda*/ V knj.: F. M. Dostojevski, *Izpoved mladega človeka*, 1958, str. 711—730. /*Spremna beseda*/ V knj.: F. M. Dostojevski, *Ponižani in razžaljeni*, 1958, str. 409—456. /*Spremna beseda*/ V knj.: F. M. Dostojevski, *Idiot*, 1959, str. 771—915. *Dostojevski in njegov roman Besi*, v knj.: F. M. Dostojevski, *Besi*, 1960, str. 850—914. *Zapiski iz mrtvega doma in iz podpodja*, 1962, str. 495—570. *Trije romani F. M. Dostojevskega*, v knj.: F. M. Dostojevski, *Stepančikovo in njegovi prebivalci, Srečkar, Večni mož*, 1963, str. 615—661.

⁴ IX. (*Zločin in kazen*, 1964), X. (*Bedni ljudje, Dvojnik, Netočka Neznanova*, 1970) in XI. zvezek (*Stričkove sanje in druge povesti, 1972*) *Izbranih del* so izšli brez urednikove spremne besede. — Založba napoveduje še dve knjigi: knjigo izbranih člankov (*Dnevnik pisatelja*) in najznačilnejših pisem Dostojevskega ter nekaj spominov nanj in monografijo o pisateljevem življenju in delu izpod peresa urednika B. Krefta.

⁵ Prvi zapis *Dostojevski*. (Ob petdesetletnici smrti) je prinesel »Ameriški družinski koledar« za leto 1951 na str. 112—115, drugi *Dostojevski* je izšel kot dramaturški zapisek v »Gledališkem listu Narodnega gledališča — Drama« 1952—1953, št. 3, str. 1—4, ob uprizoritvi dramatizacije romana *Zločin in kazen*. Dramatizacijo je opravil P. F. Krasnopoljski, delo pa je postavil na oder kot prvi slovenski režiser dramatizacije Dostojevskega B. Kreft; pred njim je v Sloveniji režiral Dostojevskega samo ruski emigrant B. Putjata: *Idiot* (1922) in *Stričkov sen* (1925).

⁶ Gl. npr.: *Krleževe lirične samoizpovedi*, »Ljubljanski zvon« 1940, študijo *Ivan Aleksandrovič Gončarov* v knj. I. A. Gončarov, *Obriv*, Ljubljana 1954, obj. tudi v knj. *Portreti*, idr.

umetniških del.⁷ In nazadnje — niti opazili ne bi, da se je Kreftu že v predvojni esejistiki in kritiki izoblikovala tista manira pri razpravljanju, ki je tako značilna za njegove spise o Dostojevskem in ki jo Franc Zdravec posrečeno označuje kot »nekakšen konstruktivizem«, katerega posebnost sta »raznolikost motivov, način, ki asociativno združuje sicer podobne, časovno in prostorsko pa oddaljene umetnostne, filozofske in politične motive in ideje,« ter »odskakovanje od glavnega motiva na stranske podobne in nazaj.«⁸ F. Zdravec tak »konstruktivizem« v Kreftovi predvojni esejistiki in kritiki hipotetično pojasnjuje »tudi (kot) posledico razmer, v katerih je bilo treba marksistično ideološko konico odmakniti cenzorjevemu očesu,«⁹ naše nadaljnje razpravljanje pa bo pokazalo, da je tak način pisanja vsaj v literarnokritičnih in esejističnih pa tudi v literarnozgodovinskih delih pri B. Kreftu nasledek po eni strani pozitivistične komparativistike, ki je skušala z raziskovanjem tim. pozitivnih in negativnih paralelizmov v književnosti priti do zgodovinsko tipoloških rezultatov,¹⁰ po drugi strani pa dejstva, da Bratko Kreft tudi na področje literarne vede vnaša elemente umetniškega pristopa k stvarjem, da vedno »strastno doživlja Dostojevskega«¹¹ in da ob pogostnem opozarjanju na cankarsko geslo »sredi arene življenja sem stal« in na zolajevski »j'accuse« vnaša v objektivizem znanstvenega razpravljanja visoko konotacijo poetičnega in patetično retoričnega govora.

Ob upoštevanju navedenih dejstev lahko zaključimo, da si Bratko Kreft že v obdobju do leta 1956 ni samo ustvaril trdne teoretične osnove za kompleksno literarnozgodovinsko obravnavo Dostojevskega, marveč da se je že dokopal do dokaj celovite podobe o njem kot o človeku in umetniku in si je še posebej razkril aktualnost njegove umetnosti v sodobnem idejnem boju.

2

Če naj verjamemo avtobiografskim mestom v romanu *Človek mrtvaških lobanj*, še posebej tistim, ki so se pojavila v njegovi drugi precej razširjeni redakciji (1959), in obširni »fragmentarni jubilejni marginaliji« *Epilog po štiridesetih letih*, natisnjeni kot spremna beseda k prvemu zvezku pisateljevega *Izbranega dela* (1971), potem lahko zapišemo, da se

⁷ Prim.: Franc Zdravec, *Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja*, Ljubljana 1974, str. 184.

⁸ F. Zdravec, n. d., str. 185.

⁹ F. Zdravec, n. m.

¹⁰ Našo trditev podpira tudi dejstvo, da pomenijo v Kreftovi predvojni literarnozgodovinski dejavnosti jedro prav primerjalne raziskave.

¹¹ Prim. o tem intervju: *Bratko Kreft o Dostojevskem*, »Knjiga« 1957, str. 524.

je Bratko Kreft »že v višji gimnaziji in ves čas visokošolskega slavističnega študija (...) posvečal (...) ruski književnosti«, predvsem Tolstoju, Andrejevu, Turgenjevu, Čehovu, Gorkemu in seveda Dostojevskemu, in da sta ta njegov študij spremljali dve fazi v njegovem osebnem razvoju: prva, »mladostno romantična«, ki je trajala nekako do leta 1923, in druga, ki sega preko let 1923—1924, ko se je Kreft »spreminjal iz zanesenega tolstojanca in zagovornika ‚duhovne revolucije‘ v vernika marksistične ideje«, v dunajsko visokošolsko obdobje (1924—1925) in v leta po njem, ko je Kreft napisal svoj »posredni in intimni obračun s tolstojsko romantiko in socialistično-utopistično miselnostjo« — roman *Človek mrtvaških lobanj* in sprejel marksizem kot svoj »dokončni svetovni nazor brez dogmatičnih primesi«. ¹² V tem razvoju naj bi Kreft sprva sprejemal poleg Tolstoja tudi Dostojevskega predvsem kot »duhovnega naturalista«, ¹³ kmalu pa naj bi ga začel vznemirjati Dostojevski kot pisatelj »enega izmed največjih političnih romanov v svetovni književnosti«, romana *Besi*. Tako vsaj lahko sklepamo po zelo obsežnem dodatku v drugem poglavju redakcije romana *Človek mrtvaških lobanj* iz leta 1959, ¹⁴ ki obravnava reakcijo nekaterih literarnih likov, predvsem osrednjega, precej avtobiografsko zasnovanega dijaka Leona, na atentat in usmrtilitev Alije Alijagića, nadalje njegov sicer nejasni, a vendar odklonilni odnos do Bakunina in individualnega terorja in njegovo literarno razgledanost, kjer pisatelj posebej opozori ob *Besih* Dostojevskega na roman Maksima Gorkega *Mati* in na knjigo Stepnjaka *Podtalna Rusija*, ¹⁵ torej na dela, ki so v mladosti vznemirila Krefta samega. Ubese-ditev Leonovega zanimanja za *Bese* Dostojevskega v takem tematskem sklopu je sama po sebi dovolj zgovorna, izjemen interes pa vzbudi, ko se razširi v pasus, ki pripoveduje o predavanju nekega visokošolca iz Ljubljane v društvu liberalnih dijakov o Dostojevskem in o Leonovem kritičnem nastopu na tem predavanju.

Ubese-ditev predavanja in dogajanja na njem namreč prinaša v Leonovem tekstu za dvajseta leta presenetljivo polemično zaostreno interpretacijo Dostojevskega in njegovega romana *Besi*. Dostojevski, ki se je kot avtor romana *Besi*, po slovenski izdaji tega romana v prevodu Vladi-

¹² Prim. o tem: Franc Zadavec, *Zgodovina slovenskega slovstva*, VI/1, *Eks-presionizem in socialni realizem*, Maribor 1972, str. 74—75, in Bratko Kreft, *Epilog po štiridesetih letih*, v knj.: Bratko Kreft, *Človek mrtvaških lobanj*, *Iz-brano delo* 1, Maribor 1971.

¹³ Bratko Kreft, n. d., str. 608.

¹⁴ V izdaji iz leta 1971 obsega ta dodatek v drugem poglavju tekst od str. 52 do str. 87.

¹⁵ Stepnjak, psevdonom za S. M. Kravčinskega, avtorja feljtona o ruskih revolucionarjih *Podpol'naja Rossija*.

mirja Levstika in po prevajalčevem članku *Revolucijski epos Dostojevskega* iz leta 1919¹⁶ uveljavil v velikem delu slovenske publicistike kot protirevolucionar in bogoiskatelj, »posredno tudi kot (spodbudnik) za slovensko ‚bogoiskateljstvo‘ v dvajsetih letih«,¹⁷ zaživi v Leonovi interpretaciji kot pisatelj, ki ga ni mogoče izrabljati v tendenčne, še posebej protirevolucijske namene in katerega religioznost je daleč od pravoslavja. Po predavateljevem naziranju je Dostojevski v *Besih* »ustvaril grozljivo podobo nihilistov, ljudi brez vesti in boga, kakršni so tudi današnji nasilneži v Rusiji«, Leo pa meni, da je predavatelj na tak način »razlagal Dostojevskega preveč pristransko, tendenčno in celo v tako izkrivljenem smislu, kakor ga skuša razlagati in izkoriščati belogardistična emigracija«. ¹⁸ Tak radikalizem je presenetljiv tudi za Krefta dvajsetih let, še posebej takrat, ko osrednja osebnost Kreftovega romana sklene svoje polemično razmišljanje o Dostojevskem, revoluciji, carizmu in ruski kulturi s kar »presodobno« izčiščeno mislijo o »tretji poti«: »Morebiti bo potrebno iz preteklega poiskati novo pot, ki ne bo ne eno ne drugo, marveč tretje.«

Očitati umetniku, da prehitava čas, je sicer nesmiselno, toda Kreft iz tistega obdobja je bil vendarle bolj enosmeren, v članku *Predsmrtni dnevnik ruskega pesnika Aleksandra Bloka* (»Mladina« 1926—1927) je npr. napadel slovensko konservativnost s tezami ruskega pesnika, ki »tretje poti« ne nakazujejo: »Evropa je umetnost in smrt. Rusija je — življenje«, »Težko je boriti se zoper rusko ‚bolezen‘, ker je Rusija s svojim zdravjem inficirala ves svet...«¹⁹ Tudi o Dostojevskem piše Kreft v tistem času mnogo bolj umirjeno. V eseju *Ruski teater*, objavljenem v »Mladini« 1926—1927 in »Svobodni mladini« 1928,²⁰ rabi Dostojevski avtorju ali kot ilustrativno gradivo, ki naj opozori, kako se je »v notranjost obrnjeni realizem« oz. tim. »dušni naturalizem« »izdegeneriral pri njegovih (Dostojevskega) epigonih v golo psihologiziranje in psihopatologijo«, ali pa kot paralelizem, ki naj preko nasprotja Zola — Dostojevski nakaže razliko med »skoraj fotografičnim prikazovanjem večine zahodnih gledališč« in »še tudi naturastično — a povsem samoniklo umetnostjo« MHT. Tematika — rusko gledališče v revoluciji, zavračanje

¹⁶ »Slovenski narod« 1919, št. 122.

¹⁷ Prim.: F. Zdravec, *Oktobrska revolucija in slovenska literatura*, Murska Sobota 1968, str. 13—15.

¹⁸ Prim.: Bratko Kreft, n. d., str. 74—75.

¹⁹ Navedeno po knjigi: Franc Zdravec, *Zgodovina slovenskega slovstva*, VI/1, str. 75.

²⁰ Esaj je bil pod naslovom *Rusko gledališče v revoluciji z obsežnimi dodatki* objavljen v knj.: Bratko Kreft, *Gledališče in revolucija*, Ljubljana 1963; po tej izdaji so tudi vsa navedena mesta.

naturalističnega gledališča in tudi teze »théâtre pour le théâtre«, so očenje nasprotja, ki sta ga v ruski etiki izoblikovala L. N. Tolstoj in Lenin ter propagiranje dejavnega, kritičnega optimizma v tem eseju Dostojevskega ne aktivirajo. K tej umirjenosti spada tudi tradicionalna oznaka romana *Besi*, o katerem B. Kreft še leta 1932 izjavlja, da je Dostojevski napisal z njim »ostro obsodbo revolucionarnega gibanja tiste dobe«. ²¹ Vsa navedena dejstva nas navajajo na misel, da je obravnavani pasus iz povojne redakcije romana *Človek mrtvaških lobanj* plod kontaminacije med glediščem mladega avtorja romana iz leta 1929 in spominom nanj redaktorja tega dela iz leta 1959 in da nam kot tak ne daje prave slike o Kreftovem odnosu do Dostojevskega v drugi polovici dvajsetih let. Toda to je samo del resnice; iz tistega obdobja namreč obstajajo znamenja, ki ne dovoljujejo, da bi povsem črtali pričevalno vrednost obravnavanega pasusa, vsaj v tisti smeri ne, ki nas vodi h Kreftovemu zgodnjemu dokaj samostojnemu, k marksizmu usmerjenemu sociološkemu dojemanju Dostojevskega. Ta znamenja so skrita v originalnem izboru mota k romanu *Človek mrtvaških lobanj* iz zaključnega avtorjevega pisma-epiloga k romanu *Mladec* Dostojevskega, ²² v soočenju tega mota z občim značajem in namenom romana *Človek mrtvaških lobanj* in v Kreftovem odkritju posebne idejne perspektive pri Dostojevskem v dramaturškem zapisu *Dostojevski*.

Značaj izbranega mota lahko razlagamo različno: lahko ga dojemamo samo kot opravičilo »kaotičnosti« knjige v »umetniškem, človeškem in idejnem« pogledu ter »slučajnosti« njene dokumentaričnosti, ²³ lahko pa poskušamo biti nekoliko bolj objektivni in odkriti že v izboru mota signal za pripovedni namen dela kot celote, ki je v obračunu pisatelja s seboj in v osvetlitvi vsega tistega, »s čimer se je moral bojevati ‚marsikateri mlad človek‘ v letih takoj po (prvi svetovni) vojni«. ²⁴ Zadnja ugotovitev je v literarnozgodovinskem pogledu mnogo bolj plodna, ker nam pomaga razumeti pogloblitve motive, ki so vodili Krefta pri izboru mota. Ti bi bili naslednji: roman je »izpoved mladega človeka, ki je v blodnjaku življenja« »tiste nemirne dobe« bil »prepuščen samemu sebi«, ²⁵

²¹ Gl. objavo dramaturškega zapisa *Dostojevski* pod naslovom *F. M. Dostojevski: Zločin in kazen* v knj.: Bratko Kreft, *Dramaturški fragmenti*, Ljubljana 1965, str. 57.

²² B. Kreft navaja sklepni del zadnjega odstavka v nekoliko modificirani obliki.

²³ Prim. kritiko Josipa Vidmarja *Človek mrtvaških lobanj* iz leta 1930, obj. tudi v knj.: Josip Vidmar, *Literarne kritike*, Ljubljana 1951, str. 466.

²⁴ Prim.: F. Zadravec, *Zgodovina*, VI/1, str. 211.

²⁵ Prim.: B. Kreft, n. d., str. 502.

zasnovan je na realnem gradivu,²⁶ po avtorjevem mnenju je »obračun z idiličnim pripovedovanjem o življenju mladih ljudi v mnogih slovenskih literarnih delih«,²⁷ v čisto intimnem območju je ubeseditvev pisateljevega razvoja iz »zanesenega tolstojanca« v pristaša marksizma,²⁸ na področju stilnih iskanj pa naj bi napovedal boj z »močnim vplivom Cankarjevega stila« na sočasno slovensko književnost.²⁹ Vse to si je lahko Bratko Kreft predočil kot analogijo, seveda samo kot zunanjo, njegov roman in njegovo poetiko neopredeljujočo analogijo, med namenom in značajem svojega romana in temu ustreznim iskanjem novega izraza ter med umetnino in novatorstvom Dostojevskega. Tudi roman *Mladec* Dostojevskega je »izpoved mladega človeka«, ki ga ne vzgajajo »niti šola niti učitelji, marveč življenje samo« v fantastičnem Peterburgu, mestu z najrazličnejšimi »ogabnimi izprijenostmi«. ³⁰ Roman je napisal pisatelj, ki »ga je vsega prevzela sodobnost« in ki je to sodobnost ubeseditil v romanu preko »junaka iz naključne družine« kot »vsesplošen nered in kaos«. ³¹ Umetnina Dostojevskega je podobno kot Kreftov roman pomenila polemiko z literarno tradicijo, pri Dostojevskem s »preživelo plemiško književnostjo« in še posebej z L. Tolstojem, avtorjem romanov *Vojna in mir* in *Ana Karenina*. ³² »Umetniško zaključeni podobi ruskega privida« ³³ plemiške književnosti je Dostojevski zoperstavil svoje »nezaključene in umetniško nedodelane junake« ³⁴ in tem junakom iz kaotične sodobnosti adekvatni slog, v katerem se je v polni meri uveljavila disonantnost. Obstaja pa še ena analogija med obema romanoma: osrednja osebnost Dostojevskega Arkadij Dolgoruki in osrednji lik B. Krefta Leo Vuk se na koncu pripovedi nahajata v položaju, ki odpira pot v *dejavno* »novo življenje«. ³⁵ — Nakazuje se nam sklep, da je v Kreftovem »razvoju od pasivnega tolstojansko krščanskega nazora do marksističnega upornišva« ³⁶ tudi Dostojevski odigral vlogo dokaj pomembnega dejavnika. Pomen tega dejavnika se je povečal še posebno takrat, ko ga je Bratko Kreft pričel spozna-

²⁶ Prav tam, str. 501.

²⁷ Prav tam, str. 502.

²⁸ F. Zdravec, *Zgodovina*, VI/1, str. 74.

²⁹ B. Kreft, n. d., str. 505.

³⁰ L. Grossman, *Dostojevskij*, Moskva 1965², str. 493—494.

³¹ Prim.: F. M. Dostojevskij, *Sobranie sočinenij v desjati tomax*, tom 8: *Podrostok*, Moskva 1957, str. 624—625.

³² Gl.: A. S. Dolinin, *Poslednie romany Dostojevskogo*, Moskva-Leningrad 1963, str. 186—195.

³³ F. M. Dostojevskij, n. d., str. 625.

³⁴ Dostojevskij, n. d., str. 625.

³⁵ Za lik Dostojevskega pojasnjuje tako možnost L. Grossman v n. d., str. 494 do 495.

³⁶ F. Zdravec, *Zgodovina*, VI/1, str. 214—215.

vati v nedogmatični marksistični interpretaciji. Za B. Krefta-dostojevskologa je bila pri tem odločilna zlasti uvodna študija Rose Luxemburg k njenemu nemškemu prevodu avtobiografskega dela V. G. Korolenka *Povest mojega sodobnika (Istorija moego sovremennika)*,³⁷ s katerim se je Bratko Kreft po lastnem pričevanju seznanil leta 1928.³⁸ Kreft še leta 1971 trdi, da je dotlej »prebral malo takšnih literarnih študij, ki bi jih bil napisal dejaven marksistični politik in sociolog.«³⁹

Za Kreftov literarno-estetski nazor, ki se je razvijal v drugi polovici dvajsetih let v boju za uveljavitev socialnega realizma je bila pomembna predvsem metoda, ki jo je Rosa Luxemburg uveljavila v svoji študiji. Kreft ji daje prednost pred Leninovimi članki o Tolstoju, ker ta »poleg sociološko-politične analize« podaja tudi »literarnozgodovinsko in estetsko« oznako »o razvoju, o svetovnem pomenu in značaju ruske književnosti 19. stoletja.«⁴⁰ V zvezi z Dostojevskim in protislovji v njegovi umetnosti in njegovih nazorih pa je pomembna izjava, da je bila šele Rosa Luxemburg tista, ki naj bi Kreftu dala »ključ«, da je ta nasprotja lahko »odklenil na nov način.«⁴¹ Ta »ključ« bi po Kreftovih navedkih iz besedila Rose Luxemburg vseboval v kratki rekonstrukciji naslednje važnejše postavke: 1. Zmotno je predstavljati si rusko književnost kot tendenčno umetnost v surovem smislu. 2. Kalupi kakor 'reakcionar' ali 'naprednjak' povedo sami po sebi v umetnosti le malo. 3. Idejno-estetsko izhodišče Dostojevskega, ki je zlasti v svojih poznejših spisih izrazil reakcionar, ni reakcionarno, v njem je širokosrčna ljubezen do človeka in najgloblji čut za socialne krivice; prav reakcionar Dostojevski je umetniški pravdač 'ponižanih in razžaljenih'. 4. Dostojevski, pretresen spričo dejstva, da more človek umoriti človeka, si skuša razjasniti morilčevo psiho in njegov položaj v brezskrbnosti civiliziranega egoizma meščanske družbe. 5. Njegovi romani so najstrašnejša obtožba prav meščanske družbe in njenih zločinov nad posameznikom.⁴² — Postavke Rose Luxemburg je Bratko Kreft v svojem nadaljnjem razvoju dopolnil in revidiral, še posebej tretjo točko, ki govori o Dostojevskem, »izrazitem reakcionarju v svojih kasnejših delih«, toda temeljnemu načelu njene študije, ki ob sociološko aktualističnem obravnavanju književnosti upo-

³⁷ Wl. Korolenko, *Die Geschichte meines Zeitgenossen*. Überetzt und eingeleitet von Rosa Luxemburg. 2. Aufl. Berlin 1919.

³⁸ Gl.: B. Kreft, *Izbrano delo 1*, str. 537.

³⁹⁻⁴⁰ Prav tam, str. 538.

⁴¹ Prav tam, str. 543.

⁴² B. Kreft, *Izbrano delo 1*, str. 537—543.

števa tudi njene literarno-estetske posebnosti, se ni nikoli izneveril. V smislu tega načela je B. Kreft zasnoval tudi svoj prvi pomembnejši zapis o Dostojevskem — dramaturški fragment *Dostojevski* (1952).⁴³

Članek *Dostojevski* spada med tiste Kreftove »drobne režiserjeve zapiske (...), ki so bili dramaturška razlaga o delu in avtorju in hkrati vaba in poziv občinstvu, da bi predstavi sledilo in jo sprejelo v tistem smislu, kakor je bila ustvarjena«, in ki so nastali v izjemnih okoliščinah, največkrat nekaj dni pred premiero,⁴⁴ zato seveda ne presega značaja in pomena bežne informacije. Zgoščena oznaka dobe, osebnosti in umetnosti Dostojevskega je tu posnetek tujega vira⁴⁵ in v manjši meri plod lastnega spoznanja. Toda v zapisu so vendarle nekatere poteze, ki nakazujejo Kreftovo hotenje po svojevrstni obravnavi Dostojevskega, ki se že tu v marsičem loči od interpretacij Dostojevskega v slovenski publicistici iz obdobja ekspresionizma in po njem. Opozoriti velja predvsem na dve posebnosti: na dosledno upoštevanje sociološkega oz. sociološko-psihološkega aspekta, ki v dotedanjih razpravljanjih o Dostojevskem na Slovenskem ni bil v navadi, in na nakazovanje posebne idejne perspektive, ki naj bi kot »kal uporništva iz študentovske mladosti (...) ostala v njem«⁴⁶ in ki naj bi jo Dostojevski uveljavil v nadaljevanju romana *Bratje Karamazovi*, če mu tega ne bi preprečila smrt.

V skladu s temeljnim aspektom dramaturškega zapisa *Dostojevski* predstavi B. Kreft Dostojevskega predvsem kot »umetnika socialnega kaosa svoje dobe«. Pri tem ne zanemarja psihofizičnih posebnosti pisatelja in tudi ne njegovega umetniškega zanimanja za »človeka v človeku«, vendar je pozoren zlasti na družbeno tematiko njegovih del in še posebej na »protestanta« Razkolkova, v katerem vidi tragedijo »individualistično-anarhičnega gibanja«, in na potencialnega revolucionarja Aljošo Karamazova, ki naj bi po pričevanju A. S. Suvorina v nadaljevanju romana *Bratje Karamazovi* v iskanju resnice zapustil samostan, se pridružil revolucionarjem, zagrešil politični zločin, bil obsojen in

⁴³ Gl. op. 5.

⁴⁴ Bratko Kreft, *Dramaturški fragmenti*, str. 7.

⁴⁵ Poleg navedka iz Uptona Sinclerja o »duševni žaloigri« Dostojevskega se B. Kreft opira predvsem na oznako Dostojevskega ruskega literarnega zgodovinarja P. N. Sakulina iz njegovega pregleda *Die Russische Literatur*, Wildpark-Potsdam 1927, (*Handbuch der Literaturwissenschaft* herausgegeben von Oskar Walzel), str. 154—157.

⁴⁶ B. Kreft, *Dramaturški fragmenti*, str. 59.

usmrčen.⁴⁷ V tem radikalnem poudarjanju družbene vsebine v umetnosti Dostojevskega gre Kreft celo tako daleč, da v svojem povzetku iz knjige P. N. Sakulina izpusti tisto mesto, kjer ruski literarni zgodovinar povezuje »pristnega realista« Dostojevskega z njegovo izjavo, zapisano leta 1869 v pismu kritiku N. N. Strahovu z besedami: »(...) kar večina ima za skoraj fantastično in izjemno, to je zame včasih sámo bistvo resničnosti.«⁴⁸ Vendar Bratko Kreft, socialni realist in marksist, tu nikakor ne kroji Dostojevskega le po svoji podobi in ne zanemarija pri njem »realizma v višjem pomenu«, marveč se s tem odločno omejuje od tistih interpretacij, ki so Dostojevskega v slovenski publicistiki razlagale ali kot fantastičnega realista⁴⁹ ali kot simboličnega oz. transcendentalnega reali-

⁴⁷ B. Kreft se tu sklicuje na »pismo«, ki naj bi ga pisal F. M. Dostojevski A. Suvorinu, samo besedilo »pisma« pa navaja po reviji »Književnik« iz leta 1951, str. 262—263, brez navedbe datuma. K temu »pismu« kot enemu od temeljnih dokumentov, na katerem gradi Kreft svojo tezo, »da Dostojevski ni prenehal misliti revolucionarno«, se vrne leta 1956 v razpravi *F. M. Dostojevski*, objavljeni v »Naši sodobnosti«. Tam celo navaja leto 1878 kot čas nastanka tega »pisma«. Kreftov odnos do »pisma« se nekoliko zamaje šele v spremni besedi k romanu *Bratje Karamazovi* leta 1957. V opombi na str. 580—581 drugega zvezka beremo, da A. V. Lunačarski navaja omenjeno »pismo« kot zapisek iz dnevnika A. S. Suvorina o pogovoru s F. M. Dostojevskim na dan 20. februarja 1880 (gl. knj. *F. M. Dostojevskij v ruskoj kritike*, Moskva 1956, str. 445 do 446). Vendar B. Kreft še vedno vztraja pri avtentičnosti »pisma« z dokaj šibkim argumentom, češ »da gre očitvidno po datumu in obliki za dva različna dokumenta o isti stvari«. B. Kreft se ob tem sklicuje še na V. L. Komaroviča (knj.: *F. M. Dostojevskij. Die Urgestalt der Brüder Karamasoff*. Dostojevskis Quellen, Entwürfe und Fragmente, erläutert von W. Komarowitsch, München 1928) in G. M. Fridlenderja (monografski prikaz *F. M. Dostojevskij*, v knj.: *Istorija ruskoj literatury*, t. X., č. 2., Moskva-Leningrad, AN SSSR, 1956), vendar niti prvi niti drugi ne omenja kakega »pisma« iz leta 1878, ampak se oba naslanjata na memoarni zapis A. S. Suvorina (prim. A. S. Suvorin, *Dnevnik*, Moskva-Petrograd 1923, str. 15—16; gl. tudi 2. zv. zbornika *F. M. Dostojevskij v vospominanjax sovremennikov*, Moskva 1964, str. 328—329). Takega »pisma« ne najdemo niti v 4. zv. zbirke *F. M. Dostojevskij, Pis'ma v četyrex tomax*, ki jo je uredil A. S. Dolinin, pod letnico 1878 niti v dodatku k tej knjigi, ne omenja ga tudi opis rokopisne ostaline Dostojevskega (*Opisanie rukopisej F. M. Dostojevskogo*, red. V. S. Nečeva, Moskva 1957) in tudi v zadnjih objavah novoodkritih pisem Dostojevskega ga ni. Zato lahko trdimo, da je »pismo«, objavljeno v »Književnosti« leta 1951, preprosta mistifikacija, nastala s kontaminacijo stvarnega dnevnika zapisa A. S. Suvorina in nekoliko patetične publicistične razlage, ki je lakonični stavek Suvorina: »Ego by kaznili«, razširila v zvezo: »Aljoša bo obsojen na smrt in umrl bo za svojo idejo mirno in srečno kot mučenik« ipd. Vendar s tem nočemo trditi, da je omajana tudi Kreftova teza: v »pismu« je vendarle ohranjeno stvarno jedro iz spomina Suvorina in nanj se B. Kreft opira pri dokazovanju svoje teze, poleg tega pa upošteva še celo vrsto argumentov in pozitivnih dejstev, ki govorijo v prid vedno prisotni revolucionarni komponenti v osebnosti in umetnosti Dostojevskega.

⁴⁸ Gl. Sakulin, n. d., str. 156.

⁴⁹ Franc Zadravec, *Položaj slovanskih, romanskih in germanskih literatur pri Slovencih v obdobju med 1918 in 1941*, v zb. »X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja.« Ljubljana 1974, str. 78.

sta⁵⁰ ali kot idealističnega realista⁵¹ ali pa celo kot nadrealista⁵² in ga v skladu s tem bolj ali manj zapirale v krog »večnih ugank«⁵³ religiozne in psihološke narave.

Najznačilnejša interpretacija Dostojevskega iz dvajsetih let pa tudi tiste, ki so se pojavile pri Slovencih ob petdesetletnici pisateljeve smrti (1931)⁵⁴ so namreč zvečine bolj ali manj po svoje modificirale in preoblikovale tisto predstavo o Dostojevskem, ki si jo je ustvarila svetovna »moderna«, še posebej ruski simbolizem in tim. »nova religiozna šola«, ki sta v slovenski publicistiki odmevala z imeni kot so Vladimir Solovjov, D. S. Merežkovski, V. V. Rozanov idr. Zato kljub precej raznovrstnim in v idejnem pogledu nasprotujočim interpretacijam velja Dostojevski v takratni slovenski publicistiki predvsem kot »severni mag«, »ki si ubija bolj nego sin kateregakoli drugega naroda glavo z večnimi, samo slutnjam dostopnimi horizonti (...) ugank«, katerih jedro »tvori postulat nesmrtnosti človeške duše (...) in v zvezi z njim postulat edinobožja — ideja edinega Boga«. ⁵⁵ V okviru »tostranske disharmonije« pa naj bi se Dostojevski, »raznočinec-počevnik«, mučil z »zavestjo kolosalnega prepada med ljudstvom in inteligenco«. ⁵⁶ Ta »prepad« celo pri literarnem zgodovinarju Ivanu Prijatelju ne dobi družbeno-zgodovinske razlage; Prijatelj sledi V. V. Rozanovu in ga sprejema kot »izvir ‚bogoiskateljstva‘ pri Dostojevskem« oz. kot »nacionalistični‘ povod njegovega pristajanja k ljudski veri v Boga«. ⁵⁷ Emigrant N. Berg »spopad dveh razredov« povezuje z »besovstvom«⁵⁸ in poziva v imenu Dostojevskega h »krotkosti« in zbližanju inteligence z ljudstvom v odkrivanju osebnega Boga.⁵⁹ Tem naziranjem je blizu tudi misel Janka Lavrina, ki pravi: »Glavni (...) značaji (pri Dostojevskem) tako niso v sporu in boju s svojo okolico niti s svojimi socialnimi razmerami, temveč z iracionalnimi silami lastne zavesti, katere mučeniki in žrtve so postali.«⁶⁰

⁵⁰ Janko Lavrin, *Dostojevski in moderna umetnost*. (Iz knj. »Dostoevsky and his Creation« preložil Griša Koritnik), »Ljubljanski zvon« 1926, str. 510.

⁵¹ Evg. Spektorski, *Dostojevski in realizem*. Ob petdesetletnici njegove smrti, »Ljubljanski zvon« 1931, str. 107.

⁵² Ivan Prijatelj, *Dostojevski*, »Ljubljanski zvon« 1925, obj. tudi v knj.: Ivan Prijatelj, *Dostojevski in Tolstoj*, Ljubljana 1936; navedki so iz zadnje izdaje, str. 8.

⁵³ I. Prijatelj, prav tam.

⁵⁴ Častni izjemi predstavljata v tej vrsti le tipološko zastavljeno predavanje Janka Lavrina, *Dostojevski in Proust*, »Ljubljanski zvon« 1927, str. 527–541, in croceansko razmišljanje Josipa Vidmarja, *Beležke o Karamazovih*, »Ljubljanski zvon« 1931, str. 357–345 in 399–408.

⁵⁵, ⁵⁶, ⁵⁷ I. Prijatelj, n. d., str. 8 in 14.

⁵⁸ N. Berg, *Junaki Dostojevskega in ruska revolucija*, »Ljubljanski zvon« 1922, str. 102.

⁵⁹ N. Berg, n. d., str. 114.

⁶⁰ Janko Lavrin, *Dostojevski in moderna umetnost*, str. 511.

Kako nezdržljivo je Kreftovo že v predvojnem obdobju dozorelo prepričanje, »da so v Dostojevskem ostali vse življenjske elementi revolucionarnosti«,⁶¹ s sočasnim obravnavanjem Dostojevskega v slovenski publicistiki, nam še bolj plastično razkrije opozorilo na dve sodbi, ki se v idejnem pogledu izključujeta, ki pa kljub temu obe do smrti nepomirjenega in nepotešenega pisatelja skušata potlačiti v Prokrustovo posteljo poslednjega smisla. Ivan Prijatelj, ki se v svojem esaju o Dostojevskem na mnogih mestih precej nekritično zgleduje po Merežkovskem, avtorju knjige *Prerok ruske revolucije*, označuje sicer Dostojevskega za »človeka revolte«, toda samo v smeri »poslednje, verske revolucije«, ki naj bi jo Dostojevski prerokoval,⁶² in odkrije pri junakih romana *Bratje Karamazovi* Aljoši in starcu Zosimu »novo besedo« in ob njej tudi »poslednji in najvišji triumf pisatelja« v idealu »svobodne teokratije«. ^{62a} Franc Grivec, ki je manj zanesen, zato pa politično bolj prekanjen, nam v razpravljanju o »zagonetni tragiki« krščanstva Dostojevskega pogumno razodene, da je »protikatoliška barva te silovite pesnitve (*Legenda o velikem inkvizitorju*) (...) vnana forma in posoda, ki naj krščanski ideji daje večjo očitvidnost in učinkovitost proti ruskemu brezverstvu in socializmu«. ⁶³

Kreftova ideološka podoba Dostojevskega, ki se je tako oblikovala v šoli nedogmatičnega marksizma in se izkristalizirala v boju z meščansko ideologijo, se je s svojo polemično ostjo obrnila tudi proti dogmatikom na levi strani; v polni meri se je to izrazilo že v tridesetih letih, v obdobju tim. krize na jugoslovanski leposlovni levici.

Kriza na jugoslovanski leposlovni levici, ki je odjeknila tudi v slovenski kulturi, je Bratka Krefta postavila ob stran Miroslava Krležę.⁶⁴ Na njegovi strani se je Bratko Kreft bojeval zoper utesnjevanje umetnosti in umetnika z ideološko dogmo in skupaj z njim je branil sugestivnost umetniškega ustvarjanja ter zahtevo po odprtosti realističnega umetnika do vse stvarnosti, do vseh njenih protislovij, ki naj jih umetnik odkriva v dialektičnem gibanju.⁶⁵ Zato seveda ni slučaj, da je lik Dostojevskega z vso svojo večpomenskostjo zaživel prav v esaju *Krleževe lirične samoizpovedi* (»Ljubljanski zvon« 1940), ki ga je Kreft posvetil umetnosti in misli svojega prijatelja.

⁶¹ *Bratko Kreft o Dostojevskem*, str. 525.

⁶², ^{62a} I. Prijatelj, n. d., str. 112 in 110.

⁶³ Franc Grivec, *Fjodor M. Dostojevski in Vladimir Solovjov*. Ob 50-letnici smrti Dostojevskega, Ljubljana 1951, str. 31.

⁶⁴ O tem gl.: F. Zadravec, *Zgodovina*, VI/1, str. 116 in sl. ter str. 100 in sl.

⁶⁵ Prim. F. Zadravec, n. d., str. 103.

Esej *Krleževe lirične samoizpovedi* ima mnoge poteze programskega spisa. Bratko Kreft v njem z izjemno prizadetostjo in sugestivnostjo opozarja na specifičnost umetnika in umetniškega ustvarjanja; govori o vrednosti *stvarne* umetniške intuicije in tistega, kar imenuje elementarnost. Ta mu pomeni tisto, kar »se skriva v nedostopnih pesnikovih kavernah« in kar »ni in tudi ne more biti le posledica kakšnega smotrno urejenega politično-literarnega programa, temveč raste spontano in elementarno iz pesnikovega bistva in razmer«. ⁶⁶ Specifično funkcijo ima v umetnosti tudi psihologija, zato po Kreftovem mnenju grešijo tisti, ki psihološke elemente v ustvarjalnosti Krleže in Dostojevskega sprejemajo kot »zanimivo gradivo za psihoanalitike in individualne psihologe, ki pa pri vsej svoji bistrumnosti spregledajo eno: da gre pesnik čez vse te primere živčnosti sodobnega intelektualca vedno globlje v svet umetnosti, v svet človeške tragike in protislovij in da v končni svoji upodobitvi vse to vendarle ni in ne more biti le psihoanalitski ali pa individualno psihološki primer«. Še bolj zgovoren je paralelizem, ki ga Kreft odkrije med Dostojevskim in Krležo kot »umetniškima oblikovalcema sveta, ki propada in ki mora propasti«. Kreft odkriva pri tem dialektično zvezo med umetnikom in stvarnostjo in ugotavlja, da »je raznočinec intelektualec Dostojevski zrastel iz krize meščanske družbe ter je z njo povezan z vso živčnostjo svoje umetnosti, ki ni le izraz njegovih ‚epileptičnih videnj‘, temveč se žre in zvija v njej v epileptičnih krčih vsa meščanska intelektualna družba«; podobno naj bi bil tudi Krleža zvezan »s propadanjem in umiranjem glembajevščine in mednarodne blitvinščine«. ⁶⁷ Kreft meni, da se posledica takega odnosa pokaže v umetnosti tako, da v njej ni »akademsko realističnega ravnovesja«; umetniško »prikazovanje« je zato pri Krleži in tudi Dostojevskem »krčevito in sunkovito, živčno napeto«. Disonantnost kot eno od glavnih značilnosti moderne umetnosti, ki jo je v svojem ustvarjanju poznal tudi Kreft sam, npr. v romanu *Človek mrtvaških lobanj*, pa tukaj ocenjuje z dvojnimi kriterijem: z razumevanjem jo sprejema pri Krleži, do Dostojevskega pa je izredno kritičen. Krležovo »prikazovanje« naj bi sicer bilo »krčevito in sunkovito, živčno napeto kakor pri Kleistu in Dostojevskem«, toda v primeri z zadnjim naj bi bilo »veliko bolj plastično, bolj zgrajeno in tudi besedno bolj oblikovano, bolj artistično, saj je znano, da je Dostojevski

⁶⁶ Bratko Kreft, *Krleževe lirične samoizpovedi*, »Ljubljanski zvon« 1940, str. 273.

⁶⁷ B. Kreft, prav tam.

pisal zelo navaden, skoraj novinarski jezik brez posebne nege in smisla za stil.⁶⁸

Površna sodba takega dvojnega kriterija bi nas lahko pripeljala do sklepa, da je Bratko Kreft tu preprosto sledil tisti precej zakoreninjeni tradiciji, ki je v Dostojevskem videla predvsem misleca, psihologa in šele nazadnje besednega umetnika. V sklopu slovenske literarne kritike in esejistike iz dvajsetih in tridesetih let kaj takega ne bi bilo nič nenavadnega. Celo Ivan Prijatelj, pisec najpomembnejšega dela o Dostojevskem iz obdobja med dvema vojnoma, se je precej mučil z opredeljevanjem »umetnostne tehnike« »sekularnega umetnika«, ki da »ne pozna lepote sorazmernosti«.⁶⁹ Iz te svoje muke se je reševal v psihologiziranje in ideologiziranje, ki ju je zaključil z besedami o »vsečloveku«: »Najvišja in največja pa je in ostane njegova občudovanja vredna osebnost...«⁷⁰ Podoben položaj je v Lavrinovih spisih, objavljenih v slovenščini med obema vojnoma, in v izjemno kvalitetnem eseju Josipa Vidmarja *Beležke o Karamazovih*; tudi Vidmar namreč ocenjuje umetnine Dostojevskega kot ideološka dela, ki naj bi bila »v zadnjem bistvu mehanizmi«.⁷¹ — Toda taka sodba za Bratka Krefta ne bi bila samo površna, marveč tudi enostranska, nerazumevajoča. Kritiko sloga Dostojevskega je sicer res napisal Bratko Kreft v obdobju socialnega realizma, ki je potisnil Dostojevskega nekoliko v ozadje, toda pisal jo je tudi kritik in literarni zgodovinar, ki se v zaostrenem ideološkem boju ni mogel spuščati v »specialistična« vprašanja, kakor bi temu v tridesetih letih dejal G. Lukács, ampak je moral zajeti umetnika z vse obsegajočo družbeno-estetsko obravnavo, ki upošteva poleg specifičnosti umetnika in njegove vizije sveta tudi družbeno pogojenost in funkcijo umetnosti.

3

Tak času ustrezen, konstruktiven odnos do umetnosti in še posebej do F. M. Dostojevskega, je omogočil Bratku Kreftu, da je opozicijo do dogmatizma nadaljeval tudi v prvih povojnih letih, ki veljajo skupaj z vojnim obdobjem vsaj do pojava »drobne knjižice s prevodom *Krotkega dekleta*« leta 1950 za relativno najbolj sušno obdobje v zgodovini sprejemanja Dostojevskega pri Slovencih.⁷² Vplivu stalinistične misel-

⁶⁸ B. Kreft, n. d., str. 150.

⁶⁹ I. Prijatelj, *Dostojevski in Tolstoj*, str. 114.

⁷⁰ I. Prijatelj, n. d., str. 117.

⁷¹ Josip Vidmar, *Beležke o Karamazovih*, str. 407.

⁷² Prim. o tem: Jože Koruza, *Odmev F. M. Dostojevskega med Slovenci v letih 1881 do 1895*, Seminararska naloga za dipl. izpit pod B, tipkopis, str. 5—7.

nosti se je Bratko Kreft uprl (ali bolje rečeno — nadaljeval je z uporom) že prav na začetku. Leta 1946 je npr. ob romanu *Artamonovi* (SPor 1946, št. 288) zapisal, da pripoveduje Gorki »čisto realistično, se izogiblje slehernemu subjektivizmu, tendenca ni nikjer vsiljiva«, pozneje je med drugim še podčrtal, da je vsako pravo umetniško ustvarjanje nekaj prvinskega, »lahko bi rekli tudi elementarno-dialektičnega v nasprotju z mehanično tendenčnim«. ⁷³ Neposredo izročilo slovenske napredne miselnosti iz tridesetih let zazveni s čistim zvenom tudi v drugem članku, posvečenem Gorkemu, *Ob desetletnici smrti velikega umetnika-borca* (SPor 1946, št. 140). Za temo, ki jo obravnava pričujoča razprava, je omembe vredno, da je Bratko Kreft tu sicer razmejil Gorkega »do Dostojevskega in Tolstoja in vzdignil njegovo revolucionarno misel nad mistično revolucionarstvo obeh«, da pa je vendar v literarno-estetskem oziru poudaril nedvomno superiornost obeh velikanov. Pomembno je nadalje tudi to, kar je med vrsticami tega članka zasledil Franc Zadavec, »da se Kreft niti z besedo ni dotaknil Gorkega po letu 1950 in zato tudi ne izraza ‚socialistični realizem‘« in da je videl bistvo Gorkega najbrž »pred to njegovo zaključno stopnjo, zlasti v poemah *Burjevstnik*, *Pesem o sokolu* in *Človek*, torej v večni revolucionarnosti, ki ima humanistični namen«. ⁷⁴ Zadavčevo domnevo potrjujeta Kreftov *Uvod* h knjižni izdaji drame Maksima Gorkega *Na dnu* (1946), kjer se gorkijevski »Človek« izrazi neposredno v avtorjevem besedilu, in še posebej dodatek k temu *Uvodu*, ki ga je B. Kreft vključil skupaj s še nekaterimi drugimi besedili v študijo *Maksim Gorki*, objavljeno v knjigi *Portreti* leta 1956. V besedilu tega dodatka zaživi »Človek« v Kreftovi interpretaciji kot skupni imenovalec humanističnega izročila tako M. Gorkega kot F. M. Dostojevskega: »Čprav sta oba različnih svetovnih nazorov — Dostojevski krščansko humanistični mistik, Gorki pa brezbožnik in socialistični revolucionar — veje iz obeh del umetniško mogočna pesem človeku, ki je Gorkemu vse, ker v drugo ne verjame, Dostojevskemu pa ‚podoba božja‘, oba pa se borita zanjo, ker oba čutita zanjo in jo spoštujeta.« ⁷⁵

Navedenim člankom sledijo v obdobju do leta 1956 še drugi spisi, ki v njih zasledimo omembe pa tudi cele pasuse o Dostojevskem in njegovi umetnosti. V študiji *A. N. Ostrovski* (1948) je govor o mladem Dostojevskem v zvezi z revolucionarnim krožkom Petraševskega. Druga knjiga *Izbrana dela A. P. Čehova* (1950) prinaša spremno študijo, v kateri več-

⁷³ Prim. o tem: Franc Zadavec, *Književna esejistika in kritika*, v knj.: Jože Koruza, Franc Zadavec, Hermina Jug, Marko Kranjec, *Slovenska književnost 1945—1965*, Ljubljana 1967, str. 199—200.

⁷⁴ F. Zadavec, n. d., str. 204—205.

⁷⁵ Bratko Kreft, *Portreti*, str. 502.

krat zasledimo Dostojevskega kot kontrastni primer, ki naj ponazori posebnosti Čehova-umetnika; naletimo pa tudi na paralelizem, ki zbližuje etično-socialno problematiko *Povesti neznanega človeka* z romanom *Ponižani in razžaljeni*. Razmišljanje o »znotraj obrnjenem naturalistu« — Dostojevskem v nakazovanju razlik med umetnostjo Turgenjeva, Zolaja in Dostojevskega je v spremni besedi k *Izbranemu delu* I. S. Turgenjeva (1. knj., 1951). Kot najvišje merilo estetskega vrednotenja dominira Dostojevski v spremni študiji k romanu *Obrov* I. A. Gončarova (1954). — Vse navedeno dokazuje, da se je Bratko Kreft vse povojno obdobje intenzivno ukvarjal z Dostojevskim in da je leto 1956, ko se začno pojavljati njegove študije in razprave o Dostojevskem, dočakal kot povsem formirani dostojevskolog.

4

Toda Bratko Kreft je dostojevskolog posebnega tipa, z vlogo čistega literarnega zgodovinarja se pri razmišljanju o Dostojevskem ne more zadovoljiti. Naše dosedanje razpravljanje nam je to nazorno pokazalo. V spremni študiji *Trije romani F. M. Dostojevskega* pa kar sam zapiše, da je roman *Stepančikovo in njegovi prebivalci* »tudi danes aktualno berilo« in nadaljuje: »Če bi ga vrednotili le literarnozgodovinsko, bi mu delali krivico in bi ga celo omalovaževali.«⁷⁶ Ko razpravlja o Dostojevskem, je torej Bratko Kreft tudi dejavni ideolog, ki v hotenju po stalnem in neposrednem stiku z resničnim dogajanjem ne »razbija samo verige, ki priklenja živega Dostojevskega na zavržene mrtvece« (V. Sklovski), ampak tudi odločno nastopa proti »golazni« v sodobnem svetu.⁷⁷ Kot tak nadaljuje Bratko Kreft v razpravi *F. M. Dostojevski (Fragmenti ob petinsedemdesetletnici smrti)* (»Naša sodobnost« 1956) razmišljanja in polemiko, ki jih je začel že v predvojnih letih in nadaljeval v povojnih, in hkrati razkriva nova spoznanja ter zastavlja nova vprašanja.

Izhodiščno in obenem osrednje vprašanje je za Bratka Krefta ob petinsedemdesetletnici smrti Dostojevskega, pa tudi potem, kako »premostiti mučen prepad med Dostojevskim in revolucionarnim svetom« in kako se znebiti neke »nepriznane zadrege pred njim«, zadrege, ki mu priznava genialnost, ne zna pa prav razrešiti »vprašanja Dostojevskega, njegove veličine in njegovih nazorov«, »njegove silne idejne in etične prizadetosti«.⁷⁸

⁷⁶ Bratko Kreft, *Trije romani F. M. Dostojevskega*, str. 635.

⁷⁷ B. Kreft, prav tam.

⁷⁸ Bratko Kreft, *F. M. Dostojevski*, 1956, str. 204.

Poudarek je na nazorih oz. na tistem, kar bi lahko imenovali svetovni nazor. Da bi se izognil shemam, se B. Kreft loti teh vprašanj dialektično, Dostojevskega sprejema kot enotnost nasprotij v svetovnonazorskem in psihološkem pogledu. Dostojevski je zanj »tipičen dvojniški človek, ki je bil vse življenje razpet med dve skrajnosti: med ateizem in evangelijsko krščanstvo, med revolucionarnost in konservativnost«.79 V pisateljevi »kontemplativni naturi« naj bi se ta dvojnost izrazila v tragični razpetosti med realnim in irealnim, toda ne irealnim kot metafizičnim elementom, marveč irealnim kot stvarno prisotnim težko doganljivim elementom v človeški psihi.⁸⁰ Ta tragična dvojnost naj bi pehala Dostojevskega v nenehna mučna iskanja, v zahtevo »priti vsemu do dna«, v skrajno skepso. Razlago za pisateljeva protislovja pa nam ne daje samo psihološka ali medicinska diagnoza, ampak tudi sociološka: protislovja je po- gojevala in tudi pospeševala stvarnost, ki je v njej živel.⁸¹

F. M. Dostojevski naj bi se podobno kot Charles Fourier vse življenje gibal v »nekakšnem labirintu nasprotij«, »nihajoč med caristično, pravoslavno, kapitalistično fevdalno-meščansko družbo in svojevrstnim utopičnim socializmom«⁸² in naj bi kot »plemiški deklasiranec, človek mesta in njegove civilizacije, meščanski intelektualec«⁸³ nosil v sebi posebne vrste revolucionarnost in konservativnost.⁸⁴

Konservativnost Dostojevskega, tako meni Kreft, »se nikakor povsod ne krije z oficialnim carskim absolutizmom in protirevolucionarno reakcijo kljub raznim izjavam, delom in zapiskom« pisatelja.⁸⁵ »Smoter romana *Besi*,« po Kreftovem prepričanju, »ni bil le kritika, satira ali celo napad na revolucionarno gibanje sploh (...), marveč kritika idej in početja socialistov-narodnikov, socializma nihilistov in njih individualnega terorja, na drugi strani pa osebna izpoved avtorjeva, zakaj ni mogel več z njimi.«⁸⁶ Kritičen odnos do takega revolucionarstva v romanu *Besi* stavi Bratko Kreft med prvimi v bližino Leninove misli, ki tudi odklanja individualni teror.⁸⁷

»Glavni ključ« za razumevanje idejnega in umetniškega razvoja Dostojevskega po katorgi naj bi bil roman *Zapiski iz mrtvega doma*. Ti naj bi bili tudi »umetniško in človeško najmočnejša podoba« neidealizirane- nega ljudstva in inteligenta ter njegove »hoje med ljudstvo«, hkrati pa

⁷⁹ B. Kreft, n. d., str. 207.

⁸⁰ Prav tam, str. 352.

⁸¹ Prav tam, str. 211.

⁸² Prav tam, str. 215.

⁸³ Prav tam, str. 211.

⁸⁴ Prav tam, str. 207.

^{85, 86, 87} Prav tam.

tudi posredno opozorilo, zakaj je Dostojevski odklanjal tista sodobna revolucionarna gibanja, ki niso našla poti do ljudstva.⁸⁸

Dokaz stalno žive revolucionarne misli pri Dostojevskem naj bi bila tudi perspektiva, ki da jo odkriva »pismo« Dostojevskega A. Suvorinu iz leta 1878 o nadaljevanju romana *Bratje Karamazovi* in o usodi Aljoše kot revolucionarja. Kreft se tu, kot že leta 1932, opira na ponarejeni dokument⁸⁹ in zato njegovim izjavam o »edinstvenosti« dela, ki da bi ga dobila revolucionarna književnost, če bi Dostojevski napisal nadaljevanje romana *Bratje Karamazovi*, žal, ne moremo povsem pritegniti.⁹⁰

S posebnega zornega kota se B. Kreft loti tudi vprašanja religije pri Dostojevskem. Med avtorjeve zasluge v tej smeri raziskovanja pravgotovo sodi nepristranska oznaka *Legende o velikem inkvizitorju* kot poglavja, ki je v njem mislil Dostojevski »na vse tiste verske sisteme in organizacije, ki jim je čista evangelijska ideja nasprotna.«⁹¹

Misel Dostojevskega, ki je pri Kreftu ves čas v ospredju, privede razpravo do primerjanja odnosa Dostojevski-utopični socializem, ki ga tu avtor rešuje še v literarnozgodovinsko tradicionalnih okvirih fourierizma, nadalje do opozorila na zanimanje Dostojevskega za George Sandovo, za filozofijo Hegla ipd.

V čisto estetskem območju pa se razprava ustavi samo ob problemu »idejnega eksperimentiranja« literarnih likov v svetu Dostojevskega; Kreft ga rešuje v smislu, ki ga je že nakazal Georg Lukács v eseju *Dostojevski*.⁹² Od madžarskega filozofa se Kreftova razlaga razlikuje po tem, da eksperimentiranje »miselno-strastnih ljudi« kot sta Razkolnikov in Ivan Karamazov, ki »preizkušata svoja miselna dognanja z dejanji«, metaforično spravi v zvezo z eksperimentalnim romanom Zolaja.⁹³

Razprava tudi nakaže vpliv Dostojevskega, tragično razpetega med realnim in irealnim, na moderno književnost, kot so jo ustvarjali Proust, Faulkner, Sartre, Camus in drugi.⁹⁴

Pomembnejša od tega opozorila je razprava tam, kjer je govor o reviziji odnosa do Dostojevskega »z napredne strani«, zlasti v delih Lukácsa, V. Kirpotina in A. Dolinina, in pa tam, kjer Kreft odločno zavrača nenačelnost V. V. Jermilova.⁹⁵

⁸⁸ Prim. prav tam, str. 208—209.

⁸⁹ Gl. op. 47.

⁹⁰ Prim. B. Kreft, n. d., str. 528—530.

⁹¹ Prav tam, str. 205.

⁹² Prim.: Georg Lukács, *Der russische Realismus in der Weltliteratur*, Berlin 1955, str. 165 in sl.

⁹³ B. Kreft, n. d., str. 331.

⁹⁴ Prav tam, str. 332.

⁹⁵ Prav tam, str. 332 in sl.

Kreftov spis *F. M. Dostojevski (Fragment ob petindesemdesetletnici smrti)* je ključna razprava, ki je v marsičem usmerila njegove poznejše dostojevskološke raziskave. Veliko je odkrila in še več nakazala na tem področju slavistike, toda ob sklepnem poudarku: »Dostojevski ni bil le velik pripovednik in leposlovni ustvarjalec, marveč tudi umetnik-mislec.« je potisnjena ob stran pisateljeva »literarnost« oz. tisto, o čemer bi M. Bahtin dejal: »*Dostojevskij prežde vsego xudožnik (pravda, osobogo tipa)*...«⁹⁶ Kreftova ugotovitev, da je Dostojevski »marsikje (...) artistično neurejen in razvlečen, ker ni utegnil do vseh podrobnosti izpiliti tudi oblike in zgodbe, saj mu je bila gmotna stiska za petami,« dá vedeti, da nam bo avtor zaradi literarne sociologije, psihologije in filozofije ostal dolžan na področju poetike.

5

Tega »dolga« se zaveda tudi Bratko Kreft. V zaključnem poglavju razprave o romanu *Besi* piše: »Prav zaradi njih (političnih, filozofskih, etičnih in religioznih misli, op. A. S.), ker so jih velikokrat krivo tolmačili in celo zlorabljali, sem moral zanemariti formalno-estetsko analizo, psihološko analizo glavnih značajev in ljudi, ker se mi je zgornje po času in razmerah zdelo nujnejše.«⁹⁷ Toda to ne pomeni, da so ideološke zahteve »časa in razmer« povsem izrinile iz Kreftovih razprav čisto estetska vprašanja. Nasprotno, sklop vprašanj, ki ga omenja v obravnavanem odstavku kot svoj »dolga« in ki vanj vključuje probleme, kot so »epsko dramatska poetika, tehnika pripovedovanja, dramatska arhitektonika, epski jezik in stil« Dostojevskega idr., je Kreft v mnogih svojih spisih, pred razpravo o *Besih* in po njej, ne samo nakazal, marveč tudi že obravnaval in razrešil. Te rešitve so včasih čisto umetniške narave, mnogoznačne, vendar ima ta mnogoznačnost zmeraj tisti pomen, ki ga Boris Pasternak daje metafori in metaforičnemu slogu: »*Metaforizm estestvennoe sledstvie nedolgovočnosti čeloveka i nadolgo zadumannojo ogromnosti ego zadač*«. ⁹⁸

Spremna beseda k romanu *Idiot* tako npr. odpira enega od osrednjih problemov dostojevskologije — problem realizma pri Dostojevskem. Razprava izhaja iz pisateljeve premise »kaj je bolj fantastično in bolj presenetljivo kot resničnost«. Upošteva izredno pozornost ruskega pisatelja

⁹⁶ Gl. M. Baxtin, *Problemy poetiki Dostojevskogo*, Moskva 1972³, str. 4.

⁹⁷ Bratko Kreft, *Dostojevski in njegov roman Besi*, str. 914.

⁹⁸ Boris Pasternak, *Zametki k perevodam Šekspirovskix tragedij. Poëtičeskij stil' Šekspira*, v zb.: Boris Pasternak, *Sočinenija*, t. 3, Ann Arbor 1964, str. 196.

do »resničnih podatkov in dogodkov«. Ustavi se ob dejstvu, da je Dostojevski »v glavnem grebel po človekovih duševnih odjekih in odsevih (refleksih) vnanjega življenja«. Sooči Dostojevskega z Zolajem in ekspresionizmom in zaključi: »Zato tudi med takšnim na vznotraj obrnjenim naturalizmom in ekspresionizmom ni tolikšne razlike, kakor se zdi na prvi pogled, prav tako pa ni v realizmu Dostojevskega nič 'nerealnega', najsi je sicer še tako fantastičen«. Dostojevski velja pri Kreftu za ustvarjalca »modernega eksperimentalnega psihološkega romana«. ⁹⁹

V skladu s tako pojmovanim realizmom Dostojevskega poskuša Kreft v razpravi *Trije romani F. M. Dostojevskega* nakazati tudi posebnosti poetike Dostojevskega. Njena glavna atributa naj bi bila subjektivizem in avtobiografičnost. Subjektivizem naj bi se izrazil v tem, da Dostojevski »v nobenem svojem večjem delu ni zgolj neprizadet objektivni opazovalec in hladni pripovedovalec«. ¹⁰⁰ Avtobiografičnost pa naj bi se pokazala v »dominantni galeriji variiranih avtoportretov«, ki da jih srečamo v pisateljevih delih. ¹⁰¹ Po Kreftovem mnenju, naj bi bil Dostojevski »bolj ali manj skriti glavni junak svojih del«, v katerih da se »lirsko in subjektivno (...) stvariteljsko izživlja v široki epski obliki na izrazito dramatičen način dialektičnega protipostavljanja«. ¹⁰² Tako pojmovanje poetike Dostojevskega postavlja B. Krefta v nasprotje z znano Bahtinovo tezo o »polifoničnem romanu« in ga vključuje v vrsto raziskovalcev, kot je npr. V. Kirpotin. Zadnji se s teorijo o osrednji in dominantni »Osebnosti« (*Lico*), ki da je v vsakem romanu Dostojevskega ena sama, vrača k simbolističnemu in ekspresionističnemu pojmovanju Dostojevskega. ¹⁰³

V Kreftovih spisih zasledimo tudi čisto stvarne enoznačne oznake umetnosti Dostojevskega. Tako Kreft razmišlja o dramatičnosti pri Dostojevskem in povezuje to z »dramatičnostjo« njegovega značaja ter ga pri tem primerja s Shakespearom. ¹⁰⁴ Nadalje nakazuje vlogo pripovedovalca v besedilu Dostojevskega, funkcijo in obliko notranjega monologa, posebnosti tipizacije pri Dostojevskem, slogovno vrednost podrobnosti, vlogo prototipov ipd. Ko razpravlja o romanu *Stepančikovo in njegovi prebivalci* se pomudi pri vprašanju katarze. Ugotovi, da »v vasi Stepančikovo (...) ni katarze, ni očiščenja, ni izhoda«, ker »idila nesmisla traja naprej tja do Opiskinove smrti in najde izraz celo v napisih na njego-

⁹⁹ Bratko Kreft, *Idiot*, str. 784—785.

¹⁰⁰ B. Kreft, *Trije romani*, str. 618.

¹⁰¹ Prav tam, str. 619.

¹⁰² Prav tam, str. 618.

¹⁰³ Gl.: V. Ja. Kirpotin, pogl. »Lico«, v knj.: *Dostoevskij xudožnik*, Moskva 1972, str. 149—174.

¹⁰⁴ Bratko Kreft, *Ponižani in razžaljeni*, str. 420.

vem nagrobnem kamnu.¹⁰⁵ S to mislijo in odkritjem posebnega humolja in grotesknosti v romanu *Stepančikovo in njegovi prebivalci* oz. »neusmiljenega mešanja komičnosti in tragičnosti«¹⁰⁶ v nekaterih prizorih — B. Kreft ne odpira samo vprašanja odprte romaneskne forme, marveč tudi vprašanje neantične katarze, ki je pri Dostojevskem v očiščujočem pomenu ambivalentnega smeha.¹⁰⁷

6

Sekundarni poudarek, ki ga daje Bratko Kreft v svojih raziskavah Dostojevskega čisto estetskim vprašanjem in še posebej vprašanjem poetike, ni samo posledica »časa in razmer«, kakor bi lahko sklepali na prvi pogled, ampak tudi njegovega literarnoestetskega nazora in iz tega izhajajoče literarnozgodovinske metode. Bratku Kreftu namreč besedna umetnina nikoli ni pomenila vrednosti sama po sebi, marveč jo je vedno sprejemal in vrednotil kot specifični izraz nečesa bolj pomembnega — kot izraz družbeno-zgodovinske situacije, pisateljeve osebnosti, idejnega in psihološkega momenta. Pri preučevanju klasične ruske književnosti je B. Kreft sledil tisti marksistični tradiciji v literarni vedi, ki je preučevanje ruskih klasikov pri upoštevanju specifičnosti literarnega spoznanja vedno povezovala z razvojem revolucionarnih gibanj v Rusiji (Rosa Luxemburg, Georg Lukács idr.).

Misel na revolucionarno perspektivo, katere vrh smo v Kreftovi interpretaciji Suvorinovega pričevanja o načrtu za nadaljevanje romana *Bratje Karamazovi* že spoznali v prejšnjih poglavjih, je posredno ali neposredno prisotna v vseh njegovih raziskavah Dostojevskega. Zasedimo jo v razglabljanju o neuresničenih načrtih »o prihodnjem revolucionarstvu Arkadija Dolgorukova« v spremni besedi k romanu *Izpoved mladega človeka (Podrostok)*¹⁰⁸ pa tudi v besedilu morda najpomembnejše Kreftove dostojevskološke razprave *Dostojevski in njegov roman Besi*. V tej razpravi je za Krefta »zaradi prezgodnje smrti (Dostojevskega) žal neizvedeni načrt tretjega dela *Bratov Karamazovih*« tisto ključno dejstvo, ki nam ob upoštevanju »takratne družbe in revolucionarnega gibanja šestdesetih let« šele omogoči pravilno oceniti v umetniškem in idejnem pogledu roman *Besi*.¹⁰⁹

¹⁰⁵ B. Kreft, *Trije romani*, str. 657.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 629.

¹⁰⁷ Prim.: M. Baxtin, n. d., pogl. »Žanrove i sjužetno-kompozicionnye osobennosti proizvedenij Dostoevskogo«, str. 170—508.

¹⁰⁸ Bratko Kreft, *Izpoved mladega človeka*, str. 722.

¹⁰⁹ Prim.: B. Kreft, *Dostojevski in njegov roman Besi*, str. 913—914.

Dosledno izpeljana misel na revolucionarno perspektivo v umetnosti Dostojevskega, ki pri Kreftu prehaja v temeljno tezo vsega njegovega dostojevskološkega raziskovanja, mu omogoči, da se uspešno poda v boj s predsodki, ki so med Dostojevskim in napredno revolucionarno mislijo včasih postavljali neprehodne barikade.

Razprava o romanu *Besi* tako nakaže in tudi dokaže podobnost med politično obsodbo »bakuninovskega anarhizma in nečajejščine«, ki sta jo zapisala Marx in Engels v svojih pismih in še posebno v knjižici-poročilu *L'Alliance de la Democratie socialiste et L'Assotiation Internationale de Traveilleurs* (1875), in umetniško, predvsem etično kritiko tega pojava v romanu *Besi* Dostojevskega. Kreftova kritična obravnava stičnih točk med revolucionarno mislijo znanstvenega socializma in mislijo Dostojevskega je še posebej prepričljiva zaradi tega, ker pri obravnavi upošteva tudi razliko med obema mislima, predvsem različnost njunih izhodišč: »Marx in Engels izhajata iz stališča revolucionarnega, znanstvenega socializma, ki je materialističen in ateističen, Dostojevski pa iz idealističnega...«. ¹¹⁰ Tehtnost razprave poveča tudi upoštevanje svojevrstnosti umetniškega spoznanja, ki v romanu *Besi* ob družbenih problemih ubeseduje tudi čisto človeške probleme. V tej zvezi je še posebej zanimivo poglavje, ki govori o Stavroginovi izpovedi Tihonu. Bratko Kreft obdela Stavroginovo izpoved z »erotično-seksualnega« in idejnega vidika. Pri Dostojevskem odkrije prizadevanje, »da prikaže Stavroginov značaj ne le z besovske, marveč tudi s tragične strani«. V tragičnosti Stavroginove izpovedi, naj bi bilo »tudi nekaj mladega Dostojevskega«. B. Kreft meni, da je morda Dostojevski napisal to poglavje »zaradi lastne katarze«. »Stavroginova izpoved o zločinu nad dekletom« in njegov odnos do Kristusa dobiva v tej povezavi pri Kreftu novo interpretacijo, ki se nagiba v smer tragičnega. Kot taka izpodbija uporabljanje oz. izrabljanje tim. peterburške inačice izpovedi Stavrogina. Ta se od moskovske loči po odstavku, ki pripoveduje, kako Stavrogin pred Tihonom nenadoma prelomi »mali križ iz slonove kosti«. Stavroginovo dejanje naj bi simboliziralo skrajni nihilizem, ki je pri Dostojevskem za B. Krefta »presurov in pretiran«, ker ne upošteva poleg »besovske« tudi tragične komponente v liku Stavrogina in tudi ne pisateljevega »osebnega odnosa do nazareškega tesarja, o katerem lepo govori celo ničejanski inž. Kirilov malo pred svojo prostovoljno smrtjo«. S tega stališča sprejema Kreft kot izvornik samo moskovsko inačico izpovedi Stavrogina in zavrača tudi Camusovo odrsko priredbo romana *Besi*, ki upošteva

¹¹⁰ Prav tam, str. 905.

peterburško inačico,¹¹¹ hkrati pa dokumentirano nastopa tudi proti tistim izdajam romana, ki poglavja *Pri Tihonu* ne sprejemajo kot integralni del romana *Besi*.¹¹²

Konstruktivno upoštevanje revolucionarne perspektive kot potencialno prisotne komponente v umetnosti Dostojevskega omogoči Kreftu tudi nekatera druga odkritja in nove osvetlitve Dostojevskega. V interpretaciji romana *Izповed mladega človeka* razkrije Kreft ob razpravljanju o spremenjenem odnosu med Dostojevskim in Nekrasovom v sedemdesetih letih tudi tiste elemente, ki kažejo na to, da »se je Dostojevski po *Besih* trudil, kako bi ustvaril tudi pozitivno figuro takratnega revolucionarja-demokrata«, in med drugim ugotavlja, da eden od osrednjih junakov »Versilov zasluti, da more priti tudi ateistični človek do svojega humanizma, kar pomeni vsekakor višek v idejnem razvoju in mučnem iskanju Dostojevskega, ki ga po krivici imenujejo le bogoiskatelja, ker je bil predvsem fanatičen iskatelj resnice o dobrem in zlem v človeku in družbi.«¹¹³

V tem smislu prinaša mnogo novega tudi Kreftova razprava *Dostojevski in utopični socializem*. V njej zastavi Kreft vprašanje religioznosti in religioznih idej Dostojevskega na novih osnovah; Kreft zapušča tradicionalne okvire fourierizma in postavlja Dostojevskega v zvezo s Cabetom, zlasti z njegovim delom *Le vrai Christianisme*, in mislijo Saint-Simona¹¹⁴ ter dokazuje, da so se odmevi socialističnih idej pojavljali pri Dostojevskem ves čas njegovega umetniškega ustvarjanja.

РЕЗЮМЕ

Среди литературоведческих работ Братка Крфта представляют значительный интерес его статьи о Ф. М. Достоевском.

Статья дает обзор всех Б. Крфтом пройденных этап в изучении творчества великого русского романиста: от своеобразного возникновения интереса к Достоевскому в 20-х годах и включения искусства Достоевского Крфтом — марксистом в публицистическую и литературоведческую борьбу с буржуазной идеологией и левым догматизмом в 30-х годах и в периоде первых послевоенных лет — до появления его специальных статей о Достоевском в 1956-м году и в последующих годах.

¹¹¹ Prim. tudi: Bratko Kreft, *Dostojevski in Camus*. (Zapis ob dunajski uprizaritvi *Besov*.) »Naši razgledi« 1960, št. 200, str. 214—215.

¹¹² Bratko Kreft, *Dostojevski in njegov roman Besi*, str. 890—914.

¹¹³ Bratko Kreft, *Izповed mladega človeka*, str. 727—728.

¹¹⁴ Prim.: Bratko Kreft, *Dostojevski in utopični socializem*, »Slavistična revija« 1963, str. 23.

Автор указывает на научно-творческие особенности личности ученого, на яркую эмоциональность его трудов, на чуткость ученого к специфике искусства, на последовательное применение в его литературоведческих трудах марксистской методологии. Особое внимание уделяется новаторству Братка Крефта в разрешении многих трудных проблем, касающихся идеологии Ф. М. Достоевского; в связи с этим статья подчеркивает оригинальность его трактовки романа «Бесы».

O ZGODOVINI KLASIFICIRANJA SLOVENSКИH DIALEKTOV

V članku je prikazana zgodovina dosedanjega klasificiranja slovenskih dialektov. Prikazani so razni tipi klasifikacij ter njihove teritorialne omejitve. Nakazani so izvori za posamezne klasifikacije in v evidenco uvedeni nekateri novi avtorji, ki jih Ramovš v svojem pregledu ne omenja.

The article brings a historical survey of how Slovene dialects have been classified so far. Various types of classification are outlined as well as their territorial restrictions. Sources for individual classifications are indicated and a few authors not mentioned by Ramovš in his survey are now added to the list of Slovene dialectologists.

Vemo, da je slovenski jezik zelo razčlenjen; če pa je treba povedati, koliko je slovenskih dialektov, pride vedno do zadrege, kajti narečja niso nekaj oprijemljivega, točno določenega, večinoma prehajajo eno v drugo in večinoma sploh nimajo svojih mej jasno določenih drugje kot v dialektoloških kartah. Kolikor toliko je mogoče omejiti samo posamezen jezikovni pojav, pa še pri tem so težave. Ker je jezik v nenehnem spreminjanju, obstajajo eni ob drugih različni sistemi, deloma ločeni po generacijah, deloma po združbah ljudi celo v istem kraju. Pri omejevanju in klasifikaciji dialektov lahko damo prioriteto različnim vidikom: glasovnim pojavom, melodiji govora, sintaksi, besedišču itd., lahko vrednotimo enako starejše in novejše pojave ali pa damo enim prednost.

Klasifikacija dialektov je težka, kajti določanje hierarhije posameznih jezikovnih pojavov je relativna zadeva. Večji poudarek dajemo sicer navadno starejšim jezikovnim pojavom, saj so razširjeni na večjih področjih, večkrat pogojujejo tudi novejše razvoje, obenem pa so nam navadno tudi bolj poznani. Toda izoglose se na različnih mestih zelo različno prepletajo, tako da dialektov ne moremo omejevati s kakim določenim številom pojavov oz. izoglos, ampak jih lahko omejujemo samo po skupnosti pojavov, ki pa so deloma različni v enem ali drugem delu dialektta.

Glede na vse to imamo za slovenščino že več različnih poskusov klasifikacije njenih narečij.

Za začetnika lahko štejemo kar Trubarja, ki je v knjigi *Ta Evangelii svetiga Matevsha 1555* napisal: »Ta slovenski jezik se povsod glih inu v eni viži ne govori, drigači govore z dostimi besedami Kranjci, drigači Korošci, drigači Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati.« Ta oznaka že kar malo spominja na pozneje

pri večini lingvistov bolj ali manj enake narečne skupine. Seveda pri tej delitvi Trubar ni upošteval samo leksikalnih razlik, saj na drugem mestu govori tudi o naglasih.¹

Od jezikoslovcev je Kopitar 1808 leta razdelil slovenščino v dve narečji po pojavu *la > ma* ali *la* (Gram. 457). Na dve skupini dialektov je slovenščino delilo še več jezikoslovcev: nekateri so se pri klasifikaciji ustavili pri dveh skupinah, drugi pa so jo delili dalje, včasih izhajajoč iz dveh skupin, včasih pa kar neodvisno od njih.

Najpomembnejša delitev na dvoje je Miklošičeva. On je 1879 v 2. izdaji *Vegleichende Grammatik der slavischen Sprachen I* (str. 310) ločil pas z *e*, *ei* iz *ě* od zahodnega z *je*, *i* iz *ě* v dolgih zlogih, s čimer je v resnici zajel najstarejšo dialektalno delitev slovenščine,² ki je sicer globoko vtisnila razvojne smeri obema deloma, vendar za današnjo klasifikacijo dialektov samo to ne zadošča, saj gre samo za en del značilnosti (z izogloso jata se namreč pokrivajo še nekateri drugi pojavi), ki so v nadaljnjem razvoju izoblikovale sedanje stanje.

Oblak pa je podal svojo delitev na podlagi zastopstva za dolgi polglasnik (*a : e*), ki mu je za slovenski jezik »jako karakterističen« (gotovo zaradi podobnosti z zahodnoslovanskimi jeziki). Vendar je ta delitev na severovzhodni in jugozahodni del manj pomembna od Miklošičeve, ker podaja res samo en pojav. Toda Oblak že sam ni posvečal tej delitvi kake posebne važnosti: omenja jo nekako mimogrede v LMS 1870, 187; v AfslPh 16, 1894, 163, pravi, ko govori o polglasniku, le, da v tej točki razpadejo slovenski dialekti na dve veliki skupini. Pozneje je celo sam poudarjal, da je razvoj slovenščine premalo raziskan, da bi se moglo in smelo govoriti o klasifikaciji slovenskih dialektov (LZ 1895, 312; AfslPh 18, 1896, 257).

Zdi se, da tem jezikoslovcem ni šlo toliko za klasifikacijo slovenskih dialektov, ampak bolj za popis posameznih izoglos; vsi so poskušali slovenščino razdeliti na dve področji, dve dialektični skupini, ki sta se potem dalje razcepili v posamezna narečja, vendar v svojih klasifikacijah te nadaljnje delitve niso izpeljali. Historično gledano se je seveda ploskev slovenskega jezika z določenim pojavom razdelila na dvoje.

¹ »/.../ se govori ne samo v eni deželi drugače kot v drugi, ampak pogosto v razdalji 2 do 3 milj, dà, često tudi v eni sami vasi drugače in različno v mnogih besedah in naglasih.« (Ta prvi deil tiga noviga testamenta 1557; prevod po Ruplu, Slovenski protestantski pisci, str. 20).

² Ramovševo mnenje (ČJKZ VI 11—13; DK 11; HG VII, str. XXI), da se je Miklošič močno zmotil, ker je gorenjščino priključil k jugovzhodnemu delu, je po vsej verjetnosti napačno, kajti v gorenjščini moramo izhajati iz *ei*, kot nam kažejo razne stvari, zlasti pa razvoj kratkega *ě*, ki je tak kot v jugovzhodnem delu (glej Rigler, SRL XIV, 1963, 31; RSI XXIV, 1965, 87).

Naslednji pojav je ti dve ploskvi — če je imel drugačne izoglose — delil dalje, naslednji spet dalje, drugi pa je posamezne dele spet povezoval v večje enote itd. Ti historični pojavi so nam pri klasifikaciji lahko v veliko pomoč, vendar delitve na dvojce po enem pojavu, tudi če je tako pomemben kot Miklošičev, ni mogoče sprejeti, kajti dialekte je treba klasificirati v bistvu z današnjega stališča in s skupnostjo čim več pojavov.

Tak način klasifikacije slovenskih narečij pa je razmeroma dobro uspel že Sreznjevskemu, ki je v Žurnalu ministerstva narodnega prosvetljenja leta 1841 (za mesec september, str. 133—164) objavil razpravo O narečijah slavjanskih.³ Zaradi preskopega poznanja slovenskih narečij seveda ni mogel podati točne geografske razširjenosti nekaterih dialektov pa tudi družil in razdruževal je nekatere govore brez kake osnove za to. Toda tudi sam se je zavedal, da so njegovi podatki skromni in da bo potrebno še dosti raziskovanja.

Sreznjevski je razlikoval 18 dialektov, in sicer: 1. dolenjskega v dolini Krke k Savi in na Štajerskem v Savinjski dolini; 2. gorenjskega v savski dolini od Radovljice do Ljubljane; 3. notranjskega na jugu od Ljubljane proti Istri in od Cerkniškega jezera na zahod po vsem južnem Goriškem; 4. belokranjskega (poljanskega); 5. cerkniško-ribniškega; 6. vipavskega; 7. idrijskega; 8. tolminskega; 9. bohinjskega v dolini obeh Sav do Radovljice; 10. bovškega po severnem Goriškem; 11. slovinskega v beneških Slovencih; 12. rezijanskega; 13. ziljskega; 14. rožanskega; 15. zabélskega v Podjuni; 16. štajersko-koroškega na levem bregu Drave od Velikovca na vzhod skoraj do Maribora; 17. dravo-murskega v Slovenskih goricah, po Dravskem in Ptujskem polju in 18. ogrsko-štajerskega v Prekmurju in na jug do Save (kajkavski hrv. govor).

Pozneje (1845)⁴ se je Sreznjevskemu najbrž zdelo, da je toliko dialektov preveč, zato je zmanjšal njihovo število in delil slovenščino le še na osem dialektov (gorenjski, dolenjski, beneški, rezijanski, ziljski, podjunski, štajerski in ogrskoslovenski).

Takoj za Sreznjevskim, leta 1842, je izšel Šafaříkov Slovanský národopis, kjer je v § 16 podana tudi klasifikacija (s skromnim opisom)

³ Ramovš (DK 15) pravi, da je poznejši čas na to razpravo pozabil. Vendar čisto pozabili nanjo niso, saj ga zelo upošteva Florinski, Oblak pa posebej poudarja v kritiki Glaserja (LŽ 1895, 512), da ne navaja med literaturo Sreznjevskega.

⁴ Žurnal ministerstva narodnega prosvetljenja za leto 1845, v oktobrski številki, otd. II 150 (citiram po Ramovšu, DK 18).

slovenskih narečij. Šafařík pravi, da poznavalci slovenskega jezika⁵ ločijo naslednja narečja: 1. gorenjsko, 2. dolensko, 3. notranjsko,⁶ 4. koroško, 5. štajersko, 6. ogrsko, 7. rezijansko in slavonsko (slavontsko) v Italiji.

To delitev je s tem, da je ogrsko narečje poimenoval panonsko, prevzel tudi Pleteršnik v knjigi *Slovanstvo* (1873).⁷

Po številu in do neke mere tudi po obsegu se ta razdelitev že ujema s poznejšimi Ramovševimi narečnimi skupinami.

Ne do konca izdelani poskus klasifikacije slovenskih dialektov, ki ga je podal Boudouin de Courtenay 1881 v *Note glottologiche*⁸ že nakazuje nov način združevanja več elementov. Boudouin de Courtenay v glavnem ni odvisen od prejšnjih klasifikacij. Tudi on je delil slovenščino na dve osnovni skupini: zahodnoseverno in vzhodnojužno. Pravi, da na tistem mestu ne more navajati vseh stvari za to odločitev, omenja le akcentske pojave⁹ in slovensko sekundarno palatalizacijo velarov (*k, g, h v č, j, š*). K zahodnoseverni skupini prišteva del Koroške, Gorenjsko, severni del Goriške (Bovec, Tolmin, Cerklje), k vzhodnojužni področje od Krasi do Ogrske. Ti dve skupini se delita dalje na poddialekte po naravnem procesu diferenciacije in večjem ali manjšem vplivu tujih elementov (omenja npr. Rezija, Nemški Rut, Sorico itd.), vendar te nadaljnje klasifikacije ni izpeljal, ampak jo le nakazal. Iz teh dveh skupin pa po njegovem izpadejo posamezna manjša področja, ki jih ni mogoče vključiti ne v eno ne v drugo skupino in ki tema skupinama niso podrejena. Med temi področji omenja zlasti okolico Gorice (z *a* iz *e*).

Leta 1890 je Šuman v članku *Die Sprache der Slovenen*, ki je izšel v enciklopedičnem delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Steiermark (str. 225—238), tudi skušal združiti dve

⁵ Luboš Řeháček meni, da mu je informacije za slovenščino posredoval zlasti Sreznjevski (v knjigi Šafařík, *Slovanský národopis*, K vydání připravila Hana Hynková, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1955, str. 201—202), vendar se klasifikacije pri obeh močno razlikujeta.

⁶ Tedanja Notranjska je po upravni razdelitvi obsegala tudi področje Vojsko, Idrija, Ziri, Rovte, Črni vrh, Logatec.

⁷ Knjiga je brez letnice. V bibliografiji jo navajajo pod letnico 1873, izšla naj bi v začetku marca 1874 (glej Munda, *Bibliografija Slovenske Matice*, Ljubljana 1964, str. 19).

⁸ Odtis iz *Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti*.

⁹ Formulacija je nejasna in ker nima zglede, ni mogoče ugotoviti, na kaj je mislil. Glasi se: Nei dialetti orientali-meridionali la vocale lunga disaccentata di molte parole davanti ad una accentuata (sia lunga o breve), si ha abbreviata, ed anzi qualche volta sparisce; invece nei dialetti occidentali-settentrionali, in simili casi, la vocale breve accentuata nella sillaba seguente ha perduto il suo accento, che si ritirò sulla vocale lunga, benchè prima inaccentuata, della sillaba precedente.

vrsti dotedanjih klasifikacij, tako da slovenščino deli najprej na dve skupini, nato pa še na posamezne dialekte (oz. skupine lokalnih dialektov). Izhaja sicer iz Miklošičeve delitve na dve skupini po refleksih jata: severozahodno in jugovzhodno, vendar se teritorialno z Miklošičem ne pokriva, pa tudi teoretično ne, ker je že, tako kot pozneje Ramovš, ozki *e* priključil k ozemlju z *ie*. Severozahodna skupina mu obsega na Štajerskem ozemlje zahodno od nekdanje panonske meje¹⁰ z izjemo savske ravnine med spodnjo Sotlo in Savo,¹¹ dalje slovensko Koroško, nato Gorenjsko, severni del Goriške in slovensko področje v Benečiji. Jugovzhodna skupina mu obsega ostalo slovensko ozemlje, tako najprej v nekdanji Panoniji ogrsko ozemlje, nato štajerske in hrvaške Slovence in Belokranjce v okraju Črnomelj, dalje Dolenjsko in Notranjsko, nato slovenski del Istre in tržaško ozemlje ter južni del Goriške.

Delitev utemeljuje zlasti z refleksi jata; kot druge značilnosti navaja še skupino *tl/dl* v participu, *g-h*, *u-ü*, *a-e* za polglasnik, *šč-š*, ki jih tudi nekoliko lokalizira. Pravi, da je težko označiti posebnosti dialektov, ker so razlike pogosto malenkostne in prehodi postopni. Poudari, da so posamezni pojavi omejeni na določena področja ene grupe, a hkrati prehajajo tudi na del druge grupe.¹² Končno z nekaj besedami okarakterizira še posamezne dialekte: panonskega, gorenjskega, dolenskega (ki naj bi bil nasploh razširjen tudi po Notranjskem, slovenski Istri, tržaškem teritoriju in na južnem Goriškem — vendar je v dialektu istrskih Slovencev opazen hrvaški vpliv), koroškega (z lokalnimi dialekti: podjunskim, rožanskim, ziljskim), o štajerskih dialektih pa pravi, da kar se njihove razdelitve tiče, gre jezik prebivalcev Pohorja, zgornjih Slovenskih Goric,¹³ Kozjaka, zgornje dravske (glede na Štajersko) in Mežiške doline h koroškemu dialektu, jezik prebivalcev Savinjske doline h gorenjskemu dialektu in končno je treba jezik prebivalcev savske ravnine dodeliti dolenskemu dialektu.

Glaser je v Zgodovini slovenskega slovstva I, str. 60—64 (Ljubljana 1894) tudi razdelil slovenščino najprej na dve polovici, ti pa dalje na

¹⁰ Meja Panonije naj bi potekala nekako od Cmureka čez Slovenske gorice do Drave med Mariborom in Ptujem, od tod čez Ptujsko polje do Donačke gore poleg Sotle (po Glaserju, Zgodovina slovenskega slovstva 17; prim. tudi Zgodovina narodov Jugoslavije I, Ljubljana 1953, 47).

¹¹ Ni popolnoma jasno, kolikšno področje razume pod »Saveebene zwischen der unteren Sotla und der Save«.

¹² V tem lahko vidimo vpliv Schmidtove valovne teorije, o kateri pravi Ramovš, da je niso upoštevali pri klasifikaciji slovenskih dialektov, čeprav jo je lingvistični svet uvaževal, odkar jo je Schmidt 1877 jasno in krepko razložil (DK 15). Toda Šuman je kot prvi seznanil Slovence s Schmidtovo valovno teorijo leta 1876 v Zori (glej SBL III 724).

¹³ Windische Böheln so se galele tudi v današnjo Avstrijo pri Lučanah.

sedem skupin narečij (oziroma osem, ker upošteva še hrvaško kajkavščino).

Ramovš je mislil (DK 14; HG VII, str. XXIII), da je Glaser sledil slepo, morda celo podzavestno akustičnemu vtisu dialektov in tako dokaj točno načrtal osnovne tipe dialektov. Vendar Glaser ni napravil dosti drugega, kot slabo prepisal in kombiniral starejša mnenja. Sprejeti je hotel takrat novo Oblakovo razdelitev na severovzhodno in jugozahodno skupino, ker pa Oblak v LMS 1890 nima to geografsko točneje opredeljeno, je Glaser teritorialno razdelitev enostavno prepisal iz Šumana, ki pa ima popolnoma drugačno delitev na severozahod in jugovzhod. Od tod neskladje, ki se je s tem, da je po Šumanu Prekmurje na jugozahodu, zdelo menda nekoliko čudno že Ramovšu.¹⁴ Tudi karakteristika ene in druge skupine je nekoliko skrajšana Šumanova, le refleksa *a — e* za dolgi polglasnik je v skladu s približevanjem Oblakovi klasifikaciji postavil na prvo mesto. Sama nadaljnja delitev pa se skoraj povsem ujema s Šafaříkom, le namesto notranjskega dialekta, ki ga je nekako priključil doljenščini že Šuman, je uvedel kraško-primorska narečja in vrstni red se bolj ujema s Šumanom kot s Šafaříkom. Glaser loči: 1. ogrsko (panonsko) narečje ali prekmurščino, 2. kajkavščino ali hrvaško-slovensko narečje, 3. ostala štajerska narečja, 4. koroška narečja, 5. gorenjsko narečje, 6. dolenjsko narečje, 7. kraško-primorska narečja, 8. benečanska narečja.

Približno v istem času je tudi Florinski izdal svoje Lekcii po slavjanskemu jazykoznaniju.¹⁵ On pa je skušal združiti tri tipe dotedanjih klasifikacij. Za osnovo svojih narečij je prevzel Šafaříkovo delitev, le da je beneški in rezijanski dialekt ločil (verjetno pod vplivom teorije Baudouina de Courtenaya), ta narečja pa je dalje delil na govore, ki jih je prevzel po narečjih Sreznjevskega in le malenkostno korigiral po novjših dialektoloških opisih; obenem pa je poudaril, da se je možno dogovoriti tudi za delitev na nekaj bolj splošnih skupin; in sicer po izgovoru *ě, g* in *tl/dl* v participu dobimo severozahodno in jugovzhodno skupino (lokalizira jih po Šumanu), po refleksih *ŕolgega* polglasnika pa jugozahodno in severovzhodno, pravi pa, da so možna tudi še drugačna grupiranja.

Fr. Erjavce je v knjigi Slovenci (Ljubljana 1923, str. 106) brez utemeljitve in brez točneje lokalizacije razdelil slovenščino na pet dialektič-

¹⁴ Prim. Ramovševo formulacijo (DK 15): »/./ na dva dela: v južnozapadnega (Goriško, Istra, Notranjsko, pa tudi Dolensko, Bela krajina in en del Štajerskega s Prekmurjem celo /podčrtal J. R./) /./e.

¹⁵ Izhajalo v Universitetskih Izvestijah v Kijevu 1892—1895 (I. del: bolgarski, srbohrvaški in slovenski jezik); ponatisnjeno 1895.

nih skupin oz. pet narečij s podnarečji: 1. centralno narečje (na Kranjskem in v Savinjski dolini) s podnarečji: a) dolenskim, b) gorenjskim, c) belokranjskim (pod močnim vplivom sosednje hrvaščine), č) vzhodnim notranjskim (zahodno od Ljubljane), d) savinjskim; 2. kraško-goriško narečje; 3. koroško narečje s podnarečji: a) junjskim, b) rožanskim, c) ziljskim; 4. rezijansko narečje (severno od Vidma v Italiji), ki je nekako prehodno narečje med 2. in 3. skupino; 5. vzhodno štajerska narečja s prekmurščino.¹⁶ Pri tej delitvi je ostal tudi v knjigi Slovenija in Slovenci (Ljubljana 1940, str. 49 — le tekst je skrajšan in navaja samo skupine), čeprav je med tem že izšla Ramovševa Dialektološka karta.

Prvo podrobno klasifikacijo in omejitve slovenskih narečij pa nam je dal Fran Ramovš obenem z delnim pregledom zgodovine klasifikacij. Dotedanji raziskovalci in on sam so do tedaj že zbrali dokaj podatkov o slovenskih narečjih, tako je bilo že mogoče dobiti vsaj delen pregled nad slovenskim ozemljem. Seveda so mu ostali posamezni predeli še vedno precej nepoznani; tam se je pogosto opredeljeval po geografski oblikovanosti pokrajine (reke, gorovja) in pa tudi po pokrajinskih mejah,¹⁷ čeprav je on sam teoretično nastopal proti klasifikaciji dialektov po nekdanji politični (deželni) pripadnosti.¹⁸ Kot vsaka klasifikacija je tudi Ramovševa v bistvu predvsem nekakšno pomagalo pri orientaciji po jezikovno močno razčlenjenem slovenskem ozemlju. Z istimi argumenti bi namreč lahko zagovarjali tudi kako deloma drugačno klasifikacijo. Posebno v ravninskih predelih so ponekod prehodni govori, ki jih lahko priključimo sem ali tja, ali pa naredimo za samostojen dialekt. Posebno pri starejših jezikoslovcih je bilo opaziti, da je klasifikacija dialektov precej odvisna tudi od opisov posameznih dialektov (prim. npr. pri Florinskem). V Ramovševem času je bilo takih opisov že več (zlasti tudi seminarske naloge v Gradcu), zato pride to manj do izraza, vendar se ni mogoče znebiti vtisa, da je tudi to imelo določen vpliv na njegovo klasifikacijo. Tako ima npr. Središče (s podrobnim Osvaldovim opisom¹⁹) svoj govor (najmanjši na karti), čeprav se od sosesčine ne raz-

¹⁶ V predgovoru se zahvaljuje onim prijateljem in znancem, ki so ga podpirali s svojim svetom in dejanjem. Med njimi navaja od jezikoslovcov Ramovša in Glonarja. Ne moremo ugotoviti, koliko bi Ramovš ali Glonar lahko vplivala na njegovo porazdelitev narečij. Od Ramovša se preveč razlikuje; Glonar pa se je v svoji knjižici *Naš jezik* (Ljubljana 1919, str. 50) pridružil Oblaku, ki ga Erjavec ne upošteva.

¹⁷ Npr. zahodna meja notranjskega dialekta.

¹⁸ Npr. v kritiki Tesnière (DK 20).

¹⁹ K. Osvald, *Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau*, Jahresbericht des Staatsgymnasiums Görz 1904; *Morfologija središkega narečja* (rokopisna seminarska naloga iz Gradca iz leta 1898; zdaj v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Univerze v Ljubljani).

liku je toliko, da bi bilo to upravičeno, saj bi pri paralelnem postopanju drugod dobili še vsaj sto dialektov. Pri drugih dialektih so npr. za horjulski in poljanski dialekt eksistirali Breznikovi zapisi, za tolminskega Munihov, za črnovrškega Tominčev, za goričanskega Vugov, za mežiškega Kotnikov, za remšniškega in kozjaškega Kolaričevo gradivo, za brkinskega in šavrinskega opis Maleckega.²⁰

Svojo klasifikacijo slovenskih narečij je Ramovš podal v Dialektološki karti slovenskega jezika (Ljubljana 1931). Že pred tem pa je pisal o dialektih v Stanojevičevi Narodni enciklopediji (IV. knjiga, 1929) v članku Slovenački jezik. V bistvu je že tu podobna razdelitev kot v Dialektološki karti, čeprav so nekatere razlike. V Narodni enciklopediji še nekoliko upošteva delitev slovenščine na dve veliki narečni skupini, kar je pozneje opustil, in sicer 1. na severno in zahodno in 2. na južno. Obeh skupin ne lokalizira, karakterizira jih le z arhaičnimi pojavi, ki ločijo prvo skupino od druge, vendar so izoglose teh pojavov povsem različne. V opisu pa je dialekte razdelil takole (včasih je malo nejasen, ker deloma zamenjuje hierarhične nazive dialektom in skupinam):

Koroška dialektična skupina z naslednjimi dialekti: 1. ziljski, 2. rožanski (do črte Košuta—Obir—Velikovec), 3. podjanski (do gorskih grebenov na levi strani Meže in preko Drave do nekdanje koroško-štajerske deželne meje), 4. mežiški (ob Meži in v okolici Slovenjgradca). Rezijanski dialekt je prehodni dialekt med koroško in goriško dialektično skupino in ima samostojno mesto.

Zahodna dialektična skupina, ki jo deli še na severno in južno. V južni so dialekti: 1. terski, 2. nadiški, 3. briški, 4. kraški (od Soče do Čičarije),²¹ 5. notranjski; v severni: 1. obsoški (z borjanskim, kobariškim in bovškim govorom), 2. tolminski, 3. cerkljansko-črnovrški (s severnim cerkljanskim in južnim črnovrškim govorom), 4. poljanski, 5. škofjeloški, 6. logaško-horjulski ali rovtarski.

Dolenjski dialekt (na severu do črte Unec—Ljubljanski vrh—Golovec pri Ljubljani—Kucelj—Sava od Litije do Brežic; z zahodnim in vzhodnim govorom).

Govor v Selški dolini se močno približuje gorenjskemu narečju.

Gorenjsko narečje (z lokalno barvanimi govori; zlasti se loči medijski govor).

²⁰ Ki pa ju je preimenoval in brkinskega neupravičeno razširil na Brkine (prim. Rigler, O sponiranem slovenskem brkinskem dialektu, Rocznik Slawistyczny XXI, 1960, str. 27—35; prim. tudi opombo 21).

²¹ Tedaj še ni izšla knjiga Maleckega (Przegląd słowiańskich gwar Istrii, Kraków 1950), zato še ne upošteva istrskih govorov in so tu, kot kaže, prišteti h kraškemu dialektu.

Štajerska dialektična skupina s tremi narečji: 1. savinjsko, 2. centralno (oz. srednještajersko), 3. vzhodno v Halozah in Slovenskih goricah, kateremu se lahko priključi tudi prekmursko narečje. V nadaljevanju pa pravi, da so ta narečja s svojimi lokalnimi govori bolj ali manj razdeljena. Srednještajersko ima velike lokalne razlike. Njegovo središče so govori ob Dravinji in Voglajni, za nadaljevanje teh govorov pa ima z ene strani govore na Pohorju, z druge govore ob Sotli. Prej omenjeno vzhodno narečje s prekmurščino pa v nadaljevanju preimenuje v vzhodno skupino z naslednjimi narečji: 1. goričansko, 2. prleško, 3. prekmursko.

Belokranjsko narečje, ki je mešanica slovenščine in čakavščine (kot posebna govora omenja govor Šokcev in govor okrog Kostela in Osilnice).

Dialektološka karta (1931) pa predstavlja preciznejše izdelano klasifikacijo s točnimi omejitvami dialektov in v glavnem dokončno Ramovševo mnenje o slovenskih dialektih. Pozneje dobimo pri njem le še malenkostne teritorialne spremembe in le manjše variiranje v pogledih na grupacijo dialektov.

V Dialektološki karti je Ramovš razdelil slovenščino na naslednje dialeksične skupine, dialekte in govore:

- I. Koroška dialeksična skupina s šestimi dialekti:
 1. ziljski dialekt,
 2. rožanski dialekt (s štirimi govori),
 3. remšeniški dialekt,
 4. podjunski dialekt,
 5. mežiški dialekt,
 6. remšniški dialekt.
- II. Rezijanski dialekt (s tremi govori).
- III. Beneški dialekti:
 1. terski dialekt,
 2. nadiški in
 3. briski dialekt.
- IV. Kraški dialekt.
- V. Istrski dialekti:
 1. šavrinski in
 2. brkinski dialekt.
- VI. Notranjski dialekt (s tremi govori).
- VII. Obsoški dialekt (s tremi govori).
- VIII. Rovtarska dialeksična skupina s petimi dialekti in tremi govori:
 1. tolminski dialekt (z govorom v okolici Avč),
 2. cerkljanski dialekt,
 3. črnovrški dialekt,
 4. poljanski dialekt (z govorom škofjeloškim),
 5. horjulski dialekt (z logaškim govorom).

- IX. Selški dialekt.
- X. Gorenjski dialekt (s štirimi govori).
- XI. Dolenjski dialekt (s štirimi govori).
- XII. Medijski dialekt.
- XIII. Belokranjski dialekti:
 1. šokarski dialekt,
 2. osrednji belokranjski dialekt s poljskim govorom,
 3. južni belokranjski ali privrški dialekt,
 4. kostelski dialekt.
- XIV. Južnovzhodni štajerski ali sotelski (bizeljski) dialekt.
- XV. Savinjski dialekt.
- XVI. Osrednji štajerski dialekt.
- XVII. Pohorski dialekt.
- XVIII. Kozjaški dialekt.
- XIX. Severnovzhodna štajerska dialeksična skupina s tremi dialekti:
 1. goričanski dialekt,
 2. prleški dialekt s tremi govori;
 3. prekmurski dialekt s tremi govori.

Nazadnje pa Ramovš pravi (str. 25), da je osnovnih tipov, ki jih je čas zdiferenciral v večje število dialektov ali pa je pregrinjanje valov iz tega in sosednjega centra rodilo nove dialekte, sedem, in sicer: 1. panonski, 2. štajerski, 3. koroški, 4. gorenjski, 5. dolenski, 6. rovtarski, 7. primorski.

S temi narečnimi bazami se je Ramovš močno približal Šafaříkovi (oz. po Glaserju prirejeni) klasifikaciji, saj se z njim ujema, le rovtarska in primorska skupina sta teritorialno premaknjeni (Glaserjeva kraško-primorska in benečanska narečja so pri Ramovšu rovtarska in primorska).

V nadaljnjem tekstu, ko te dialekte in govore geografsko omejuje, včasih omenja še nekatere nove govore, ki jih v razpredelnici nima (npr. pri kraškem, sotelskem), nekaterih, ki so v razpredelnici naznačeni s številom, pa pozneje niti ne omeni (npr. rožanskih, rezijanskih), medtem ko druge našteje (npr. notranjski: vipavski, postojnski, pivški; obsoški: borjanski, kobariški, bovški; gorenjski: severozahodni, osrednji, vzhodni, južnovzhodni; dolenski: zahodni, osrednji, vzhodni, posavski; prekmurski: severni, osrednji, južni). Govori, ki jih v tekstu navaja (včasih poimensko, včasih samo število), so na priloženi karti različno obravnavani: nekateri so označeni, drugi pa ne. Tudi tisti, ki so označeni, so nekateri samo s črto, drugi z barvo oziroma različnim šrafiranjem. Včasih so na karti označeni s prekrivajočimi se oznakami (npr. savinjski

dialekt) posamezni deli dialekt, ki izkazujejo močnejše vplive sosednjih dialektov, čeprav v tekstu niso označeni kot poseben govor. Največje razlike so pri prleškem dialektu: v razpredelnici pravi, da ima tri govore; v nadaljnjem tekstu (str. 57) pravi, da smemo v njem razlikovati pesniški in ščavniški govor, še večje da so posebnosti vzhodnega roba (od črte Ormož—Ljutomer na vzhod), predvsem še v okolici Središča, dalje govor v Halozah; na karti pa ima različne oznake za naslednja področja: prleško, vzhodnoprleško, središčansko, haloško.

V Dialektih (Historična gramatika VII, Dialekti, Ljubljana 1935) dobimo nekatere spremembe. Medijski dialekt iz Dialektološke karte je postal govor. Vsi belokranjski dialekti so postali govori. Pohorski in kozjaški dialekt sta postala pohorsko-kozjaški dialekt s kozjaškim govorom (vendar tudi že v Dialektološki karti, str. 36, pravi, da bi mogli kozjaški dialekt imeti za govor pohorskega). Remšeniški dialekt je preimenoval v obirskega, južnovzhodni štajerski ali sotelski (bizeljski) dialekt v bizeljsko-obsotelskega. Od teritorialnih sprememb je treba omeniti, da je okolica Djekš, ki je v Dialektološki karti spadala pod rožanski dialekt, tu priključena podjanskemu; manjša korektura je še v okolici Metlike.

Že v Dialektološki karti omenjenih sedem osnovnih tipov je Ramovš pozneje vse bolj poudarjal. Toda tudi njemu ni bilo popolnoma jasno, v katero bazo naj nekatere dialekte prišteje, in se je pri dialektih, ki so bili najprej deležni razvoja ene skupine in nato druge, težko odločal. Tako ima v Kratki zgodovini slovenskega jezika v tekstu notranjski dialekt med primorsko bazo, na karti (str. 112) pa je označen s črticami za dolensko bazo, čeprav ima zaporedno številko iz primorske baze (na karti v Dialektih pa ima zaporedno številko iz dolenske baze). V Dialektih (str. 47) pravi, da ne bi bilo prav, če bi obsoški dialekt kot celoto in enoto včlenili med rovtarske govore (na karti je to storjeno), v Kratki zgodovini (str. 129) pa so obsoški govori okarakterizirani kot najzahodnejši govori rovtarske dialektične skupine.

Po Ramovšu ni bilo pomembnejših poskusov klasifikacije slovenskih narečij, le Breznik in Toporišič sta v šolskih slovnica skušala prirediti in poenostaviti Ramovševo karto. Meje posameznim dialektom²² pa so na novo določali Logar, Kolarič in Rigler.

Tako je Breznik v Slovenski slovnici (Celje 1934) združil po več Ramovševih narečij v eno in tako dobil le malo več narečij, kot je pri

²² Primerjaj zlasti članke v Slavistični reviji, Razpravah II. razreda SAZU, Roczniku Slawistycznym, Godišnjaku FF u Novom Sadu, Pogovorih o jeziku in slovstvu, Svetu med Muro in Dravo (Maribor 1968).

Ramovšu dialektičnih skupin. Breznik pravi, da moremo v glavnem ločiti devet narečij: 1. koroško, 2. rezijansko-beneško-briško, 3. kraško-notranjsko, 4. rovtarsko, 5. dolensko, 6. gorenjsko, 7. zahodnoštajersko, 8. pohorsko, 9. vzhodnoštajersko-prekmursko. Temu je prirejena tudi karta, ki ima sicer med temi dialekti popolnoma ohranjene Ramovševe meje. Ko govori o posameznih narečjih, pri njih spet omenja še nekatera narečja, ki bi menda predstavljala nadaljnjo delitev. Breznikova narečja se ujema z Ramovševimi osnovnimi dialektičnimi tipi oz. skupinami ali bazami, le primorska in štajerska sta razdeljeni na dve narečji; toda Ramovšu so narečne skupine le nekak pripomoček za grupiranje dialektov in jih ne moremo uporabiti enostavno za oznako narečij (vsaj v tem času ne več), zato je Breznikova razdelitev preveč poenostavljena.

Bolje je napravil Toporišič v Slovenskem knjižnem jeziku I (Maribor 1965), ki je naštel narečne skupine, nadaljnjo delitev pa — verjetno zaradi za šolsko knjigo prevelikega števila dialektov — samo nakazal (str. 11—12). Narečne skupine je na skici prikazal samo shematično. Ujemajo se z Ramovševimi, le notranjski dialekt je bolj odločno prištet k dolenski skupini in pri Trstu je opazen večji popravek, ki ga je naredil glede na dotedanjo novejšo dialektološko literaturo.²³ Razlikuje pa se Toporišič od Ramovša v tem, da je dodal še osmo narečno skupino: (mešano) kočevsko. Pri Toporišiču je najbrž nastala ta osma skupina predvsem iz zadrege, kako zapolniti prostor, ki ga Ramovš ni narečno opredelil, ker je bil do druge svetovne vojne pretežno naseljen s kočevskimi Nemci. Vendar je bilo že pred vojno na tem področju dosti narodnostno mešanih vasi, ker so na posamezne zaradi izseljevanja Kočvarjev opustele kmetije prihajali Slovenci iz sosednjega dolenskega in kostelskega področja.²⁴ Po odhodu Nemcev v drugi svetovni vojni se je naselilo še nekaj prebivalstva iz različnih krajev Slovenije (predvsem s področja zahodnodolenskega, kostelskega in prekmurskega dialekta), nekaj vasi pa je tudi opuščeni. Sčasoma se bodo tu najbrž res izoblikovali določeni govori, ki bodo verjetno pod močnim knjižnim vplivom, saj knjižni jezik med tako mešanico neavtohtonega prebivalstva najlažje prodira. Vendar je težko vsak mešan govor že šteti za narečno skupino, saj bi potem lahko na vsakem mešanem področju enako postopali. Lažje bi bilo združiti v narečno skupino poleg kočevskega področja še govore

²³ Prim. Rigler, O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu, RSI XXI, 1960, str. 27—35.

²⁴ Prim. J. Rus, Jedro kočevskega vprašanja, Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 131 sl., zlasti 168—170.

ob Kolpi in v južni Beli krajini, med katerimi nekateri izstopajo iz dolenjske narečne skupine, vsi pa imajo tudi drugačen akustični viš.²⁵

Preveliko poudarjanje grupiranja dialektov v narečne skupine sploh ni najboljša rešitev. Z današnjega stališča te skupine navadno nimajo globlje osnove. Videli smo, da je že Ramovš imel težave s tem, kam naj posamezne dialekte prišteje. Pomembnejše so te skupine razvojno. Toda predstavljajo nam lahko le nekako dialektizacijo slovenskega jezika v neki starejši fazi, ko mlajši jezikovni razvoji še niso tako razdrobili slovenskega jezika. Pa še to velja samo za nekatere narečne skupine, medtem ko druge lahko združujejo tudi dele sprva različnih skupin (verjetno bi šla sem rovtarska).²⁶ Kajti mlajši jezikovni pojavi so lahko povezali posamezne dele nekdanjih dialektov in je z današnjega stališča ta nova skupnost lahko dosti bližja kot deli nekdanje skupnosti. Tudi utemeljevanje narečnih skupin z naselitvenimi jedri ni posebno prepričljivo, saj trdnih zgodovinskih dokazov ni, sklepanje iz jezika pa je bolj ali manj spekulativno in marsikaj lahko prilagodimo svoji teoriji: še celo naravne ovire, ki so samo ponekod dovolj izrazite in tam se res skladajo z narečnimi skupinami (koroško, do neke mere gorenjsko), drugod so manj jasne in prilagodljive, nekatere manj izrazite pa lahko celo nasprotujejo, kot pri notranjskem dialektu, ki je gotovo dolgo obdobje doživljal iste razvoje kot dolenjščina, razširjen pa je na zelo obsežnem področju, ki je proti dolenjščini geografsko zaprto, povsem odprto pa proti zahodnim dialektom.

Je pa taka razdelitev na narečne skupine najbrž praktična, ker se v precejšnji meri opira na pokrajinske oznake, in se ji bo težko povsem odpovedati, saj se, kot vidimo, z manjšimi lokalnimi premiki vleče že od Šafařika.

²⁵ V to skupino bi lahko spadalo ozemlje, ki sem ga na skici v članku Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SRL XIV, 1963, str. 47) označil z B. Prvotno bi sem spadala tudi nekatera področja z današnje hrvaške strani (o jezikovnih značilnostih teh govorov prim. Ivić, O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, Književnost i jezik X, br. 1, 1963, str. 36–37 (glej tudi JiS XIX, 1973/74, 184); Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, Godišnjak FF u Novom Sadu VI, 1961, 192 sl.).

²⁶ Prim. Rigler, Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, Zbornik za filologiju i lingvistiku, IX, 1966, str. 97 sl., zlasti 105–105; Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, str. 53.

РЕЗЮМЕ

Расчлененность словенского языка большая, однако тяжело сказать, сколько диалектов он насчитывает, так как между диалектами нет точно определенных границ и в большинстве случаев диалекты постепенно переходят друг к другу. Классификация трудна, ибо определения иерархии отдельных языковых явлений, изоглоссы которых сильно переплетаются, релятивны, хотя мы обыкновенно ставим акцент прежде всего на более древние языковые явления. Вследствие всего этого в языкознании встречается несколько опытов классификации слов диалектов. Статья дает исторический обзор классифицирования с разными типами классификаций и территориальными разграничениями от Копитара, Миклошича и Облака, которые словенский язык разделили на две группы с учетом отдельных явлений, Срезневского, насчитавшего в словенском языке несколько диалектов и охарактеризовавшего эти диалекты с точки зрения общности многих явлений, и Шафарика, являвшегося в некотором смысле предшественником диалектного группирования Рамовша, и авторов, которые объединили несколько типов, до детальной классификации Рамовша и некоторых более современных добавлений. Намечены исходные пункты отдельных классификаций и учтены некоторые новые авторы, которых Рамовш в своем обзоре не упоминает.

SLOVARNIK VID (DOMINIK) PENN

Med pomembnimi slovenskimi vzhodnoštajerskimi slovarniki in slovnicearji v prvi polovici 19. stoletja je bil tudi Vid (Dominik) Penn iz Sv. Vida pri Ptujju, čigar življenje in delo sta v zgodovini slovenskega slovstva tu prvič поблиže in dokumentarno raziskana.

Vid (Dominik) Penn from Sv. Vid near Ptuj was one of the important Slovene authors of vocabularies and grammars of the 19th century in Eastern Styria. This is for the first time in the history of the Slovene literature that his life and works are investigated in detail and with documentary evidence.

Pod kraj 18. in v začetku 19. stol. razsvetljenska in prerodna vnema ter skrb za slovenski jezik in slovstvo nista bili več omejeni samo na Ljubljano in osrednjo slovensko deželo Kranjsko, marveč sta že kaj kmalu — tu hitreje, tam počasneje — zaobjeli zlasti mlajši rod izobrazjenstva tudi v vseh obrobnihi slovenskih pokrajinah. Med že znanimi slovstveniki, kakor so bili L. Volkmer, L. Šmigoc, P. Dajnko, A. Kremlj idr., v krajih med Dravo in Muro pa je bil tudi doslej le malo znan in upoštevan slovarnik Vid Penn.

Pennova življenjska pot. Vid, pater Dominik, Penn je bil »slavist, slovenist« po pojmovanju tega naziva za časa njegovega življenja in dela. O njem, njegovem dvodelnem slovarju, slovnici in pravopisu je v slovenski slovstveni zgodovini zapisano tu pa tam komaj ime ali po nekaj vrstic bolj postranskega in obrobnege pomena; šele Ilesič v ČZN II., 10, in potem Fr. Kidrič v SBL II., 295, sta povedala nekaj več o Pennu. Omenila sta ga tudi A. Breznik (ČZN XXXIII. l. (1938), 155) in S. Suhadolnik v razpravi o Cigaletovem besednjaku (JiS 1959/60, 226, 227).

Vid Penn¹ je bil rojen 5. maja leta 1785 kot zakonski sin Franca in Marjete Penn v župniji Sv. Vid pri Ptujju, Tržec št. 13.² Krstil ga je takratni župnik p. Vid Gruebauer, Slovenec od Sv. Jakoba v Slov. go-

¹ Kidrič je pisal v SBL in v svojih slovstvenih razpravah njegov priimek Pen; v krstni knjigi pa je priimek zapisan s Penn in takó se je Penn tudi sam večkrat podpisal v slovarju. Se živi sorodniki p. Penna pišejo in podpisujejo svoj priimek le s Penn.

² Izvirnik v krstni knjigi: Markeldorf nr. 15; danes ima hiša števil. 36, njen lastnik je Štefan Murko. Penn se je na predzadnji strani slovnice spomnil rojstne fare z napisom: ich werde nach St. Veit gehen, *jas bom na Viden* [= Videm, današnje uradno ime za Sv. Vid pri Ptujju] *šel*, rojstnega kraja pa s primeroma: ich werde nach Markldorf gehen, *jas bom v Teržec šel*, in: ich bin in Markldorf gewesen, *jas sem v Teršci bil*.

richah in potem od leta 1816 do smrti 15. oktobra 1852 zadnji provincial štajerske minoritske province. Krstna botra sta bila Mihael in Marjeta Kacijan (Kazian). Po obisku ljudske šole je prišel Penn šele v osemnajstem letu študirat na gimnazijo v Mariboru od šolskega leta 1802/3 do 1807/8. Takoj sprva je bil njegov sošolec Franc Cvetko iz Dornave pri Ptujju, pozneje pa sta bila skupaj z njim na gimnaziji še Peter Dajnko in eno leto Anton Krempl. V šolskih letih 1804/5 in 1805/6 je te dijake poučeval v verouku Ivan Narat, prvi katehet na mariborski gimnaziji. Ob tem spodbudniku slovenskega jezikoslovnega preroda v mariborskem okrožju so se Penn in tovariši navdušili za slovenstvo in jezikoslovje za vse življenje.³

Po končani gimnaziji je Penn študiral v Gradcu leta 1808/9—1809/10 modroslovje, leta 1810/11—1815/14 pa bogoslovje, »božjo šolo«, kakor je zapisal pozneje v slovar. Z vso verjetnostjo je bil Penn skupaj s Francem Cvetkom, Petrom Dajnkem, Janezom Šmigočem in z Jožefom Pichlerjem, rojakom iz Sv. Vida pri Ptujju, med tistimi, ki so se 13. maja leta 1810 udeležili v Gradcu ustanovitve Primčevega Slovenskega društva. Med tem časom — kdaj, se po dosegljivih virih ne da dognati — je Penn postal »črni menih«, vstopil je v samostanski red minoritov, in dobil redovniško ime Dominik. Zaradi nezasedene škofije v Gradcu je Penn prejel v Št. Andražu na Koroškem 14. septembra 1814 red subdiakona, 18. septembra red diakona, na kvatarno sredo, na god apostola in evangelista Mateja, dne 21. septembra 1814, pa ga je lavantinski škof Leopold I. Maksimilijan grof Firmian posvetil za mašnika.

Naprvo je Penn kaplanoval v minoritskemu samostanu v Ptujju pridruženi župniji Sv. Trojica v Halozah (Podlehnik), od koder se je v pozni jeseni leta 1816 preselil za kaplana v slovensko minoritsko župnijo sv. Petra in Pavla v Ptujju; tam je ostal do leta 1829. V tem času mu je bil od novembra 1820 do septembra 1826 stanovski tovariš Anton Krempl (1790—1844), proštjski kaplan in vikar v Ptujju. Leta 1829 je Penn postal župnijski upravitelj v svoji rojstni fari Šv. Vid pri Ptujju, kjer je ostal do leta 1844, ko se je povrnil v Ptuj. Tu je opravljal službo samostanskega konventnega vikarja in definitorja. Dvajset dni pred izpolnjenim sedemdesetim letom, v soboto, dne 14. aprila 1855 ob pol enih popoldne, je umrl za oslabeledostjo srca. V ponedeljek, 16. aprila 1855, ga je pokopal samostanski gvardijan in župnik p. Maksimilijan Majerič

³ Krstna knjiga, zvezek I., in župnijska kronika, ki jo je napisal Matej Slekovec (1846—1903), str. 75, 109, župnije Sv. Vid pri Ptujju; župnijska kronika župnije Sv. Trojica v Halozah, ki jo je napisal Vinko Munda (1892—1973); ČZN II., 6, 7, 10; Kidrič, Dobrovský, 229, SBL II., 295.

pri cerkvi sv. Ožbolta, na nekdanjem pokopališču slovenske minoritske župnije v Ptujju.⁴

Začetne priprave za pisanje slovenskega slovarja. V letu 1849 je začel Franc Miklošič pisati nemško-slovenski slovar (to izvemo iz dveh pisem dr. Jožefu Muršcu (1807—1895), profesorju veronauka na novi realki v Gradcu). Ivan Ertl,⁵ medicinec na Dunaju in tačas po priporočilu dr. J. Muršca Miklošičev pomočnik pri pisanju slovarja, sporoča v pismu z dne 2. decembra 1849 Muršcu: »Dr. Miklošič začnejo novoslovenski rečnik pisati /.../ dostikrat ž njimi govorim, da jim tudi pomagam toti rečnik pisati.« V pismu meseca januarja 1850 pa sporoča Miklošič Muršcu sam tole: »Ja sem sklenil izdati slovensko-nemški rečnik: kar sem skoz dolge leta nabral, zdaj s pomočjo svojih prijateljev v Beču dopolnjam. Ali če učeni ljudje v slovenskih deželah meni ne pomorejo, delo ne bo moglo doseči tiste popolnosti, katero toliko želim. Zato Vas lepo in lepo prosim, naj se Vam rači meni poslati če kako zbirko slovenskih besed pripravljeno imate... Poznate li Vika, ki bi tako zbirko imel, ali ki bi mogel in htel meni pomagati? Jaz rad platim, če kdo kaj za me včini.«⁶

⁴ Župnijski kroniki župnije Sv. Vid pri Ptujju in župnije Sv. Trojica v Hazlozah; mrliška knjiga, zvezek VII., str. 225, župnije Sv. Petra in Pavla v Ptujju; ČZN II., 10; Kidrič, Drobrovský, 229; Kidrič, Korespondenca 23, — Podatke iz krstne in mrliške knjige, iz župnijskih kronik ter spomine še živih daljnih Pennovih sorodnikov v njegovem rojstnem kraju, je z vso skrbnostjo, natančnostjo in ustrežljivostjo zbral p. Andrej Vatovec, kaplan v minoritski župniji Sv. Petra in Pavla v Ptujju. Brez njegovega vztrajnega in požrtvovalnega poizvedovanja bi bil ostal marsikateri podatek iz Penlovega življenja neznan. Za vso ljubeznivo skrb in pomoč mu bodita izrečena tu najlepša zahvala in vse priznanje.

⁵ Ivan Ertl, sin gornika, posestnika malega vinograda, je bil rojen 14. decembra 1828 v Mariboru; star 82 let je umrl v Gradcu 16. decembra 1910. V mariborsko gimnazijo je vstopil leta 1841; ko je bil leta 1846 v drugem humanističnem (poznejšem 6.) razredu, je s pesmimi (med njimi so štirje soneti) sodeloval v mariborskem dijaškem listu Sprotuletna Vijolica. Po končani gimnaziji je Ertl odšel na Dunaj študirat medicino kljub temu, da za študij ni dobival od očeta nobene podpore. Zanj se je zavzel dr. J. Muršec v Gradcu in ga priporočil dr. Fr. Miklošiču; ta je Ertla po imenu poznal kot pesnika v Sprotuletni Vijolici, ki mu jo je bil pošiljal Jurij Matjašič, profesor verouka na mariborski gimnaziji. Miklošič je Ertla zaposlil kot pomočnika pri pisanju slovensko-nemškega slovarja. Za doktorja medicine je Ertl promoviral leta 1853 in je 2. decembra 1905 obhajal kot cesarski in zdravstveni svetnik ter emeritus primarius Mestne bolnišnice v Gradcu petdesetletnico promocije. V Gradcu je stanoval v Dominikanergasse 1/I, kjer je, vdovec in upokojenec, tudi umrl. (Zapuščinski spisi A VII-707-1910 pri okrajnem sodišču v Gradcu.) Südsteirische Presse, Marburg, 5. Dec. 1905, Tages- und Lokalnotizen; LZ XXIIV, 1. (1904), 179, 180; ZMS VII (1905), 87, 88, 102, 103; ČZN XV, 1. (1919), 114—126; ČZN XXVII, 1. (1932), 38—45; Steiermärkisches Landesarchiv, Graz, poročilo štev. 151/1-1974.

⁶ ZMS VII (1905) 88, 102.

Javnosti pa je sporočil vest o tem Miklošičevem slovensko-nemškem slovarju M. Cigale z Dunaja v dopisu z dne 5. julija 1851, ki so ga priobčile ljubljanske Novice 23. julija 1851, str. 151—152; tu med drugim poroča: »/. . / naš slavni gosp. dr. Miklošič je te dni na vse strani slovenske zemlje rodoljubno pismo s to prošnjo razposlal, da bi mu za primerno plačo manj znane slovenske besede za slovensko-nemški slovník, nabirali, ki ga misli na svetlo dati /. . / Gosp. dr. Miklošič misli tudi nabirek g. Penna, minorita v Ptujem, (kteri se neki že 30 lét z nabiranjem slovenskih beséd peča), kakor tudi mnogoletni gosp. Cafov nabirek kupiti, ako ju bo volja prodati.«⁷ Miklošič svojega slovarja ni izdal, pač pa je »dal svoj slovensko-nemški slovar (rokopis v štirih zvezkih, obsegajoč 287 pol) odboru (za pripravo slovensko-nemškega slovarja) na porabo.«⁸

To sporočilo je pomembno zato, ker prvič v zgodovini slovenskega slovstva izvemo za Penna, za njegov slovar in okoliščine, ki nam dajo razumeti zapis M. Cigaleta z dne 15. januarja 1860: »Od gospoda profesorja dr. Fr. Miklošiča sem prejel nemško-latinski-slovenski slovar pokojnega ptujskega minorita Penna (dokončan 1854), ki je v njem slovenščina dovolj nerodno pisana z grško abecedo, ki pa je tolikanj vreden upoštevanja, ko je iz leksikografsko še malo raziskane pokrajine.«⁹

Naprvo je Penn kaplanoval v minoritskem samostanu v Ptujju leta 1858 (drugi zvezek), str. 172, »iz prijateljskega dopisa iz Štajerskega tole: Pravil mi je pred nedavnim nek rodoljub o slovenskem slovarju v rokopisu, ki ga je spisal po šestnajstletnem trudu P. Dominik v Ptujem leta 1845.¹⁰ Obsegal je po pisateljevih besedah 20—30 tisuč besed in samo za dele v očesu je imel blizo 20 izrazov. Govorilo se je, da misli g. pisatelj svoje spise na Dunaj poslati — pa kdo vé, kje so sedaj? Škoda velika za lepo nabero, če se je zgubila.« Zadnjo besedo o Pennu v 19. stoletju je bržkone zapisal O. Caf, ko je v listku Slov. naroda dne 23. novembra 1871 poizvedoval za slovarji Apostla in Narata iz Maribora ter »Penja in Kupana« iz Ptujja. I. Macun v Književni zgodovini Slovenskega Štajerja leta 1885 in K. Glaser v Zgodovini slovenskega slovstva leta 1894—1898 Penna in njegovega slovarja ne omenjata.

⁷ Čeprav dopis ni podpisan, je že A. Breznik menil (ČZN XXXIII, 1, (1958), 155), »dopisnik je najbrž Cigale«. Nedvomno Cigaletovo avtorstvo izpričuje vsebina dopisa, izrecno pa podčrtana jezikoslovna opomba na str. 151 pri besedi lotitev.

⁸ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. Prvi del. V Ljubljani 1894, III.

⁹ Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Erster Theil. Laibach 1860, VII.

¹⁰ Letnica 1845 je piščeva ali tiskovna napaka namesto pravilne 1854; napačno letnico 1845 za dovršitev slovarja je prevzel od tod Kidrič v SBL II, 295.

Pennov slovar¹¹ ima dva dela, oba z dolgima naslovoma. Prvi: Deutsch-lateinisch-windisches, dann windisch-deutsches Wörter-Buch zum allgemeinen Gebrauche, besonders für die Geschäfts-Männer sowohl im weltlichen als geistlichen Stande in den slovenischen Ländern, mit allen Bedeutungen einzelner Wörter und Redensarten. Am Ende mit einem deutschen, lateinischen und windischen Alfabeticum, wie auch mit einer windischen Sprachlehre, herausgegeben. Deutsch-lateinisch-windisches Wörterbuch erster Theil Im Jahre 1854. Drugi: Windisch-deutsches Wörter-Buch zum allgemeinen Gebrauche, besonders für alle Geschäfts-Männer sowohl im weltlichen als auch im geistlichen Stande in slavischen Ländern, mit beträchtlichen Vermehrungen der Wörter in allen Amts-Geschäften, und heraus gegeben im Jahre nach Geburt Christi 1854. zweiter Theil.

O tem, kdaj in kje je dobil Penn že v zgodnji mladosti prve spodbude za nabiranje slovenskega slovarskega besedja, smo določneje že povedali. Začeten osnutek nemško-latinsko-slovenskega slovarja pa je Penn verjetno začel pripravljati šele kot kaplan v Ptujju okrog leta 1820, za kar nam pričata takó Cigaletov zapis iz leta 1851 (glej opombo 7) kakor posredno tudi sam Pennov navedek v nemškem predgovoru k slovarju. Glede posebne pomembnosti tega, sicer slabo sestavljenega predgovora za presojo vsega slovarja, objavljamo predgovor v celoti v slovenskem prevodu. Glasi se:

„Ker še nikoli ni bil spisan popoln nemško-slovenski in slovensko-nemški besednik,¹² je zelo nujno, da se v prid vsem poslovnim ljudem napiše in na svetlo da popoln besednik; posebno zato, ker se je v več krajih slovenske dežele vtihotapilo veliko nemčizmov in barbarizmov; prave slovenske besede pa so skoraj docela pozabljene in takó se je slovenski jezik v več krajih malodane povsem izpridil. Da bi slovenski jezik zopet izvlekli iz kaosa, se je pisec tega besednika posebno potrudil poizvedeti za pristne slovenske besede iz ust še dobro govorečih Slovencev in jih zopet spraviti v osnovno govornico.

Zato si je pisec tega besednika vzel za osnovo Schönbergerjev nemško-latinski besednik,¹³ vse besede je po pomenu in rekljih označil v pristni slovensčini, kakor tudi imena vseh dežel in glavnih mest v Evropi, vse vrste dreves, grmičevja, vinskih trt, zelišč, živine, ptic, žuželk, rib, telesnih delov, orodna imena vseh rokodelcev, itd.

¹¹ NUK Ms Ad St. f. 228 (Iz gradiva za Wolfov slovar).

¹² Za nemški Wörterbuch, latinski lexicon, je Penn zapisal v obeh delih slovarja izraz *besednik*, ki ga je verjetno vzel iz Murkovega slovarja leta 1832–1835.

¹³ Schönberger Franc Ksaver, šolnik in strokovni pisatelj, roj. 25. nov. 1754 v Bratislavi, umrl 20. jan. 1820 na Dunaju. Po končani gimnaziji na Dunaju je vstopil v okt. leta 1768 v meniški red piaristov, od leta 1777 naprej je bil učitelj in profesor na raznih redovnih gimnazijah na Dunaju. Poleg več strokovnih učnih pripomočkov v latinščini, je oskrbel leta 1808 »mit D. W. Soltan's Beyträgen« 3. izdajo J. Chr. Adelungovega nemškega slovarja; zelo zaslužen je za pouk latinščine in za latinsko leksikografijo.

Brez dvoma bodo hoteli več besed v tem besedniku kritizirati in jih razglasiti za nepravilne, ker se je že pred mnogimi leti vtihotapilo v slovenščino več nemčizmov in ponarejenih besed ter so že po nekaj rodovih prišle v materinščino in je vsak zavzet za svoj materin jezik.

Ker pa se v novi in modri vladavini v vsakem oziru teži za popolnostjo, se je tudi pisec tega besednika posebno potrudil za poižvedbo, zapis in objavo besed, ki jih govorijo še dobro govoreči Slovenci, da bi bil ta besednik kot pripomoček vsem slovenskim poslovnim ljudem za olajšavo njihovih poslov, in da bi bil dan javnosti čim prej mogoče na voljo.

Predgovor zbuja pozornost predvsem iz dveh razlogov: zaradi Pennove odločne trditve, da še nikoli ni bil spisan popoln nemško-slovenski in slovensko-nemški besednik, in zaradi dvakratnega ugotavljanja, da se je že pred mnogimi leti vtihotapilo v slovenščino v več krajih veliko nemčizmov, barbarizmov in ponarejenih besed. Nerazumljivo nam je, kaj in kako je Penn mislil s tem, da še nikoli ni bil spisan popoln nemško-slovenski in slovensko-nemški besednik, ker moramo brez pridržkov predpostavljati, da je poznal, verjetno tudi rabil, Pohlinovo Tu malu besedishe, Gutschmannov Deutsch-windisches Wörterbuch,¹⁴ zlasti pa Murkova slovarja iz leta 1852—55, če že pri tem izvezamo drugo izdajo Megiserjevega slovarja iz leta 1744. Med temi sta Gutschmannov in Murkov slovar popolnejša in obsežnejša ko Pennov, zato si te njegove sprenevednosti nikakor ne moremo razumno razlagati, ali je bila nenamerna ali pa potajena. Spričo nenavadnega izražanja o nemčizmih in pokvarjenih besedah v slovenščini imamo Penna na sumu, da je tudi ta uvod, kakor onega v slovnici, od nekod povzel ali prepisal, a vira doslej še ni bilo mogoče izslediti.

Prav tako ni mogoče dognati, katere besede je Penn imel za nemčizme, barbarizme in ponarejene, ki da so se vtihotapile v slovenščino in jo v več krajih izpridile. Ko primerjamo Pennovo slovarsko besedje — ki je sicer bogato dobrih novih, zlasti narečnih izrazov — s temi njegovimi zapisi, ugotovimo, da je v slovarju nasejanih nič koliko nemčizmov ter izprijenih besed; izmed množice le-teh nekaj zgledov: *aftra*, *cagati*, *cartlati*, *celta*, *cerati*, *donucati*, *erb*, *erbat*, *faušija*, *forkel*, *gratati*, *grivati*, *gverati*, *gvišno*, *jamrati*, *knof*, *losati*, *manŕnga*, *nucati*, *po-farbat*, *pogervati*, *pošlatniti*, *rajtinga*, *raztalati*, *šlatanje*, *šlatati*, *špil*, *špotati*, *štala*, *tal*, *taušati*, *trofili*, *trošt*, *troštar*, *troštati*, *trucati*, *tunf*, *vaga*, *vagati*, *vahta*, *vahtar*, *velb*, *velbati*, *viža*, *voržoh*, *zglihati se*, itd. K temu pa še kopica sestavljenk po nemških predponah *an*, *auf*, *aus*, itd., npr. *dolzlagati*, *gorpostaviti*, *gorprijeti*, *vunskopati*, *vunzbrisati*, ter rečenice, kakor so npr. *Dež je gorhenjal*; *od Straha je un ni mogel go-*

¹⁴ Knjigarna Damian & Sorge v Gradcu, Sporgasse 89, je še leta 1829 prodajala Gutschmannov slovar iz leta 1789 za 4 fl 15 kr. (CZV II, 501, 511).

voriti; tebi je nitreba jokati; ni je potrebno Besed; un nevej enkrat [= niti] *brati*, itd. Vemo sicer, da so take besede, žal, že od nekdaj — in celo še danes — kvarile slovenski besedni zaklad, ne vemo pa, čemu sta se v tem teorija in praksa pri Pennu takó razhajali.

Ves Pennov slovar ima v foliu 37 × 22 cm 24 zvezkov po 24 strani in 1 zvezek z 12 stranmi; na vsaki strani sta po dva stolpca slovarskega besedila. Nemško-latinsko-slovenski slovar (I. del) ima 471,5 strani, slovensko-nemški slovar (II. del) pa 82,25 strani. V celotnem delu, ki ima vsega 590 strani, je torej 555,75 strani slovarskega besedja, 24,25 strani je v nemščini napisane Slovenische Sprachlehre; na dveh straneh sta naslova, na eni strani je Vorwort, devet strani pa je praznih. Nemško-latinsko-slovenski slovar, ki se začne z geslom Aal, ein Fisch, anguilla. *Luskača*, konča pa se z zwöltens, duodecimus. *dvanestemo*, ima na eni strani povprečno okrog 120 slovenskih besed, skupaj torej 56.580, zaokroženo 57.000. Slovensko-nemški slovar od gesla *Abaš*, Abt, do *Cucek*, Mops, ein Hund, pa ima 10.262 slovenskih besed; oba dela skupaj zaokroženo torej 67.000. Povedati pa je treba, da so k prednjemu številu slovenskih besed prišteti tudi številni in pogostno se ponavljajoči zapisi: biti — sem, en (za nemški Jemand, latinski aliquis), k, reč, se, v, z, ipd. Potemtakem Pennov slovar nikakor ni nezatno delo, kakor se je do zdaj v negotovosti domnevalo, marveč ga moramo prišteti že k večjim slovenskim slovarjem, kakor so npr. Apostlov, Zagajškov, Gutsmannov. Kidrič je po zapisu v SG leta 1858 menil, da je Pennov slovar »obsegal 20.000—30.000 besed ter imel samo za dele v očesu blizu 20 izrazov«. ¹⁵ Stvarnost je torej drugačna; kar pa se izrazov za očesne dele tiče, je v I. delu slovarja na str. 35, 36 od Augapfel do Augenzahn skupaj 40 nemških gesel z različnimi slovenskimi pomeni, od teh jih je 12 za očesne dele.

Slovarjeva posebna odlika je, da je vseskozi napisan z malodane lepopisno in razločno pisavo, ki jo v rokopisnih slovarjih navadno pogrešamo, popravkov skorajda ni. Nemščina je pisana z gotico, latinščina z latinico, katere posebnost pa je, da ima za črko q dosledno črko g, npr. aliguid = aliquid, decoguere = decoquere, eguus = equus, guid = quid, utigue = utique, itd.

Edinstven primer v zgodovini slovenskih črkopisov je Pennova pisava slovenskih besed z grščico, tj. z grškimi črkami. Tabelarni pregled te pisave, ponazorjene z nemškimi gotskimi in latinskimi pisanimi črkami (glej posnetek na str. 48) je Penn napisal na koncu slovensko-nem-

¹⁵ SBL II, 295.

Alphabetarium.

Græcisch	Latiniſch	Römiſch	Anmerkungen
α, Α.	a, A.	α, Α.	
β, Β.	b, B.	β, Β.	
γ, Γ.	γ, Γ.	γ, Γ.	
δ, Δ.	δ, Δ.	δ, Δ.	
ε, Ε.	e, E.	ε, Ε, <i>Græc.</i>	η, Η, <i>long.</i>
ζ, Ζ.	z, Z.	ζ, Ζ.	
η, Η.	h, H.	η, Η.	
θ, Θ.	h, H.	θ, Θ.	
ι, Ι.	i, I.	ι, Ι.	
κ, Κ.	k, K.	κ, Κ.	
λ, Λ.	l, L.	λ, Λ.	
μ, Μ.	m, M.	μ, Μ.	
ν, Ν.	n, N.	ν, Ν.	
ο, Ο.	o, O.	ο, Ο, <i>Græc.</i>	ω, Ω, <i>long.</i>
π, Π.	p, P.	π, Π.	
ρ, Ρ.	r, R.	ρ, Ρ.	
σ, Σ.	s, S.	σ, Σ, <i>Græc.</i>	ς, Ϛ, <i>Græc.</i>
ϕ, Φ.	ph, Ph.	ϕ, Φ, <i>Græc.</i>	ϕχ, Ϙ, <i>Græc.</i>
τ, Τ.	t, T.	τ, Τ.	
υ, Υ.	u, U.	υ, Υ.	
φ, Φ.	u, V.	φ, Φ.	
ζ, Ζ.	z, Z.	ζ, Ζ.	
χ, Χ.	zh, Zh.	χ, Χ.	

škega slovarja, str. 81, in še na posebej priloženem listu. Levo je ob tabelarnem pregledu v slovarju napisano:

„Priporočilo grških črk. Nekdaj so modri Grki predrugačili prastare slovanske črke in so jih zaradi pisne kratkosti izobličili čisto priprosto, in so iznašli kratek in dolg E, kakor tudi kratek in dolg O, da bi se dolžina zloga primerno izgovorila in da bi bil besedni pomen razumljiv; privzeli so tudi mehek in oster S, da bi odstranili vse opuščaje, ki jih s'abo in staro oko ne more zapaziti. Ta pisava je tudi za slovenščino porabna in nepogrešno potrebna; zato iz več ko enega razloga priporočam ta pisalni način največji pozornosti.“

Penn je pri vsej vnemi in posebnem priporočilu pisanja in tiskanja slovenskih besed z grščico čisto pozabil, kdo bi s tem črkopisom napisane in natisnjene knjige pisal, kdo bi jih bral! Pri tolikšni skrbi za pisanje slovenščine s Slovincem najmanj znanim, a zelo zamotanim grškim črkopisom, je Penn docela prezrl gotovo mu znane neuspehe črkarskih pravnih ometelčici in dajničici ter boj za uveljavitev gajjice. Prav nič ni pomislil, da bi bilo prav za priučenje pisanja in branja slovenščine z grščico treba posebnega znanja. Zato je ostala Pennova zamisel pisanja in tiskanja slovenščine z grškimi črkami tudi povsem neopazna in brez kakršnegakoli odziva ali vpliva v slovenskem pismenstvu, ostala je — kakor marsikateri drug črkopis — samo enkrat uporabljen kabinetni poizkus.

Nadrobnosti Pennove za slovenščino prikrojene grščice so razvidne iz razpredelnice na posnetku. Kratki in dolgi e je Penn ločil z ε, E in η, H, npr. Βησγουεζ, Δητελα, Δεσχηλα, Ηνγελ, οδλετητι, Πηυεζ, να Πητε ση ποσταιτι, πρεσηκατι, σλετητι, kratki in dolgi o pa z ο, O in ω, Ω, npr. Δηλο, Γωβα, Χωδ Κωσ, Πομωζχ, Πρωδ, Cowδνικ. Črki j, J, ki v grški abecedi nimata posebnega znaka, je Penn priredil po naliki iz latinice, medtem ko si je sigmatični s izposodil bolj iz latinščine ko iz grščine, S = C pa iz cirilice; za črki z, Z je vzel grški σ, Σ (sigma), črke č, Č, š, Š, ž, Ž pa je setavil po bohoričici iz grških ζχ, Ζχ (zeta, hi), iz mešanih σχ, Cχ in iz grških σχ, Σχ (sigma, hi). Za u, U Penn ni vzel grškega sestavljenega οϋ, marveč cirilski ъ, ѣ, za v, V pa grški υ, Υ (ipsilon). Slovenske besede je pisal Penn z grščico brez napak, le tu in tam se mu je primerila manjša pisna napaka. Prav opazno pa je pisal v I. delu slovarja in v slovnici nekatere samostalnike večkrat z začetno veliko črko Γ, namesto z Λ, npr. *Gaž, Ged, Gepota, Gistje, Gocen Gubezen, Guč*, namesto *Laž, Led, Lepota, Listje, Locen, Lubezen, Luč*, itd. Opuščaj pri k', d', z' je rabil le spočetka v I, 8 do abstreiten, pozneje pa ne več.

Za lažje razumevanje in branje Pennove pisave slovenskih besed z grščico, še nekaj zgledov: Βαλα, βραδαστ, Ζηπανγε, ζχρεσ, Δυωρ, Jηζχα,

Μασιλο, Οδηγια, Ωσελζα, Ωτροι, ποκοπατι, ποπιλιτι, Πρεμοσχενιε, Ριβα, Cλσσχβα, Cηπιζπαριλ, Τωσχβα, Υαριχ, υσσχγατι, Σηελησηε.

Vse slovenske samostalnike je pisal Penn z veliko začetnico, brez označbe roditelja in spola.

Pennovo slovensko besedje je treh vrst: knjižno, takrat že bolj ali manj veljavno in znano, narečno vzhodnoštajersko in samosvoje. Takšen je tudi pravopis, kjer je zelo veliko besed zapisanih v izvorni narečni obliki, takó da nekaterih, kdor vzhodnoštajerski govorici ni večš, težko ali nikakor ne spozna, npr.: *čun* = čoln, *gut* = golt, *kle* = tla, *kso* (govori se tudi *hco*, *hcoj*, *kcoj*; h, k + dazu) = k sebi, zraven, *muisk* = mozeg, *otle* = ob tla, *puh* = polh, *puza* = polza, *puž* = polž, *sion*, *sionost* = silen, silnost, *spuniti* = spolniti, *topov* = topel, *vojsk* = vosek, *vosek*, *voskina* = ozek, ožina, *vuna* = volna, *žauc* = želec, želce, *žuč* = žolč, itd. Izmed Pennovih nič koliko narečnih izrazov, rečenic in oblik, naj navedemo tukaj le nekaj zgledov: *bezjak* = južni veter, *auster*, *davešno noč* = preteklo noč, *dergače* = drugače, *duhan* = kanonik, *drude* = drugje, *keri* = kateri, *nasovnik* = proščenje (Dorfkirchmesse, pagana-lia; sprva zapisan martinasojev je Penn prečrtal); *nabirka* = zlog, syllaba, *nekeda* = nekda, *nes* = danes, *pa denoh* (pa + dennoch) = pa vendar, *probaš* = proš, *ta* = tja, *toti* = ta, *vunder* = vendar, *znotre* = znotraj, *zoune* = zunaj, itd.

O dokaj številnih slovenskih besedah je treba pritrditi Pennovim besedam v predgovoru, da jih je dobra mera izvornih, vzeti iz narodnega občevalnega jezika; vsekakor pa je pri izbiranju besed Penn uporabljal tudi tiskane knjižne vire: npr. besede *korun*, *korunovo zeliše*, namesto krompir ali bob, nam določno pričajo, da je bral Bleiweisove Novice in iz njih pobiral nedomače izraze za slovar. Najpriročajši za njegovo besedno bero mu je bil Murkov Slovánsko — Némfški in Némfško — Slovánski Rózhni Befédnik iz leta 1852—55, pri čemer pa se mora upoštevati, da je Murko zajemal, prav kakor Penn, iste besede iz slovenskega vzhodnoštajerskega govora, in da torej Pennove besede, enake Murkovim, ni treba, da bi bile vedno vzete iz Murkovega slovarja; nemogoče pa je glede tega določiti kakšno mejo navzgor ali navzdol. Enako merilo velja tudi za Pennove izraze in rečenice, ki jih beremo že prej pri vzhodnoštajerskih piscih, npr. pri Volkmerju, Šmigöcu, Dajniku, Šerfu, Kremplu, idr.

Posebne vrste slovenskih slovarskih besed so tiste, ki jih je Penn bolj ali manj posrečeno, pa tudi prav ponesrečeno, sam stvarjal, npr. *cestni dvor* = kolodvor, *gromski zavor* = strelovod, *krožar* = strugar, *netubiočnost* = odsotnost, *sopiharia* = parni stroj, *sopiholak* = loko-

motiva, *vesnavuk* = vseučilišče, *vezglas* = partitura, *vidled* = pogled, *videz*, *zgovornik* = jezikoslovec, itd. Sem moremo uvrstiti tudi nena-
vadne slovnicične izraze, kakor so: *perbesedka*, *perstavka*, *perstavljenka*
= pridevnik; *postojnka* = podpičje; *prebesedka*, *prestojnka* = pred-
govor; *prejime* = zaimek; *pričanka* = narekovaj; *stojnka* = vejica; *ve-*
zauka = veznik; *vkupglasnik* = soglasnik; *zamučenka* (zamolčanka)
= pomišljaj; *zatezek*, *zatezovanje* = poudarek, naglas; *zvezilca* = vezaj.

Mesečna imena je Penn po svoje pomešal s kajkavsko-hrvaškimi, prekmurskimi in knjižnimi slovenskimi: *sečen* = januar, *sušec* = fe-
bruar, *mali traven* = marec, *veliki traven*, *velki travnik* = april, *svi-*
ben = maj, *mali serpen* = junij, *veliki serpen* = julij, *prašnjek* = av-
gust, *miholšek* = september, *gniuc* = oktober, *gruden* = november, *pro-*
sinec = december.

Izmed drugih Pennovih svojskih slovenskih besed, ki vseh zaradi številnosti tu ne moremo priobčiti, samó še nekaj posebnosti. Izrazov črka, črkovati, tiskar, tiskati, ipd. Penn v slovarju nima, nadomeščajo jih *birka* = črka, *birkov* = črkin, *birkica* = tiskarska črka, *nabirati* = črkovati, *bukvariti* = tiskati knjige, *bukvar* = knjigotiskar, *bukvarnica* = tiskarna, *bukvarski kvar* = tiskovna napaka, itd. Prav tako so mu bile neznane, vsaj zapisal jih ni, že stare udomačene knjižne besede kmet, kmetica, kmečki, gozd, gozden; nadomestil jih je z *njivar*, (ki je tudi pogosten priimek v Slov. goricah), *njivarca*, *njivni*, *njivarov*, *njivski*, *njivarski* in s *hosta*, *hostni*.

Eden, *en*, *eniga*, *enemo*, *eniga* je Penn poredko uporabil samostalno ali pridevno kot pravi števnik, množično pa — po nepotrebnem — v pomenu latinskega aliquis, nemškega jemand, ter večkrat še v pomenu nemškega nedolčnega spolnika ein. V slovnici je pripomnil, da *eden*, *en* rabimo le takrat v množini, če pomeni nekateri, nekoliko, nekaj (einige, etliche), kakor: *kupi mi ene golobe*, kaufe mir einige Tauben; večinoma pa je en, eniga zapisan ter rabljen nepravilno kot nemčizem.

Pennov pravopis je, ne meneč se za knjižne oblike in slovnicična pravila Kopitarja, Metelka idr., uravnavan na splošno samosvoje po narečni izgovorjavi zapisanih besed. Besede, ki imajo na koncu mehkonobni l (l) in so jih nekateri pisali po izgovorjavi z u, je Penn dosledno pisal z l, npr. *bil*, *bral*, *delal*, *gledal*, *govoril*, *hodil*, *klal*, *kresal*, *lagal*, *lubil*, *ožel*, *pekel*, *pel*, *rezal*, *šel*, itd. Predlog z — s je pisal Penn takó pred zvencečimi kakor pred nezvencečimi glasovi edino kot z, glas s pa je v številnih besedah pisal enako z zvencečim z kot tudi narobe: *jas*, *sgubiti*, *z pečjoj*, *z praudoj*, *z sekiroj*, *z teboj*, *vmez*, *zkuz* (skoz), *zpuniti* (spolniti), *zpoznati*, itd. Izpuščanje črke l v besedah *dog*, *dožen*, *dožnost*, *podožiti*, ipd.

(dolg, a, dolžen, dolžnost, podolžiti) je reden pojav. Nedoločnike s končajem -či je le tu in tam tako tudi zapisal, v glavnem pa je kar praviloma pisal *lečiti, pečiti, persečiti, rečiti, sečiti, stričiti, tečiti, vlečiti, vrečiti*, itd. V slovarju in v slovnici nas posebno zbodejo v oči pogostne nepravilne glagolske oblike, kakor so npr. *djast, kipati, pertisnati, poginati, posošiti, potihnati, slišiti, šumiti, vedati, vidati, vteknati*, itd. = dejati, kipeti, pritisniti, poginiti, posušiti, potihniti, slišati, šumeti, vedeti, videti, vtekniti. Nenavadno je tudi Pennovo obrazilo -ov, pri pridevnikih ženskega, a tudi srednjega spola, npr. *barkov, birkov, kilov, metlov, pečenkov, persov, pukšov, železov*, itd. (= barkin, birkin, kilen, metlin, pečenkin, prsen, puškin, železen). Omembe vredno je, da so pri Pennu samostalniki kakor breme, pleme, seme, sleme, vime, vreme, vsi *bremen, plemen, semen, slemen, vimen, vremen*, srednjega spola. Tudi *si* namesto *se* sodi k Pennovim značilnostim, npr. *jas si ležem, sen si legel, si vsesti*.

Omenili smo že, da je moral imeti Penn pri pisanju slovarja na voljo tudi tiskane knjižne vire, od koder je jemal neznane mu besede. Tako npr. *Sedlon*, *Renntier*, vodi kar k štirim možnim virom, tj. k Pohlinovemu Besedishu leta 1781, h Gutschmannovemu nemško-slovenskemu slovarju leta 1789, k Murkovima slovarjema leta 1832—33 in k Janežičevima slovarjema leta 1850—51. Tudi *Topnik*, *Artillerist*, *živež*, *Fach*, *Metier* (< češč. živnost), ter mnoga tuja imena rastlin, živali, itd. niso zrasla na Pennovem domačem zelniku; iz Modrinjakovega pričevanja vemo, da so že svetourbanski jezikoslovni krožkarji leta 1803—04 rabili pri svojem delu hrvaške, češke, poljske in ruske slovarje. Izviren pa je Penn vsekakor pri imenih vinskih trt in grozdja, ki jih je, kakor nič koliko drugih, sam slišal in nabral v Halozah ter bližnji ptujski okolici.

Od Cigaleta sem prezrtega in neupoštevanelega Pennovega slovarja doslej ni nihče preveril niti ni dognal njegovega vpliva in pomena v slovenskem slovarstvu. Iz ohranjene potiskane krpice papirja (glej posnetek na str. 53) sklepamo, da je Penn slovar pripravljal že za knjižni natis; okoliščine pa, ki so to preprečile, nam, žal, niso znane. Miklošič, ki je v začetku leta 1850 začel pisati slovensko-nemški slovar in hkrati zbirati zanj gradivo, se je za Pennov slovar zanimal že takoj spočetka, dobiti in kupiti pa ga je mogel šele po novem letu 1854.¹⁶ Iz njega je

¹⁶ Miklošič je dobil slovar iz Pennove zapuščine morda šele leta 1856, ko je prišel tudi v Fram k O. Cafu (1814—1874) s ponudbo: »Vi imate obilno besedne tvarine nabrane, tudi jaz posedujem 4 zvezke v polni obliki spisane, če ste voljen, izdajva skupno slovar, na naslovnem listu natiskati se naju obeh imeni, in z dobičkom bodeva se delila.« Pa Caf ni privolil, ker je znal ceniti količino in vrednost nabranega blaga. — Božidar Raič v LMS za leto 1878, III. in IV. del. 82.

Ἀβῆärtung, corroboratio, onis, f. Πο-
τηρδενγε.

Ἀβῆärten, cute privare. Κωσχο δολ-
γεματι.

Ἀβῆalten, arcere, prohibere. βρανιτι
ηνεμο, προπουηδατι, γαρδερχατι ηνεγα.

Ἀβῆhaltung, impeditio, onis, f. Σα-
βρανηγε.

Poskusni odliš Pennovega slovarja

vzel že sam dokaj besed za svoj slovar, potem pa ga je dal na uporabo Cigaletu za njegov nemško-slovenski slovar, med katerega drugimi slovarskimi prispevki nam je, Cigaletu na hvalo, ostal ohranjen v celoti nepoškodovan.

Poleg Miklošiča in Cigaleta je Pennov slovar uporabil še O. Caf; Cafove izpise nam potrjujeta opomba in Cafov podpis pri iztočnici Brustfell na str. 86 nemško-latinsko-slovenskega slovarja; za čas Cafovega izpisa pa žal ne vemo.¹⁷ Pleteršnik, ki je pri pisanju svojega slovarja na veliko jemal slovenske besede iz Miklošičevega rokopisnega slovensko-nemškega slovarja, iz Cigaletovega slovarja in iz Cafovih slovarskih zapisov, ni vedel za vire nobene Miklošičevih in Cafovih besed, ker so prepisovalci zapisane vire izpustili. Takó se je zgodilo, da je Pleteršnik prevzemal nevede iste Pennove besede iz treh ali dveh virov, ali pa le iz enega vira; te besede je oznamenoval z M., Mik., Cig., C., s Cig., ali samo s C., npr. *berih, dolgan, finiti, hretiti se 1), jalša, jesič-njak, kamenščnica, klapouška, krslupati, krčenka, križenec, kotača, muhljavec, nezumščak, obliliti, prehlid, presterišče*, itd. Pri teh prepisih je marsikatera Pennova beseda dobila novo knjižno obliko, zlasti Pennov moški samostalniški končaj na *-ek* je bil spremenjen pri Pleteršniku v *-ak*, npr. *kunjšek* v *konjščak*; če so to storili prej že Miklošič, Cigale ali Caf, ni mogoče določno ugotoviti. Cigale je npr. na str. 620 popravil Pennovo besedo *Šklauta*, Gerümpel, v *šklata*, in od tod jo je prevzel potem Pleteršnik II., 631. Z izpisom Pennovega slovarja je bil torej najden nadaljnji zanesljiv in bogat, a do zdaj neznan vir za prenekatero slovenske besede v Cigaletovem in Pleteršnikovem slovarju.

¹⁷ Potrdilo o tem, da je Caf bral in si izpisal Pennov slovar, je tudi v pismu, ki ga je pisal 6. januarja (sečnja) leta 1874 iz Ptuja Božidarju Raiču, župniku pri Sv. Barbari v Halozah (danes Cirkulane), kjer ga sprašuje: »Ali ti je besedica? s k a b i c a (Penj; v Halozah in ob Rogatski gori) Fettropfen in der Suppe znana ali konči [= vsaj] Tvojcem«. — LMS za leto 1878, III. in IV. del. 86. — *Skaba*, in ne *skabica*, je Penn zapisal v nem.-lat.-slov. slovarju pri geslu Tropfen: fetter Tropfen auf der Suppe, gutta pinguis. *Skaba*, in v slov.-nem. slovarju, str. 55: *Skaba*, fetter Tropfen auf der Suppe.

Prve spodbude za zbiranje slovenskih slovarskih besed je dobival Penn že v dijaški in bogoslovni dobi, za osnovo svojega besednika pa je (kot povedano) vzel Schönbergerjev nemško-latinski slovar.

Prva izdaja Schönbergerjevega slovarja je izšla s temle naslovom: Imm. Joh. Gerh. Schellers¹⁸ lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Hand-Lexikon vornehmlich für Schulen, von neuen durchgesehen, verbessert und vermehrt durch G. H. Lünemann,¹⁹ ... zu einem allgemeineren Gebrauche mit beträchtlichen Vermehrungen herausgegeben von Franz Xaver Schönberger, ... Ersten Band A—L. Zweiter Band M—Z. Dritter Band. Deutsch-Lateinisch A—Z. Wien und Triest. Im Verlage der Geistinger'schen Buchhandlung 1818—1820.²⁰ Na levi strani naslova je Schönbergerjeva bakrorezna podoba. Druga izdaja — če ni le 2. zvezek prve — z naslovom: Allgemeines lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handlexicon nach Scheller und Lünemann, für deutsche Schulen in Oesterreich bearbeitet. 3. Bde. Wien 1819 — je izšla pri isti založbi.²¹ Zadnjo, „zelo skrbno pregledano in poboljšano izdajo“ pa je založil Rudolph Sammer z naslovom: Neustes deutsch-lateinisches und lateinisch-deutsches Hand-Lexikon zum Schul- und Geschäftsgebrauche. Nach den besten Quellen der vorzüglichsten Werke von Scheller, Kraft, Lünemann, Kirschius, u. m. a. bearbeitet durch Franz Xaver Schönberger, ... Mit einem Vorberichte von Em. Th. Hohler. Erster Band A—L. Zweiter Band M—Z. Dritter Band. Deutsch-lateinisch. A—Z. Wien, 1842.²² Ko smo primerjali besedilo nemško-latinskega dela iz leta 1818, str. 145—145, z besedilom istega dela izdaje leta 1842, str. 117—119, smo ugotovili, da na teh straneh pri geslih in rečenicah ni prav nobene razlike, le tu in tam so v besedilu manjše nebitvene neskladnosti; upoštevati pa je treba, da imajo leta 1818 dvostolpne strani obseg 13 × 22 cm, leta 1942, prav tako dvostolpne, pa 14 × 23 cm.

¹⁸ Immanuel Johann Gerhard Scheller, leksikograf in slovničar, je bil rojen 22. marca 1735 v kraju Ihlow, južno od Berlina; umrl je 5. julija 1803 kot gimnazijski ravnatelj v kraju Brieg (današnji Brzeg ob reki Odri, jugovzhodno od Wroclawa). Natančnejše podatke o njegovih slovarjih in o le-teh pomenu glej ČZN II., 162, 17.

¹⁹ Lünemann Georg Heinrich, šolnik in leksikograf, roj. 3. sept. 1780 v Göttingenu, umrl tam 8. jan. 1850, je v ponovnih predelanih izdajah Schellerjevega slovarja Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handlexicon, ki so v več zvezkih izhajale od leta 1807—1851, zaslužen, kakor Schönberger, za pouk latinščine in za latinsko leksikografijo.

²⁰ Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Sign. 75. F. 70.

²¹ Dr. Constant von Wurzbach, Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. 31 Theil. Wien, 1876, 127, 128.

²² Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru, sign. 24807/1—3; Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Sign. 216.953-B.

Pri pisanju nemško-latinsko-slovenskega slovarja, se je Penn držal malodane dosledno Schönbergerjevega nemško-latinskega besedila, pri čemer pa je puščal več gesel in rečenic vnemar, jih krajšal in izbiral, v več primerih pa jih tudi dopolnjeval in preoblikoval za slovenske potrebe s svojimi prispevki. Razmerje med Schönbergerjevim izvirnikom iz leta 1842 in Pennovo uporabo se npr. pokaže, da je izvirnikovih 118 tiskanih dvostolpnih strani pri Pennu 84 pisanih dvostolpnih strani v velikosti 22 × 37 cm. Pri imenih rastlin in živali je Penn povsod izpustil Schönbergerjevo oznako Linn.[é]; v latinskih besedah je pisal dolgi f namesto navadnega s, ki je v izvirniku, (latinsko črko qu iz izvirnika je pisal — kot rečeno — po svoje z gu), le poredkoma pa je izpustil pri latinskih samostalnikih rodilnik in spol ter končnici za ženski in srednji spol pri pridevnikih, kakor je bral v izvirniku.

Pennov poudarek v dveh slovarjevih naslovih in v slovničnem uvodu, da je slovar namenjen zlasti poslovnim ljudem (besonders für die Geschäfts-Männer), in da je znanje slovensčine poslovnemu človeku neogibno potrebno (unentbehrliches Bedürfnis für einen Geschäftsmann), nas spričo pristavka »zum Schul- und Geschäftsgebrauche« v Schönbergerjevem slovarju leta 1842 upravičuje do sklepa, da je Penn za nemško-latinsko-slovenski slovar uporabil to izdajo, da je začel načrtno urejati zbrano gradivo in pisati slovar šele leta 1842, vtem ko je začel s čistopisom spomladi leta 1848,²³ kar sklepamo glede na Pennov zapis v uvodu „o novi in modri vladavini“; nemško-latinsko-slovenski slovar kakor tudi slovensko-nemški slovar ter slovnico je Penn dokončal na novo leto 1854 (*Confectum die prima Januarii MDCCCLIV*).

Pennova slovenska slovnica — Slovenische Sprachlehre — poudarja v uvodu pomanjkanje uporabnih slovnice za priučenje slovenskega jezika; Penn se dela nevednega — kakor pri slovarju — glede obstajanja cele vrste slovenskih slovnice, ki so bile napisane in natisnjene pred njim. Zanimiv celotni uvod se glasi v prevodu:

„Spisal sem že besednik, ki so v njem imenovane vse stvari v stvarstvu in so popisane vse rečenice; v tem besedniku more torej vsak poslovni človek najti v svojem poklicu neznanu mu poimenovanje kake besede. Je pa tudi znanje slovenskega jezika poslovnemu človeku v veliki meri potrebna in večkrat neizogibna nujnost, posebno za uradnike in duhovnike na deželi, in celo v mestih skoraj vseh avstrijskih dežel; kajti število slovenskih prebivalcev našega cesarstva zdaleč prekaša skupno število vseh ostalih narodov te monarhije.

Za priučenje slovenskega jezika pa je bilo že od nekdaj veliko ovir, zlasti pomanjkanje uporabnih slovnice, ker vedoželjni niso imeli pri rokah

²³ V slovarju na str. 123, 223 in 17 zapisano besedo *korun* je mogel Penn prvič brati šele v Novicah z dne 23. aprila 1843, str. 68.

nobenih sredstev, da bi se naučili pravil tega jezika in da bi mogli pravilno govoriti.

Da bi odpomogel tej potrebi, nudim vsem prijateljem slovenskega jezika tole delo, in samó tedaj bo moj končni namen docela dosežen, če sem z izdajo te slovnice Slovence opogumil, ta jezik po svojih močeh izpopolniti; zato, prijatelji slovenskega jezika, pomagajte vsak po svojih močeh povzdigniti ta naš prastari jezik v literarni svet, nikar ne izgubimo poguma pri vseh pred-sodkih in težavnostih, ki so pred nami.

Kolikor si bode veliko neugodnih ugovorov bi bilo proti nam, nikar se ne bojmo nobenega truda, da, tudi nobenega prizadevanja, da čim popolnejše izoblikujemo naš jezik.'

Te Pennove samozavestne besede Penna izdajajo kot tatu tujé last-nine. Uvod je namreč — z nekaj krajšavami, izpuščenimi stavki in besedami — dobeseden prepis nemškega Predgovora slovnice Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre Leopolda Šmigoca (Grätz 1812). S tem nam je Penn hkrati izdal skrbno zabrisan vir, ki ga je mogel uporabiti pri pisanju slovarja in slovnice. Penn in Šmigoc (1787—1829) sta se vsekakor poznala osebno, in sicer najprej kot študenta in uda Primčeve Slovenske družbe v Gradcu, pozneje pa v Ptujju, kjer je bil Šmigoc nekako od leta 1818 do 1822 magistratni uradnik, od leta 1822 in do smrti 1829 oskrbnik na Ptujjskem gradu.

Slovnica povzema v nemščini s precejšnjimi slovenskimi zgledi in vzorci osnovna pravila o slovenskem samostalniku, pridevniku, števniku, zaimku, glagolu, prislovu, predlogu, vezniku in medmetu.

Penn je, kakor pravopis, tudi slovnici pravila priredil v glavnem po vzhodnoštajerskih in krajevnih narečnih oblikah in njegove slovnice niti zdaleč ni mogoče primerjati s Kopitarjevo ali Metelkovo, v posameznih primerih jo je mogoče soočiti s Šmigočevo, Dajnkovo in Murkovo.

Za nadrobno preučitev vsega tega in o posebnostih Pennove slovnice bi bila potrebna samostojna obravnava.

Zusammenfassung

Vid (Dominik) Penn ist in slowenischer Literaturgeschichte ein kaum bekannter Lexikograph und Grammatiker; geboren am 5. Mai 1785 in Tržec bei Videm (Sv. Vid pri Ptujju); Gymnasium in Maribor 1802—1808; im Graz Studium der Philosophie und Theologie. Unterdessen trat er in den Minoritenorden ein (Ordensname Dominik). Zum Priester wurde er wegen der Sedisvakanz in Graz am 21. September 1814 in St. Andreas in Lavantal geweiht. Als Kaplan diente er in den Minoriten-Pfarrren in Ptuj, Podlehnik und als pfarramtlicher Verweser in Sv. Vid pri Ptujju. Seit dem J. 1844 wurde aber Penn im Ordenskloster in Ptuj Konventuale in Definitor, wo er am 14. April 1855 starb.

Penn und sein Wörterbuch werden im slowenischen Schriftum das erstmal im J. 1851 erwähnt, und zwar im Zusammenhang mit Miklošičs slowe-

nisch-deutschem Wörterbuch. Als Penn am Neujahr 1854 sein Wörterbuch und die Slowenische Sprachlehre vollendete, bewarb sich um dessen Manuskript auch Miklošič, das er glaubhaft dann käuflich erzielte, es für sein Wörterbuch ausschrieb und es dann M. Cigale für das Deutsch-slovenisches Wörterbuch 1860 zur Verfügung stellte. Da Penns Wörterbuch in uns unbekannter Zeit zu allerletzt noch O. Caf exzerpierte, nahm Pleteršnik in sein Slovensko-nemški slovar 1894—95 unwissentlich ein und dasselbe Wort Penns aus vorgenannten Wortsammlungen oft dreimal auf.

In der Abhandlung wird hierauf Penns Wörterbuch näher besprochen; besonders wird in der slowenischen Literaturgeschichte Penns einzigartige Buchstabenschrift slowenischer Worte mit griechischen Buchstaben, sog. grščica, sowie die mundartliche Schreibart und mundartlicher Sprachschatz berücksichtigt und analysiert. Da Penn sein Deutsch-lateinisch-slovenisches Wörterbuch im deutsch-lateinischen Teil, mit mehr oder minder Ausnahmen und Zusätzen, fast wortgetreu auf Franz Xaver Schönbergers Deutsch-lateinischem Handlexikon aufbaute, wird auf dessen hierauf bezügliche Ausgaben hingewiesen. Schließlich sind erläuternde Sätze Penns Slowenischer Sprachlehre und derer Vorworte gewidmet.

ETIMOLOGIJA BESEDE KUMЪ

Besedo *kumъ* nekateri izvajajo iz latinščine, drugi iz turščine; v resnici izvira iz lat. *commātem*, reducirano obliko besede pa razlagamo z nerednim fonetičnim razvojem kot posledico pogostnosti. Za to govorita dve dejstvi: ker je *kumъ* vsaj na vasi zelo pogosto rabljena beseda in ker nazivi krstnih botrov v najrazličnejših jezikih izkazujejo neredno redukcijo; prim. sloven. *boter* < stvn. *givatero*, bolg. *kaltata* < *kalitate*, polj. dial. *chrzeojciec* < *chrzestny ojciec*, it. *compare* < *compatrem*, romun. *nas* < *nunas*, nem. *Pate* < *pater*, *Gevatter* (toda *Vater*), *Gote* < **gotmuoter*, angl. *gaffer* < *godfather*.

While some etymologists believe that the word *kumъ* comes from Latin and others that it comes from Turkish, it can be demonstrated that it is in fact derived from the Latin *commātem* — the reduced form of the word being due to an irregular phonetic development as a consequence of frequency. Two facts speak in favour of this: the word *kumъ* is, particularly in country life, a very frequently used expression; and the designations for godfathers exhibit an irregular reduction in a great many different languages — of Slov. *boter* < Old High German *givatero*, Bulgarian *kaltata* < *kalitate*, Polish, dialect. *chrzeojciec* < *chrzestny ojciec*, Italian *compare* < *compatrem*, Rumanian *nas* < *nunas*, German *Pate* < *pater*, *Gevatter* (but *Vater*), *Gote* < **gotmuoter*, English *gaffer* < *godfather*.

Ne zdi se mi potrebno prikazovati zgodovine raziskav etimologije besede *boter*, zadošča ugotovitev, da so pogledi na njen izvor deljeni, npr. pri naslednjih avtorjih:

1. Nekateri, kot G. Jireček,¹ A. I. Sobolevski,² E. Berneker,³ P. Skok,⁴ A. Vaillant,⁵ F. Slawski,⁶ menijo, da je *kumъ* latinskega izvora.
2. Drugi, med njimi P. M. Melioranski,⁷ A. Brückner,⁸ S. Hrabec⁹ in B. Meriggi,¹⁰ pa sodijo, da je turškega izvora.

¹ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Denkschriften der k. Akad. der Wissen. CLVIII, Wien 1902, str. 36.

² A. I. Sobolevskij, *Zap. Vost. Otd. Imp. Russk. Arheolog. Obsč.* XVII, 1906, str. XII.

³ E. Berneker, *Slav. etym. Wörterbuch*, Heidelberg 1924, str. 662.

⁴ P. Skok, *La terminologie chrétienne en slave: le parrain, la marraine et le filleul*, RES X, 1950, str. 192—195.

⁵ A. Vaillant, *La dépréverbation*, RES XXII, 1946, str. 52.

⁶ F. Slawski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, III, Kraków 1966 do 1969, str. 558.

⁷ P. M. Melioranskij, *Zaimstvovannye vostočnye slova v russkoj pišmennosti domongol'skogo vremeni*, Izv. Otd. Russk. Jaz. in Slovesn. Imp. Akad. Nauk X, 1905, str. 121—122.

⁸ A. Brückner, *Die lituslavische Spracheinheit*, KZ 46, 1914, str. 225.

⁹ S. Hrabec, *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.*, Toruń 1949, str. 74 in 151.

¹⁰ B. Meriggi, *Kümü — kümötrü*, *Studi linguistiche in onore di Vittore Pisani*, Brescia 1969, str. 667—681.

3. Spet tretji zavzemajo neodločno stališče, A. G. Preobraženski¹¹ npr. ostaja pri zastavljanju vrste vprašanj: »Težko je pojasniti vokalizem in skrajšanje v *kum̄o*: zakaj je ostal samo začetek: *com-*, slov. *k̄om-*? Odkod preglas? Zakaj je odpadlo *-otr̄o?*«, E. Klich¹² pa se omejuje na podajanje pogledov Bernekerja in Brücknerja; M. Vasmer v svojem etimološkem slovarju pod geslom *kuma* izjavlja, da »običajna domneva skrajšane oblike od **k̄zmotra* iz lat. *commater* ne razloži vokalizma *u:̄o*«.

O različnosti pogledov na to vprašanje priča vrh tega še dejstvo, da se celo tisti, ki menijo, da je *kum̄o* latinskega izvora, v podrobnostih ne ujemajo med seboj. Berneker npr. je mislil, da se *kum̄o* izvaja iz lat. *compatrem*, medtem ko drugi slavisti vežejo to besedo s *commātre*. Po mnenju Skoka se *kum̄o* in *kuma* razlagata »z balkansko latinskim *cóm-māter*, spremenjenim, kar zadeva naglas in kvantiteto predzadnjega zloga, po *cómpāter*«, Vaillant pa trdi, da je *kuma* nastalo iz **cōma*, »ki se zdi, da je hibridna oblika, narejena po slovanskem postopku, toda naravnost iz romanske besede«. Berneker označuje *kum̄o* kot »kratko obliko«, drugi, npr. Sławski, kot hipokoristik.

V obširni literaturi o tem predmetu ni težko najti takih ali drugačnih posameznih napak. Skok¹³ npr. se trudi, da bi prikazal, kot da bi v latinskih nazivih krstnih botrov obstajala razlika med vzhodno (balkansko) in zahodno romanščino: »*cómpāter* se javlja v albanščini s svojim latinskim naglasom: *kumpter* > *kunder*, medtem ko je v zahodni romanščini, od furlanščine do portugalsščine, naglas prešel na *pater*, novost, ki jo razlagamo na isti način kot prehod naglasa pri sestavljenih glagolih kot *revēnis*, *revēnit*, to se pravi, bodisi zaradi tega, ker je bila sestava s *pater* vedno živa v zavesti govorečih, bodisi zaradi analogije s *commāter*, ali pa tudi zaradi obeh vzrokov hkrati«. ¹⁴ Tu je treba popraviti dve stvari:

1. V tem primeru ni razlike med vzhodno in zahodno romanščino, ampak med albanščino, ki si je izposodila *compater* v imenovalniku, in med vsemi romanskimi jeziki, v katerih se samostalniki 'normalno ohranjajo v tož. ed.

2. To, da se fr. *compère* it. *compare* itd. dajo izvajati samo iz *compātre*, ne pa iz *cómpatrem*, se razlaga ne z analogičnim, ampak s fonetičnim razvojem, ker so v vulgarni latinščini proparoksitoni, katerih

¹¹ A. G. Preobraženskij, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, nova izd., Moskva 1959, str. 412.

¹² E. Klich, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927, str. 155.

¹³ P. Skok, *l. c.*, str. 187.

¹⁴ Tega mnenja je tudi Th. H. Maurer Jr., *Gramática do latim vulgar*, Rio de Janeiro 1959, str. 72.

zadnji zlog se je začel s sklopom nezvočnik + zvočnik, doživeli premik naglasa, npr. *tónitrum* > *toníttrum* > fr. *tonnerre*, *cólubram* > *colúbram* > fr. *couleuvre*, špan. *culebra*.

B. Meriggi, avtor najnovejšega dela o etimologiji besede *kum̃*, pripisuje pomen dejstvu, da je E. Gasparini našel dokaze za očitno splošno-slovanski običaj, ki... dopušča ali naravnost ukazuje intimne odnose, dejanske ali v obliki simboličnih dejanj, med svaki — svatbenimi kumi in kumicami, se pravi, med osebami, ki so med seboj povezane... z vezjo, izraženo s termini *kumovstvo*, *kumostwo*, *kumstvo*«. Zadošča, da pritegnemo dejstvo, na katero je opozoril že Skok, da »Justinijanov zakonik... prepoveduje poroko med botrom in materjo krščenca in da ima *Trullanum*... za krvoskrunstvo vsako telesno zvezo med člani duhovnega sorodstva«. Iz tega sledi, da je problem odnosov med botri obstajal tudi zunaj slovanskih dežel, in to že v času, ko še noben Slovan ni bil krščen.

Vendar ni naša naloga analizirati takih ali drugačnih podrobnosti, ampak odgovor na vprašanje, kateri od dosedanjih pogledov na etimologijo besede *kum̃* je pravilen. Po mojem prepričanju imajo prav tisti, ki vidijo izvor besede v lat. *commātrem*. Utemeljitev tega pogleda nam omogoča teorija o nerednem fonetičnem razvoju, povzročeni s pogostnostjo, ki je v najširših obrisih taka.¹⁵ Na zemeljski obli se uporablja nekaj tisoč jezikov, ki se med seboj zelo razlikujejo in imajo le prav majhno število skupnih lastnosti. K tem pa spada zanimiva povezanost med dolžino in pogostnostjo besed; v vseh jezikih in v vseh obdobjih njih razvoja lahko ugotovimo, da so besede tem krajše, čim pogosteje so rabljene, tako da je npr. prvih tisoč besed na pogostnostnem seznamu poprečno krajših od drugič tisoč besed, te pa so v poprečju krajše od tretjih tisoč itd. Nadalje si moramo razjasniti, da sta v zgodovini vsakega jezika tako pogostnost kot dolžina posameznih besed podvrženi spremembam. Marsikatera beseda, ki je bila nekdanj zelo pogosto uporabljana, npr. *rycerz* (vitez), *kmieć* (kmet), *tur*, nastopa danes skoraj izključno samo še v zgodovinskih romanih, medtem ko se druge besede, npr. *kolej* (tir), *dworzec* (kolodvor), *wycieczka* (izlet) uporabljajo danes neprimerno pogosteje kot nekdanj. Podobno je z dolžino besed, ki je kot posledica rednega glasovnega razvoja podvržena najrazličnejšim nihanjem. Vzemimo npr. nekaj praslovanskih besed s fonetično pravilnimi današnjimi poljskimi ustrezniki:

¹⁵ Podrobnosti glej pri W. Mańczak, *Polska fonetyka i morfologia historyczna*. Łódź 1965, ali *Le développement phonétique des langues romanes et la fréquence*, Kraków 1969.

**o*̄ (2 glasova) > *o* (1 glas) — skrajšanje za 50 %

**on*̄ (5 glasovi) > *on* (2 glasova) — skrajšanje za 33 %

**dom*̄ (4 glasovi) > *dom* (3 glasovi) — skrajšanje za 25 %

**melko* (5 glasov) > *mleko* (5 glasov) — stanje brez sprememb

**gręda* (5 glasov) > *grzęda* /*gżenda*/ (5 glasov) — podaljšanje za 20 %

Kot izhaja iz teh primerov, obstajajo poleg besed, katerih dolžina se je v različnih stopnjah zmanjšala, besede, ki štejejo danes natančno toliko glasov kot pred stoletji, naletimo pa celo na besede, katerih obseg je kot posledica rednega fonetičnega razvoja narasel.

Tu pridemo do jedra stvari. Da bi doumeli bistvo nerednega glasovnega razvoja, povzročene s pogostnostjo, zadošča, da združimo dve dejstvi: 1. dolžina in pogostnost posameznih besed sta v vseh jezikih podvrženi stalnim spremembam, razen tega so 2. v vseh jezikih besede splošno tem krajše, čim česče so uporabljene. Iz združenja teh dveh dejstev pa moramo logično sklepati: če so povsod in vedno besede tem krajše, čim pogosteje so rabljene, čeprav se dolžina in pogostnost posameznih besed spreminjata, očitno prihaja do kompenzacijskih procesov, tj. da se besede, pri katerih je razmerje med dolžino in pogostnostjo iz kakršnihkoli razlogov bilo moteno, bodisi podaljšajo bodisi skrajšajo. Kakšna so podaljšanja, je znano (npr. stpol. *przedać* je bilo nadomeščeno s *sprzedać*, *klec* s *klatka*, or. množ. *wilki* z *wilkami* itd.) Nasprotno pa je skrajšanje prav nereden fonetični razvoj, povzročen s pogostnostjo.

Obstajajo štiri merila, s katerimi lahko ugotovimo, da gre za tak razvoj:

1. Če imamo za določen jezik in določeno obdobje pogostnostni slovar, ga lahko uporabimo, ker spada znatna večina besed z nerednim fonetičnim razvojem k tisoč najpogosteje rabljenim besedam.

2. Poleg nerednega fonetičnega razvoja, povzročene s pogostnostjo, obstaja še drug, zdavnaj znan nereden fonetični razvoj: sem spadajo asimilacije, disimilacije, metateze, spremembe, povzročene z eksprisivnostjo ali hiperkorektnostjo. Te spremembe nastopajo v raznih jezikih v najrazličnejših besedah. Npr. poljsko *żubr* (z *ż* namesto *z*, prim. ime kraja *Zembrów* ali priimek *Zebruski*) izkazuje nereden razvoj, povzročen s hiperkorektnostjo, vprašanje pa je, ali se je v kakem drugem indoevropskem jeziku beseda s tem pomenom prav tako spremenila zaradi hiperkorektnosti. V poljski besedi *prześcieradło* (*r* namesto *z* *l*, prim. *prześcielac*) je nastopila disimilacija, pa spet ni izključeno, da v nobenem drugem indoevropskem jeziku v besedi s tem pomenom ni nastopila. Za neredne fonetične spremembe, povzročene s pogostnostjo, pa je značilno, da potekajo na splošno vzporedno. To si razlagamo z dejstvom, da

so kljub razlikam, ki ločijo jezikovne skupnosti, najpogosteje uporabljane besed povsod bolj ali manj iste. Tako ima npr. zaimek 1. os. ed. nereden razvoj, povzročen s pogostnostjo, ne samo v slovanskih jezikih (**jazō* > *ja*), ampak tudi v germanskih (prim. nem. *ich* ali angl. *I*), romanskih (prim. fr. *je*, špan. *ye*, it. *io*, romun. *eu*), latinščini (*egō* nasproti gr. *egō*) ali grščini (*egō* nasproti sanskr. *aham*). Podobno kažejo sorodstveni izrazi neredne skrajšave (prim. stesl. *sestra* z ie. **suesōr*) v vseh indoevropskih jezikih. Isto je pri naslovih (prim. pol. *pan*, fr. *monsieur*, angl. *mister* ali nem. *Herr*).

3. Če se beseda razvija dvojno, redno in neredno, kaže oblika z nerednim fonetičnim razvojem, odvisnim od pogostnosti, večjo pogostnost rabe, npr. neredno *przed* ali *bez* sta pogosteje rabljena od rednih *przód* in *biez-* (izpričanim v zemljepisnih imenih *Biezdzedza*, *Biezdziadka*).

4. Če nastopa neredni fonetični razvoj v območju fleksijske paradigme, se redukcije česče dogajajo v pogostejših kot v redkejših oblikah; v vrsti slovanskih jezikov npr. svojilni zaimki izkazujejo neredne kontrakcije, vendar prihaja do skrčenj pogosteje v pogostejših kot v redkejših oblikah. V poljščini npr. se pogosteje uporablja oblika rod. ed. *mego* namesto *mojego* ali oblika rod. množ. *mych* namesto *moich*.

Sedaj pa se ustavimo ob dokazih za to, da je *kum̃* rezultat nerednega fonetičnega razvoja, povzročene s pogostnostjo. Dve stvari sta pomembni:

1. *Kum̃* je nedvomno zelo pogosto rabljena beseda. Tega ne moremo dokazati s sedanjim pogostnostnim slovarjem, ki prikazuje knjižni jezik, jezik mestnega prebivalstva; na vasi je položaj bistveno drugačen. Ne smemo pozabiti, da je do nedavna v vsaki deželi vaško prebivalstvo sestavljalo znatno večino.

2. *Kum̃* in *kuma* nista v slovanskih jezikih edina naziva krstnih botrov z nepravilnim fonetičnim razvojem. Že samo *k̃zmotr̃* < *com̃m̃atrem* izkazuje neredni *o* namesto *a*, kar je V. Machek pravilno označil kot »redukcijo ... v izgovoru«. ¹⁶ V bolgarščini se narečna beseda za krstnega botra *kalitate* (grškega izvora) skrajša v *kaltata*. ¹⁷ V poljščini se besedi *chrzestny ojciec* in *chrzestna matka* skrajšata v *chrzestny* in *chrzestna*. Razen tega se v nekem narečju *chrzestny ojciec* skrči v *chrzeojciec*. ¹⁸ Potemtakem ni izključeno, da je kljub Skoku, ¹⁹ ki je mislil, da

¹⁶ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. izd., Praga 1968, str. 262.

¹⁷ S. Mladenov, *Bălgarski tălkoven rečnik*, Sofia 1951, str. 991.

¹⁸ T. Gołbiewska, *Nazwy rodziców chrzestnych w gwarach polskich*, ZNUJ, Prace językoznawcze 41, 1974, str. 98.

¹⁹ P. Skok, *l. c.*, str. 203–204.

je slovenski *boter* rezultat kontaminacije stvnem. *ga(e)vatero*²⁰ s *kōmotrō*, slovenska beseda za krstnega botra izključno nemškega izvora, njena nepravilna oblika pa se razlaga z nepravilnim razvojem, povzročeni s pogostnostjo. To, da je bilo *ganisan* izposojeno kot *gonōznōti*, nič ne pomeni, ker je bilo romunsko *nunas* (krstni boter) (izpeljanka iz lat. *nonnus*) reducirano najprej v *nanaš*, nazadnje pa v *naš*, torej je v tem primeru odpadel ves začetni zlog, podobno se je lahko zgodilo v primeru sloven. *boter* < *givatero*. Tudi v drugih romanskih jezikih izkazuje besede za krstne botre nereden fonetični razvoj, povzročeni s pogostnostjo. V italijanščini se je *compadre* < *compatrem* skrčilo v *compare*, medtem ko se je *commātre* skrajšalo nazadnje v *comare* (starejši jezik je poznal bolj pravilni obliki, tj. *commare* in *comadre*, in tudi popolnoma pravilno obliko *commadre*). V enem iz retoromanskih govorov je naslednik besede *compatrem* sedaj *copāri* (to je oblika, ki izkazuje prav tako neredni izpad *m* kot fr. *copain* < **compāniō*, medtem ko se je v redkeje rabljenem *compagnon* nosnik ohranil). Tudi germanskim jezikom niso tuje nepravilne redukcije v besedah za krstne botre. V angleščini se je *godfather* skrčil v *gaffer*, *godmother* v *gammer*. Nem. *Pate* < lat. *pater* izkazuje nepravilni izpad *r*, medtem ko *Gevatter* (poleg pravilnega *Vater*) izkazuje nepravilno skrajšanje poudarjenega samoglasnika. Nem. *Gote* 'krstna botra' se izvaja iz **gotmuoter*.²¹

Etimološki slovarji na splošno izvora teh reduciranih oblik ne pojasnjujejo, če pa to delajo, potem neprepričljivo. A Pretti²² npr. razlaga izginotje *d* v ital. *comare* s proklizo, čeprav je znano, da je razvoj *d* v italijanščini neodvisen od naglasa: lahko bi navedli stotine in celo tisoče besed, v katerih *d* ni izpadel, čeprav je bil v nenaglašenem zlogu. G. Devoto²³ dopušča, da *compare* in *comare* izvirata iz beneškega narečja, v katerem *tr* prehaja v *r*, kar prav tako ni verjetno. Nazadnje večkratne skrčene oblike te vrste označujejo za hipokoristične. Tu gre za nesporazum v toliko, ker sta za hipokoristik vedno potrebni dve stvari a) s formalnega gledišča skrajšanje, b) s pomenskega gledišča čustveni odtenek; dejstvo pa je, da se besede za krstne botre v najrazličnejših jezikih skrajšajo, vendar pa to krajšanje ni združeno s čustvenim odtenkom, vsaj vedno ne. Z gledišča čustva je polj. *chrzestny* ali polj. dial. *chrzeojciec* prav tako nevtrarno kot *chrzestny ojciec*. Prav

²⁰ V resnici se je v stari visoki nemščini beseda glasila *givatero*, prim. Trübners *deutsches Wörterbuch*, III, Berlin 1939, str. 157.

²¹ Se več podobnih skrčenih nemških oblik je v Klugejevem etimološkem slovarju pod gesli *Gevatter*, *Gote* in *Pate*.

²² A. Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Rim 1969, str. 504.

²³ G. Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana*, Firenze 1967, str. 89 in 91.

tako neredno skrajšanje *commātre*m v ital. *comare* ali neredni izpad *m* in *d < t* nista združena z nobeno čustveno spremembo. Ni tudi nobenega dokaza za to, da bi bili *kum*ʼ, *kuma* kadarkoli besedi s čustveno obarvanostjo. Edino, kar je mogoče trditi z vso gotovostjo, je to, da so nazivi za krstne botre kot besede, ki so v najrazličnejših jezikih pogosto rabljene, podvržene nerednemu skrčenju in da vse kaže na to, da je tudi *kum*ʼ rezultat takega skrčenja.

Teže pa je zato odgovoriti na vprašanje, prek kakšnih posrednih oblik je iz *commātre*m nazadnje nastalo *kum*ʼ, ker je za nepravilni fonetični razvoj na podlagi pogostnosti značilno, da lahko poteka zelo različno. Dovolj je pomisliti, da iz enega praslovanskega etimona, najverjetneje **kogo goda*, izvirajo tako različne oblike kot stsl. *kogda*, *kʼogda*, rus. dial. *kogdy*, *kada*, *kady*, *kovdy*, bolg. *koga*, *kogi*, polj. *kiedy*, *gdy*, dial. *dy*, sbh. *kad* ali sloven. *kday*. Pri takem stanju ne moremo trditi, pač pa smemo domnevati, da posredna oblika za *kum*ʼ ni bila *kʼmotr*ʼ, ampak oblika poljskega tipa *komotra*, izpričana ne samo v XV. stoletju, ampak tudi v današnjih severnih narečjih.²⁴ Prehod *o* v *u* ali zmanjšanje stopnje odprtosti samoglasnika je v nerednem fonetičnem razvoju, povzročenem s pogostnostjo, pogosto, prim. *gospodarb* > rus. *gosudar*'.

Rad bi omenil še neko podrobnost. Splošno menijo, da je polj. *kum* vzhodnoslovanskega izvora. Vendar moramo pritrditi Skoku,²⁵ ki je menil, da »bi bilo zanimivo ugotoviti leksikološke spremembe pri tej vrsti besed v dveh svetovih, ki sta tako strogo ločena z religijo, kot sta poljski katolicizem in rusko pravoslavlje. Pot za besedo balkanskega izvora je bila bolj odprta preko Svetopolkove Panonije, zibelke slovanske krščanske terminologije.« Zdi se, da za Skokovo gledanje govore nekatera dejstva tako kronološke kot geografske narave, ki Skoku še niso bila znana. Po zaslugi *Staropoljskega slovarja* vemo, da je *kum* izpričan prvič okrog leta 1500 v pridigah (in to latinskih) Mikolaja z Sokolnikov (*fuit km beate virginis et pater spiritualis domini Ihesu*), izpeljanka *kumować* pa se pojavlja še prej, in to v spomeniku, ki je nastal med leti 1418 in 1475.

Nesestavljenka *kum* je morala biti torej znana prej, preden je nastala izpeljanka *kumować*. Ob tem dejstvu je treba upoštevati še, da tudi *kmotr* v poljščini pred XV. stol. ni izpričan. Z zemljepisnega gledišča

²⁴ Iz podobne oblike na *ko-* izvira menda tudi staroprusko *komaters* 'boter', kar izvaja R. Trautmann, *Die altpreussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen 1910, str. 361, iz »iz prapoljskega *kʼmótr*«; to je malo verjetno, ker sta polglasnika v poljščini izginila že okrog leta 1000, tj. v času neuspešne misije sv. Vojteha, medtem ko so bili Prusi spreobrnjeni šele v XIII. stoletju.

²⁵ P. Skok, *l. c.*, str. 193.

je zanimivo, da *kum* nastopa ne samo v vseh južno- in vzhodnoslovenskih jezikih in v madžarščini (*koma*), ampak tudi v slovaških govorih.²⁶ Razen tega je vredno upoštevati, da ne samo nobena poljska beseda s področja krščanske terminologije ni vzhodnoslovenskega izvora, ampak da so razlike med poljsko in vzhodnoslovensko krščansko terminologijo celo povečane, besede *ksiądz* in *pop*, *kościół* in *cerkiew* so bile npr. v najstarejši poljščini rabljene izmenično, v 15. stoletju pa se je začelo uvajati razlikovanje in so rabili *ksiądz* in *kościół* za katoliško, *pop* in *cerkiew* pa za pravoslavno cerkev in duhovnika.²⁷

Prevedel Marko Kranjec

Résumé

Les opinions relatives à l'origine du mot *kumъ* «parrain» sont partagées: on le fait dériver soit du latin soit du turc. En réalité, le mot vient finalement du lat. *commātrēm*. La forme réduite du mot s'explique par un développement phonétique irrégulier dû à la fréquence. Il y a quatre critères qui permettent d'établir qu'une irrégularité est due à la fréquence: 1° s'il existe, pour la langue et pour la période en question, un dictionnaire de fréquence, on peut en profiter parce que la majorité des mots subissant des réductions anormales appartiennent au premier mille; 2° tandis que les irrégularités comme assimilations, dissimilations, métathèses ou changements d'ordre expressif n'ont pas lieu, dans des langues différentes, d'une façon parallèle, le développement phonétique irrégulier dû à la fréquence se caractérise par le parallélisme, car, malgré les différences qui séparent des communautés linguistiques, les mots les plus fréquents sont partout plus ou moins les mêmes; 3° si un mot présente une évolution double, régulière et irrégulière, la forme à développement phonétique irrégulier dû à la fréquence est toujours plus usitée que la forme normale; 4° si l'évolution irrégulière due à la fréquence a lieu à l'intérieur d'un paradigme, elle est le propre plutôt de formes plus fréquentes que de formes plus rares. Parmi ces quatre critères, il y en a deux qui s'appliquent à *kumъ*: a) ce mot est, tout au moins à la campagne, très souvent employé; b) la réduction de *commātrēm* à *kumъ* n'a rien d'extraordinaire, les noms du parrain et de la marraine présentant des réductions anormales dans des langues différentes, cf. slovène *boter*, bulg. *kaltata*, polon. dial. *chrzeojciec*, it. *compare*, *comare*, roum. *nas*, all. *Pate*, *Gevatter*, *Gote*, angl. *gaffer*, *gammer*.

²⁶ F. Slawski, *o. c.*, str. 359.

²⁷ S. Hrabec, *o. c.*, str. 120.

ON THE DUAL INFLEXIONS IN SLOVENE

It is clear that there are many aspects of the semantic structure of language that are reflected in the surface structure of morphology and syntactic strings only indirectly. Sometimes the semantic feature never surfaces directly in the form in question; for example, in many languages a proper name is inherently definite, yet fails systematically to show an overt definite marker in its morphology or phrasal syntax. It is often found that the semantic features which do find overt expression in a form or set of forms (i.e. paradigm) do not appear in an order matching their underlying sequence or structure.¹ In short, we know well that morphological segmentation is not a safe and automatic guide to semantic structure. When surface phonological sequence and shape matches bundles of semantic features closely we traditionally call this situation in grammar *agglutination*.

However, agglutination may be more or less complete, more or less present in surface structure. That is to say, an underlying sequential structure necessary for the operation of context-sensitive rules may leave partial and indirect traces in the surface output.

That is what we find in the surface manifestations of the Slovenian dual; it is the purpose of this note a) to present the facts of Slovenian in a fashion that brings out these characteristics, and b) to draw some more general observations from these formulations.

As an indication of the direction of our argument, it will be well to state at the outset the general observations that the following formulation of the Slovenian morphology suggests. I must repeat here, to make the status of our statements perfectly clear, that morphological segmentation (and its formulation) does not directly give, of itself, a semantic analysis; but it may indicate strongly, which semantic features are relevant and what their hierarchy is when, under favourable circumstances, their morphological realization shows clear internal relations. Our observations are the following:

1. e.g. *lipa* : *lipo* : *līpe* = *līpe* : *līpe* : *līp*. Macedonian *Jas li sum* 'am I?' : *Jas ne sum* 'I am not' : *Ne sum li jas* ~ *Jas ne sum li* 'Am I not?' Serbo-Croatian *koje su mi bile* 'which were to me' : *koja mi je bila* 'which was to me'. The first example, from Slovene declension, is the situation usually called "inflexion(al)" or "synthetic".

1. The ‚dual‘ in Slovenian, which belongs to the category of *number*, is a particular sub-variety of the semantic entity ‚plural‘. That is to say, among the expressions which are characterized as ‚plural‘ there are some which are further characterized systematically in the grammar by the additional semantic feature ‚dual‘. Thus, among the Slovenian expressions carrying the feature [+ množ] there are some which are

marked $\left[\begin{array}{l} + \text{ množ} \\ + \text{ dv} \end{array} \right]$

2. Although these features are generally realized morphologically as a simultaneous bundle in a single segmental morpheme, there are facts of sequence in certain forms and of rule structure which leads us to attribute an underlying linear order to these features. Thus the feature [+ dv] is best assigned a sequential place at the end of the inflected word, following the feature [+ množ].

3. The semantic structure of the personal inflexions in Slovenian clearly follows the general principle which has been elaborated in particular by Benveniste and by Kuryłowicz, whereby the only true *persons* are the first and second, and the "third" may be characterized as not truly a personal form. The "third" is really a transformed projection of a feature inhering in an underlying substantival form — the abstract feature of an NP with or without its gender marker carried over overtly.² Therefore we have [+ pers] (first and second) and [— pers] ("third"); and [+ I] ‚first‘ and [— I] ‚second‘.

Let us now take note of the characteristic inflexional paradigms of the dual. Although the total number of forms looks large, the distinctions can be reduced to a small number of statements if we take plural forms as basic and view the dual forms as divergences from these. Thus we see for the nouns that the following divergences in final vowel hold, according to the indicated noun classes:

I and II	pl. -e	→	du. -i;	pl. -Vm + du. -a
III	pl. -i/-e	→	du. -a	
IV	pl. -a	→	du. -i;	

Fundamentally the above divergences show two sorts of relation: The dual adds -a to endings in -Vm; this is the relation that confirms the sequential position of the dual as being added to the plural. Other-

2. That is, *on njegov oni* are overtly [— žen] and *óna njen oné* are [+ žen], while *njihov piše delajo pohvali dá dájó jě sò* have not carried over (ie. have "neutralized") this feature.

wise the dual changes the feature of vowel height that characterizes the plural.

Thus for nouns we have the following rules:

1. $[-\text{low}] \rightarrow [+ \text{low}]/\text{III} - [+ \text{dv}] \#$
2. $[-\text{high}] \rightarrow [+ \text{high}]/ - [+ \text{dv}] \#$
3. $[+ \text{dv}] \rightarrow a / \text{I, II} -V\text{m} - \#$

If we turn to verbs the picture is somewhat more complex but brings the same general result. The paradigm of present endings is as follows:

	sg.	du.	pl.
1.	-m	-va/e	-mo
2.	-š	-ta/e	-te
3.	—	-ta/e	-jo ³

For clarity we now rewrite this paradigm in semantic features as follows:

	sg	du	pl
1. $[+ \text{pers}]$	$\left\{ \begin{array}{l} [+1] \\ [-1] \end{array} \right.$	$[+1, + \text{množ}, + \text{dv}]$	$[+1, + \text{množ},$ $[-1, + \text{množ},$
2. $[+ \text{pers}]$	$\left\{ \begin{array}{l} [+1] \\ [-1] \end{array} \right.$	$[-1, + \text{množ}, + \text{dv}]$	$[-1, + \text{množ},$ $[+ \text{množ}]$
3. $[-\text{pers}]$		$[+ \text{množ}, + \text{dv}]$	$[+ \text{množ}]$

The following rules will suffice to generate the above paradigm now that it has been expressed in features and sequences as we have argued.

1. $[+1] \rightarrow \left[\begin{array}{l} + \text{labial} \\ + \text{continuant} \end{array} \right]$
2. $[-1] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \check{s} / [- \text{množ}] \\ t / [+ \text{množ}] \end{array} \right.$ when two features are present
3. $[+ \text{množ}] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} e / t \\ o \text{ elsewhere} \end{array} \right.$
4. $[+ \text{labial}] \rightarrow [- \text{nasal}]$
5. $\begin{array}{c} \text{V} \\ [- \text{low}] \end{array} \rightarrow \begin{array}{c} \text{V} \\ [+ \text{low}] \end{array} / - [+ \text{dv}]$
5. $\emptyset - j / \text{V} - \text{V}$

The effect of the above rules is as follows: (1) generates the consonantism of the first person. (2) similarly accommodates the other "persons"; note here the importance of specifying the composite feature bundles. (3) assigns vocalism to plurality; note the isomorphism in sequential position. (4) adjusts all plural features for duality; note the

3. We will regard this ending as *-o*, with phonetically inserted yod [j].

prominent rôle again played by vowel height.⁴ (5) applies more generally in the language.⁵

POVZETEK

1. Dvojina je podvarianta enote množina; 2. zato jo je treba obravnavati za množino⁶; 3. pravi osebni končnici za glagol sta prva in druga; tretja oseba je samo pretvorjena projekcija lastnosti nominalne fraze⁷.

Pri samostalnikih dobimo dvojino iz množine po naslednjih formulah:

ženski spol: $-e \rightarrow -i$ množina $-Vm + dv. a$
 moški spol: $-i/-e \rightarrow -a$
 srednji spol: $-a \rightarrow -i$

Dvojina menja značilnosti samoglasniške višine za množino.

Za samostalnik veljajo naslednja pravila:

1. $[- \text{nizko}] \rightarrow [+ \text{nizko}] / III^8 - [+ \text{dv}]$
2. $[- \text{visoko}] \rightarrow [+ \text{visoko}] / - [+ \text{dv}]$
3. $[+ \text{dv}] \rightarrow a / I, II - Vm$

Pri glagolih se končnice tvorijo po pravilih, 1. da ima prva oseba za končnico + trajni ustničnik, 2. druga oseba (ki se obravnava kot — prva oseba) pa ta glas v — množini (tj. v ednini) zamenja s š, v + množini pa s t, zadnje pa pod dvema pogojema: 3. da se t-ju pridružuje e, sicer pa o; 4. navedeni + ustničnik se realizira kot — nosnik, da dobimo dvojinški v, razen tega pa se zniža samoglasniška stopnja (gledano s stališča pridviga jezikovne ploskve); 5. med samoglasnikoma se zamenja z j.

Učinek teh petih pravil je: (1) tvori soglasnike 1. osebe; (2) podobno priredi 2. osebe; (3) pripisuje množini samoglasnike; (4) priredi množinske značilnosti za dvojino; (5) velja splošneje za jezik.⁹

4. We ignore here the dual endings in *-e* as the result of levelling.

5. I am indebted to a Fellowship from the John Simon Guggenheim Memorial Foundation for the leisure to reflect on this and other problems, and to my friend Janez Stanonik for his stimulation encouraging me to think about problems of Slovenian linguistics.

6. Prim. J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik 1, Maribor 1965, kjer je to že izvršeno.

7. Prim. J. Toporišič, Samostalniška beseda, Linguistica, Ljubljana 1972 (izšlo na začetku 1974), 301—314, kjer se vsaki samostalniški besedi razen zaimkom za 1. in 2. osebo pripisuje 3. oseba.

8. Rimske številke zaznamujejo slovenske sklanjatve: I in II tipa lipa in perut, III moško sklanjatev, IV srednjo.

9. Slovenski povzetek J. Toporišiča.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

MARTINOVIČEV PRESEREN

Martinovičeva obsežna razprava o Prešernu spada med razmeroma redka dela, ki poskušajo priti do enovite in strogo osredinjene podobe pesnikovega miselnega in izraznega sveta ali, kot pravi sam, do »koherentne totalitete«
Prešernovega pesnjenja.

Glavni zorni kot, ki si ga je izbral za opazovanje mnogovrstnih pojavov znotraj Prešernove poezije, je naravnan filozofično in sloni na prepričanju, da sta bila »zavest o absurdu in občutje odtujenosti«
v resnici »temeljni determinanti«
Prešernove vizije sveta. Ker pa ustroj Prešernove poezije Martinovič dojema kot izrazito dinamičen in konflikten ustroj, postavlja »absurd«
in »odtujenosti«
nasproti »harmonijo«
kot drugi, prav tako nenahoma delujoči protipol Prešernovega mišljenja in pesnjenja. Skratka, interakcija med obema bivanjskima nasprotjema je v središču Martinovičeve posodobljene, eksistencialne interpretacije Prešernovega pesniškega dela, ujetega v formulo »absurd in harmonija«, zapisano tudi v podnaslovu razprave.

Postopku v načelu ni oporekati, svojega daljnega predhodnika ima v Stritarjevem esaju iz leta 1866 in bližnjega klasika v Avgustu Žigonu, neposrednega soseda pa v delu novejšega prešernoslovja, vendar ta način gledanja na Prešerna še ni bil izčrpan in Martinovič se ni zmotil, ko se je odločil zanj. Utemeljuje ga tudi gradivo samo. Prešernov življenjski nazor, kot se kaže iz pesniškega dela, v resnici zaobsega skrajne bivanjske položaje in napeta konfliktna pa tudi urejevalna razmerja med njimi. Te miselne in doživljajske lege je slovstvena veda doslej opazovala z različnimi opazovalnimi zmogljivostmi in s še bolj različnimi terminologijami, vendar ne čisto radikalno. Razumljivo je, da je obdobje povojne eksistencialne filozofije in njenega prodora v literarno vedo ter publicistiko močno izostrilo prav ta zorni kot in zmoglo v Prešernu razločneje spoznati pa tudi z novimi pojmi označiti ravno bivanjske plasti pesnikovih besedil. Od vseh dosedanjih poskusov v tej smeri je Martinovičeva eksistencialna aktualizacija Prešerna brez dvoma najbolj celovita, izrazita in tudi skrajna.

Vendar je Juraj Martinovič literarni zgodovinar in se pri tem vzpostavljanju novodobnejše komunikacije s Prešernom kljub nekaterim tveganjem ne gre avanture po zgledu improvizirane in tekoče literarne publicistike. Prešerna ne amputira, spoštuje tudi druge in »neeksistencialne«
resničnosti njegove literature. Tudi ne zapostavlja družbeno zavzete miselnosti, posreči se mu celo nekaj novih, odlično formuliranih mest o hkratni razvitosti pesnikovega narodno prebudnega in subjektivno eksistencialnega mišljenja, kar je njegovi poeziji pozneje omogočalo svojevrsten prodor v narodovo bit in njeno živost tako na politični kot intelektualno eksistencialni ravnini vse do naših

Juraj Martinovič, Apsurd i harmonija. Jedno videnje Prešernovog pjesničkog djela. Svjetlost, Sarajevo 1975, 387 strani.

dni. Poleg tega se Martinović zaveda relativne moči metode, za katero se je odločil. Imenuje jo »subjektivno« in jo v podnaslovu sam omejuje na »jedno videnje Prešernovog pjesničkog djela«. Kljub mnogim premislekom in pomislekom pa s simpatično doslednostjo vztraja pri svojem interpretacijskem razvijanju temeljne ideje do konca, ki ni blizu. Zdi se, da metoda v družbi s skepsu zmore skoraj več kot v družbi s slepo vero. Martinovićev eksistencialni pristop k stvarem kljub svoji razmeroma močni koherentnosti le ostaja v glavnem odprt v več smeri, od zgodovinsko sociološke do strukturalne, in je vse prej kot slep, zadržt ali na karkoli jezen. Ne samo Cankar, tudi Prešeren se je po dolgem času šel nekoliko odpočit v Sarajevo.

Martinovićeve ugotovitve, ki jih ni malo in se na splošno držijo preudarne mere ali previdnega naknadnega omejevanja skrajnih misli, bi se dalo dopoljevati ali popravljati predvsem na dvojih mestih: tam, kjer njegovo interpretiranje prestopa pomene same jezikovne resničnosti pesnikovih besedil ne glede na zgodovinski kontekst stvari, in pa tam, kjer njegovo interpretiranje preočitno razširja pomene Prešernovih besedil glede na zgodovinski kontekst stvari, ki do neke mere le zamejuje možnosti sodobnih pomenskih interpretacij oziroma preinterpretacij. Seveda oba navedena kriterija spadata v območje eksaktnosti — eden bolj filološke, drugi bolj zgodovinarske — in sta glede na to, da imamo opraviti z umetniškimi, se pravi potencialno večpomenskim in ne s pragmatično enoznačnim jezikom, tudi sama po sebi relativna, čeprav po svoje utemeljena. Za primer: že sami pojmi »absurd«, »alienacija« ali »revolta« prinašajo, vzeti iz slovarja novejše eksistencialne filozofije in publicistike, vsebino, ki je Prešernovim bivanjskim položajem in izpovedim gotovo podobna; ni pa lahko reči, da je identična, tako da bi bilo treba o razdalji ali bližini med vsebinami vsakokrat pazljivo razmisliti. Antični eksistencializem ni isto kot romantični eksistencializem in romantični se ne pokriva docela z eksistencializmom našega stoletja. Seveda se da historičnemu določanju oziroma omejevanju pojmov »absurd« ali »revolta« ob interpretiranju umetniških besedil ugovarjati tudi s pametnimi razlogi, češ da je resničnost umetniškega dela dinamična, da ima ta resničnost tudi svojo lastno zgodovino in da to resničnost vsak čas in bralec konstituira na novo in po svoje; torej, da Prešernove stihe o tem, kako so vsa človekova upajoča prizadevanja v resnici enaka početju Danaid — polnjenju sodov brez dna — lahko dojamemo v razsežnostih modernega absurda in da Prešernovo pojmovanje smrti v Sonetih nesreče lahko doživimo skozi Camusov problem samomora. V prid Prešernovih besedil je, da bralcu ali interpretu omogočajo tudi tako branje. Tudi zgodovinar mora poznati in upoštevati nove ravnine pomenov, ki jih umetniki odpira novi čas. Vendar pa mora poznati tudi prvotno, zgodovinsko določeno in zamejeno ravnino pomenov, kolikor je z razpoložljivim gradivom določljiva. Od tod se sploh začenjajo meritve pesnikovega dela.

Ob Martinovićevem interpretiranju bi se v glavnem dalo reči, da aktualistično in historično opomenjanje besedil uspešno povezuje, včasih pa nekoliko neuravnovešeno zaniha med njima ali pa, vsaj ponekod, historično pomensko cenzuro teksta izgublja in se predaja branju na eni sami, hudo aktualizirani ravnini. Kritične pripombe hom omejil predvsem na nekatera taka vidnejša mesta, ki bi se brez škode za temeljni koncept dela dala popraviti. Pojavom

bom sledil po poglavjih, ki jih je šest in so interpretativno skoncentrirana okoli naslednjih tem: prvo ob *Slovesu od mladosti*, drugo ob *Sonetih nesreče*, tretje ob *satiri in programatiki*, četrto ob *Sonetnem vencu*, peto ob *Krstu pri Savici* in šesto ob *zadnji fazi Prešernovega pesnjenja*; seveda vsako od navedenih poglavij navezuje tudi na dodatno, mejno gradivo.

V *Slovesu od mladosti* Martinovič odkriva začetke Prešernove notranje eksistencialne drame, prvi poskus »registracije in preseganja konfliktnih situacije«, prvo pesnikovo razpetost med absurdom in iskanjem izgubljene harmonije. Tloris Prešernovih bivanjskih pozicij je razčlenjen podrobno in postavljen tudi v svoj zgodovinski prostor in čas. Vendar pri uporabljanju ključnih označevalnih pojmov, kot so »absurd vsake človekove akcije«, »absurdnost človekovega obstajanja«, »vizija odtujenega človeka« in podobnem prihaja do pomenskih preskokov na ravnino sodobnega eksistencializma in njegovih bivanjskih razsežnosti. Res je, da se v prvi Prešernovi generalni življenjski izpovedi odpirajo za tisti čas skrajne bivanjske lege, nekakšni rudimenti poznejšega slovenskega pesniškega eksistencializma. Res je tudi, da razum oziroma spoznanje, ki je bilo v 18. stoletju še pojem čiste vrednosti, doživlja v *Slovesu od mladosti* nezaupnico in se spreminja v strup človekove sreče. Toda hkrati je res, da Prešeren meri svet zmaterializirane in nečloveške družbene resničnosti z vrednotami »modrost«, »pravičnost« in podobnim, ki so vrednote klasičnega humanizma in tudi starega, dobrega razsvetljenstva. Sistema teh vrednot nikjer ne odpiše in sam seela pristaja nanj, odkriva le njegovo neuresničljivost. Torej je njegovo spoznanje absurda, odtujenosti in sizifovstva vendarle precej drugačno kot tisto, ki ga poznamo iz sodobnega eksistencializma ali iz Camusa, ki ga avtor razprave rad navaja. Slovo od mladosti z vsemi navedenimi kategorijami vred spada na prelom razsvetljenstva in romantike, lahko bi tudi rekli v obdobje kriznega preloma mlade meščanske miselnosti ob zgodovinski uveljavitvi meščanstva, ki je s svojo prakso prišlo v popolno navzkrižje s svojim nekdanjim humanističnim sistemom vrednot. Martinovičeva razpravljanja se na mnogih mestih decela približajo tej zgodovinski določitvi pojavov, manjka samo zanesljiva razdalja in preciznejše izdelan most k pojmom novodobnega eksistencializma. Natančnejša genetična raziskava tematske zgradbe besedila bi prav tako pokazala, da je pesnitev vezana še na stari retorični topos, če ga preverimo z merili Curtiusove topike, kar tudi nekaj pove o mejah Prešernovega eksistencializma.

Sonetje nesreče predstavlja vsebinsko območje, ki daje eksistencialni interpretaciji razmeroma največ možnosti. Martinovič jih je prizadevno izkoristil. V ciklu odkriva skrajno zaostritev in vrh Prešernovega bivanjskega konflikta. Ob 5. sonetu Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi prispe celo do formulacije, ki pravi, da se »celotna problematika strne na psihološki problem samomora, in to samomora, motiviranega z nesmiselnostjo eksistence in alianciji, tako da se pojavlja kot Camusov »edini resni filozofski problem«.

Tu in še kje se pokaže, da je teorija absurda ob *Sonetih nesreče* Martinoviča potisnila nekoliko daleč in v položaje, ko je začel Prešernovo besedilo brati že čisto zunaj historičnih determinant, včasih celo zunaj resnične jezikovne danosti. Tako na primer ob znani prisposobi o podrtem in v trohnenje obsojenem hrastu nenadoma odkriva »absurd v svetu narave«, celo absurd kot »edini veljavni princip« življenja sploh. Tu seveda pogrešamo merila,

kdaj se nesreča, poraženost in spoznanje o brezuspešnem človeškem upiranju res prevešajo v filozofijo absurda in kdaj to še niso: in kdaj romantična filozofija sizifovskega vztrajanja prestopa v območje eksistencialističnega sizifovstva, kdaj pa ne. Zanimiva, vendar nekoliko preveč zafilozofirana se zdi tudi formulacija, da Prešernu »smrt postaja razlog absurda in možnost preseganje absurda«. Razloge absurda, če je vse to res absurd, namreč Prešeren legitimira bolj enostavno, saj omenja preganjavce, krivice in vrsto drugih zadev, ki nimajo s smrtjo nobenega opravka. In če bi mu bila smrt res preseganje absurda, ne pa konec človeka z njegovimi absurdi vred, bi jo najbrž predstavil nekoliko drugače, kot jo je. Eksistencialna vnema nad Soneti nesreče pripelje pisca razprave tudi do izpreminjanja nekaterih stilnih dejstev. Tako v 5. sonetu nenadoma odkriva elipse namesto navadnega govorniško obrnjenega besednega reda, odkriva »skoraj neartikulirano« izražanje, celo »ekspresionistične krče« in prihaja do sklepa, da ima opraviti z jezikom, ki je že »popolnoma tuj klasični in klasicistični poetiki«, skratka z »jezikom moderne poezije«, podrejene neposredni ekspresiji. Stvari niso tako hude. Skorajda vsa figurativna sredstva, ki jih Prešeren tu uporablja, posebno pa sintaktični stilemi, sodijo še v območje klasične topike in jih lahko označujemo z nomenklaturo klasične retorike in poetike. Med interpretacijska prestopanja jezikovne realnosti besedila spada tudi razpravljanje o ideji samomora. Gre za dejstvo, da Prešeren spregovori o smrti kot rešiteljici pa nič več. Problematično je tudi branje ironije v jeziku 5. soneta. Do slovniško nepravilnega razumevanja pa je prišlo ob stihu: tāk siromak ti v bran, sovrážna sreča / stoji.

Taki zagoni v skrajnost, ki sicer niso značilni za večji del razpravljanj, Martinoviću hodijo nekoliko narobe pri razlagi zadnjega soneta, ki je zanimiva in zunaj v literarni zgodovini precej utrjenih, vendar poenostavljenih tez o Prešernovi totalni resignaciji. Kljubovalno držo, ki je pazljivejša razčlemba zadnjega soneta ne more prezreti kljub temu, da se pojavlja znotraj resignacije same, Martinović namreč navezuje na klasično filozofijo stoicizma. Dobro bi bilo, če bi med Prešernovim »stoičnim heroizmom« — če povemo po Brnčičevo, lahko pa bi šli po pomoč tudi k Žigonovim razmeroma preciznim oznakam tega pojava — in filozofijo absurda oziroma njenimi zarodki, potegnil bolj natančne meje, ne da bi se pri tem odrekel svoji inovacijski volji.

Ob Sonetih nesreče in njihovi formalni urejenosti naznačuje tudi že drugi del svoje teze: da je Prešeren disonantnemu doživljanju sveta našel pomiritevno nasprotje v harmoničnosti forme. Teza ima svoje prvo dozorelo poreklo že pri Žigonu, v novejši literarni zgodovini pa jo je na novo aktualiziral predvsem Janko Kos. Martinović to razlagalno smer razvija še naprej, jo radikalizira, postavlja med disharmoničnostjo vsebine in harmoničnostjo oblike popolno zarezno in ta pogled izbere za temeljni pogled na obliko Prešernovega pesništva. Ta Prešernov problem poenači z Baudelairstevim problemom odtujevanja med vsebino in obliko, kot ga je videl Hugo Friedrich pri njem in v simptomatiki moderne poezije sploh. Seveda je Friedrich modernistično odtujevanje med obliko in vsebino razlagal z idejnim nihilizmom oziroma s »praznimi idealitetami«, ki so bile zadaj, podobno kot Gottfried Benn z notranjim ničem, ki se je odreševal v formo. Pri Prešernu ne moremo govoriti o pojavi, ki bil dobil take razsežnosti, čeprav bi se dalo odkrivati podobne

začetne procese. Če hočemo Prešernov problem nasprotja med disharmonično vsebino in harmonično obliko spraviti na pravo mero, ga je treba postaviti v območje romantične poetike, ki je ta problem poznala in ga formulirala, najizraziteje v teoriji bratov Schleglov. To teorijo je Čop dodobra poznal, v glavnih obrisih pa gotovo tudi Prešeren, ki ji je dal svojo docela osebno noto in aktualno vsebino, nasprotujočo ideologiji bratov Schleglov. Poleg tega sta v miselnih plasteh Prešernovega pesništva oba protipola, disharmonija in harmonija, nenehoma prisotna in v spopadu, čeprav na različnih ravninah ene ali druge sile, ki ima Martinovič pazljivo sledi. Lahko bi šel še korak naprej in uvidel, da ima potemtakem harmonija oblike svoje razloge tudi v idejnih predelih poezije, pa ne samo v sebi nasprotnih, ampak tudi v vzporednih, konvergentnih pojavih.

Za obrobno napako, povzeto od Slodnjaka, je treba šteti povezovanje Prešerna z družinsko janzenistično tradicijo. Lenkini spomini demantirajo tako sklepanje, saj prinašajo vrsto dokazov oziroma izjav, da je bila pesnikova mati izrazita nasprotnica janzenizma in z njo vred tudi sestre.

Pri obravnavi Prešernove *literarno programske usmerjenosti*, natančneje razčlenjene ob pesnikovi satiri iz prve polovice 50-ih let, se Martinovič zanesljivo drži zgodovinske mere pojavov, pri čemer prihaja do cele vrste zanimivih označitev. Zelo mu uspe prikaz in pojasnilo »paradoksnega pojava«, da je Prešeren svoj narodno prebudni program uresničeval z izrazito subjektivno liriko in v prvi vrsti celo s poezijo, ki je izražala »absurdno in tragično vizijo« človekovega položaja v svetu, tako da so neposredne, mobilizacijske rodoljubne pesnitve pri njem razmeroma redke. Temu nenavadnemu pojavu je našel logične zgodovinske, sociološke in literarne razloge. Tudi razloge, zakaj je Kopitarjev slovstveni koncept lahko uspel v Srbiji, ne pa na Slovenskem, dobro razume, vendar se jih tokrat žal samo dotakne, najbrž zato, ker je problem pozorneje definiriral že v neki drugi razpravi. Pri sicer uspešnem poglavju bi bilo potrebno nekoliko več previdnosti ob nekaterih posameznih označevanjih: npr. na mestu, kjer razpravlja o Čopovem dozdevno »zelo rezerviranem stališču do ljudskega slovstva« in Prešernovem na prvi pogled čisto drugačnem odnosu do pesniške folklore. Tu Martinoviču ni dovolj jasno teoretsko zaledje stvari, ki vodi k Schleglovi poetiki, ob kateri nam stvari postanejo mnogo bolj jasne pa tudi razlike med Čopovim in Prešernovim razmerjem do ljudskega pesništva se močno izravnavajo. Seveda pa tu ni mogel mimo nejasnosti in zmot, ki obstajajo v slovenski literarni zgodovini prav ob tem vprašanju.

Ob *Sonetnem vencu* je izhodiščna teza o absurdu in odtujenosti doživljala trdo preizkušnjo saj gre za pesnitev, ki je po svojem programskem ustroju tako rekoč scela na drugem miselnem bregu Prešernovega opusa. Vse tri temeljne kategorije Prešernovega nazora, ljubezen, poezija in narod, namreč doživljajo v *Sonetnem vencu* najvišjo mitizacijo in so postavljene — z izjemo rahle ljubezenske skepse — v trden, tako rekoč neprobojen varnostni sistem. Martinovič se je problema lotil pazljivo in na odprt način, tako da njegova interpretacija ne preze nobene bistvene vsebinske sestavine pesnitve in znanuje vse glavne točke njenega idejnega tlorisa. Poglavitna smer razlage poteka iz mnenja, da Prešeren v *Sonetnem vencu* poskuša preseči svojo tragično vizijo sveta oziroma svojo vizijo absurda in priti do »totalne harmo-

nije«, toda tokrat ne samo v območju forme, ampak tudi vsebine. Do tod gre za razlago, ki se ujema z vrsto drugih, le da uporablja bolj eksistencialno terminologijo. Z večjo pozornostjo kot kdo doslej pa Martinović išče in odkriva skeptične in disonantne idejne plasti, izpovedane ali potajene v Vencu. Pri tem opozarja na več novih vsebinskih in oblikovnih momentov. Prepričljivo je tudi njegovo kritično preverjanje Vidmarjeve znane, precej poenostavljene razlage magistralnega soneta. Skratka, Martinovičeva raziskava pesnitve je v mnogočem sveža in opazovalno spretna.

Vendar sta ga tudi ob Sonetnem vencu tezna shema in vnema na posamičnih mestih nekoliko zanesli. Najbolj izrazit primer najdemo pri obravnavi 8. soneta Viharjev jeznih mrzle domačije, kjer prihaja do trditve, da je »absurd potrjen tudi v sferi nacionalne zgodovine«. V imenu Prešernove »koherentne vizije sveta« — torej doslednega delovanja zavesti o absurdu in odtujenosti na vseh ravneh pesnikove življenjske tematike, od filozofije do erotike in narodove usode — je šel predaleč. Slovenska zgodovina, kot jo gleda Prešeren, je resda nesrečna in krvava in v kulturni rasti zadušena, toda ni absurдна v sodobnem pomenu besede, tudi razlogi nesreče so pesniku razvidni in ne pripoveduje jih brez namena, ta njegov namen pa ni v izpovedovanju filozofije absurda. Po drugi strani pa pisec razprave prav iz Sonetnega venca potegne čisto prepričljivo spoznanje, da je za Prešerna (in ne samo v tej pesnitvi, ampak na sploh) narod apriorna, »neminljiva kategorija«, kot je aprioren in neminljiv tudi njegov humanistični sistem vrednot. Če je to res, potem je seveda treba sodobne eksistencialne pojme, kot so »absurd«, »totalna odtujenost« in »revolta« uporabljati s pridržki ali vsaj s primernim pojasnilom.

Tu pa tam se pokaže, da je ob Prešernu tudi uporabljane baudelairovskega modela konflikta med (disharmonično) vsebino in (harmonično) obliko problematično. Ponekod privede do nekoliko zračnih konstrukcij. Mednje spada sklep, da se v Sonetnem vencu harmonija forme absolutizira, čemur bi se dalo pritrčiti, in da se »njeni principi transponirajo tudi v vsebino«, pri čemer pa se naše pritrjevanje nekoliko obotavlja. O pojavih in razlogih harmonične vsebine oziroma pesnikovih teženj k njej je Martinović sam nanizal že toliko dobrih argumentov, da tako silovita genetična inverzija (od forme v vsebino) ni potrebna, čeprav je v njej lahko drobec resnice. Tudi pri obrobem gradivu bi ponekod kazalo nekoliko pomiriti nekatere formulacije. Tako na primer pri humorno jeznem sonetu Kupido, ti in tvoja lepa starka res ne kaže odkrivati »fenomen sveta, totalno sovražnega človeku« in zraven »človekovo absolutno nemoč« pa še »revolto« povrhu. Tudi če ne upoštevamo psihološkega in stilnega medija stvari, nam jezikovna resničnost besedila takega branja ne dopušča, tudi če bi bili še tako slabe volje. Martinoviću v prid pa je treba priznati, da z vmesnimi ali naknadnimi formulacijam taka štrleča mesta sam izravna ali popravi.

Krst pri Savici, Prešernovo najbolj zapleteno delo, ki dopušča še vedno nove interpretacije in ki je najbrž res »najbližje senzibiliteti sodobnega bralca«, je potegnilo nase največ Martinovičeve pozornosti. Tu je zbral izjemne razlagalne energije, se znova lotil najtežjih vprašanj in pogumno odprl vrsto novih, tehtnih in lucidno postavljenih problemov. Trud ni bil zaman in poglavje o Krstu pri Savici, ki mu je dal programski naslov Konec iluzije in

harmonije in ga razvil kot antitezo Sonetnemu vencu, je najboljše poglavje knjige.

Za glavno smer razlage Črtomirovega problema si je izbral tisto smer novejšje literarne vede, ki ne pristaja več na nobeno od obeh poenostavljenih tradicionalnih tez, niti na tezo o Črtomirovi verniško spreobrnitveni odrešitvi niti na tezo o Črtomirovi totalni resignaciji, ampak v poslednji Črtomirovi odločitvi (ki sledi popolnemu porazu njegove družbene akcije in nato še porazu v iskanju osebne ljubezenske odrešitve) odkriva pristajanje na edino v novih razmerah še možno dejavno in smiselno obstajanje, čeprav ob globoki notranji nezadoščenosti in resignaciji nad osebnimi upi. Ta okvirni tloris novejšje razlage črtomirstva, znotraj katerega obstaja mnogo zapletenih mest, pa Martinovič tehtno dopolnjuje s pogledi iz svojega zornega kota. Izhajajoč iz teze o absurdni in alienaciji kot glavnih določil Prešernove poezije bolj kot kdorkoli doslej razkriva protislovne plasti Črtomirove osebnosti na poti njenih odločitev. Pri tem izjemno pozornost posveča problemu Črtomirove krivde, in sicer krivde, ki naj bi bila že v njegovi uvodni, junaški ajdovski akciji. Ne odkriva pa samo nasprotij znotraj junakovega osebnega etosa, temveč tudi nasprotja med njegovo in narodovo usodo, natančneje, razkriva njegovo odtujenost in izločenost iz skupnosti. Novih in mestoma zelo prodornih interpretacijskih zarezov v problematiko Črtomirovih in Bogomilinih dejanj kot znakov Prešernove bivanjske zavesti je še več in marsikatero bo treba sprejeti. Martinovič pa tudi tokrat ne prezre nasprotnega, integracijskega toka znotraj Črtomirovih početij, ki skozi vse zunanje premene, prelome in »absurd«² kažejo napeto prizadevanje, da bi ostal zvest svojemu temeljnemu družbenemu in ljubezenskemu etosu. Ta svojevrstna črta junakove notranje kontinuitete je v resnici taka, da se iz globin upira sistemu absurda in privede do tega, da Črtomir, kot ugotavlja tudi Martinovič sam, naposled najde »možnost ponovnega vzpostavljanja smisla svoje eksistence«, najde stik s skupnostjo, seveda na novi ravnini zgodovinske danosti. Pisec razprave kljub vneti pripadnosti svoji tezi gradiva v bistvu ne reducira, protitokova povezuje z zanimivo in zahtevno dialektiko. V Krstu pri Savici tudi prvič odkriva »proces dezintegracije forme in njenega prilagajanja disharmonični vsebini«. Misel opira na pojave nesimetričnosti v gradnji povednih enot in v uporabljanju različnih kitičnih oblik. Opažanje je tehtno, posebno kadar ne gre v skrajne sklepe, in upošteva tudi nasprotni oblikovalni proces, namreč tektonsko komponiranje, ki iz pesnitve ni izginilo in se v uvodu ravna še seela po načelu tridelne in strogo simetrične gradnje osrednjih povednih enot.

Formulacije, ki podlegajo teznemu shematizmu, so dokaj redke, vendar jih nekaj je in med njimi so take, ki bi jih kazalo na novo premisliti. Ob Črtomirovi družbeni akciji in njenem porazu, kot ju prinaša Uvod Krsta pri Savici, nenadoma spet odkriva »Prešernovo vizijo sveta, vizijo, v kateri je vsako človekovo delovanje apriori absurdno in vsako predpostavljano lastne suverenosti in možnosti načrtovanja akcije iluzorno«³; v isti zvezi razpravlja tudi o »človekovi apriorni nemoči, da bi vodil akcijo kot suvereni subjekt«. Vprašajmo se najprej, ali velja to tudi za Valjhuna? In če ne velja zanj, kako naj bi potem veljalo za Črtomira? Najbrž tudi ni mogoče sprejeti naslednje formulacije Črtomirove ajdovske krivde: »Črtomirova tragična krivda je v tem, da je svojo akcijo zasnoval na iluziji o suverenosti človeka in naroda in

se tako upiral historični nujnosti, medtem ko je Valjhun... itd.«. Črtomir v resnici natanko ve za možnost popolnega poraza in te možnosti v svojem nagovoru branilec Ajdovskega gradu prav nič ne skriva, narobe. Sicer pa Martinović na tem mestu nato pomeša filozofijo absurda še s pragmatičnim hegeljanstvom. Vse skupaj prihaja v očitno navzkrižje s Črtomirovim in Prešernovim etosom upornišva, ki je bil integralni, ne pa odtujeni del nju-nega humanizma. Na srečo druga mesta Martinovićeve interpretacije popravljajo navedeno čudnost.

Martinovićevo razlaga Krsta pri Savici bi zaslužila tudi terminološko pozornost. Njegova osrednja tezna pojma (absurd, alienacija) se večkrat pojavljata v neposredni družbi s pojmi, ki rahljajo njuno eksistencialistično ekskluzivnost, ju relativizirajo in odpirajo širšim pomenom. Na primer: Črtomirova »tragična paradoksalnost« ali »absurdnost in paradoksalnost celotnega položaja« ali »totalno osamljeni in poraženi tragični junak« ali »tragična usoda junaka in naroda« in podobno. Razširjanje označevanja ni naključno in kaže odprtost tezne sheme večji individualizaciji in zgodovinski določenosti pojavov, čeprav še vedno obstaja na abstraktni ravni. Osebnost se nagibam k mnenju, da je paradoks ena izmed temeljnih strukturnih zakonitosti Prešernove vizije sveta in oksimoron eno njenih najbolj značilnih stilnih sredstev, temeljni topos njegove poezije že dolgo pred Slovesom od mladosti. Če bi šlo za dosleden, pravi in skrajni absurd, bi po vsej verjetnosti morala biti med zelo opaznimi stilnimi ustroji njegove poezije groteska. Najdemo pa lahko kvečjemu daljne zarodke groteske in še to samo v določenih zvrsteh. Tu bi Martinović moral biti bolj radoveden.

V zadnjem poglavju je strnil obravnavo precej obsežnega obdobja, ki zavzema Prešernovo *pesnjenje zadnje faze*, natančneje, od Krsta pri Savici naprej pa do leta 1846. Tu prinaša razprava razmeroma dosti novega. Še posebej velja to za razlago Prešernovega pesništva 40-ih let, ki se je tako močno odmaknilo od njegove prejšnje, izrazito artificirane poetike in se nagnilo v smer preprostega, neposrednega, napol ljudskega pesništva. Ta Prešernov premik je v slovenski slovstveni zgodovini obdelan razmeroma slabo in Martinović je v to motno cono prešernoslovja zaoral precej izrazito in po svoje uspešno, čeprav nekako naglo in ponekod po bližnjici.

Zavedal se je dejstva, da je razumevanje zadnjega pesnikovega obdobja močno odvisno od razumevanja Krsta pri Savici, posebno pa sklepa Črtomirove usode. Zato je izhodišče svoje razlage navezal na obe temeljni zaključni bivanjski plasti epa: na osebno resignirano, vendar tvorno obstajanje sredi življenjske danosti. Seveda si je v skladu s svojim zornim kotom najbolj natančno ogledal pojave razpadanja nekdanjih Prešernovih harmonizacijskih središč, ki so predstavljala izrazito odporna mesta v drami pesnikovega absurda. Tako poteka glavni del razprave ob odkrivanju dezintegracijskih procesov, ki posegajo v osrednja področja Prešernovega poznega pesnjenja. Na prvem mestu naj bi to veljalo za pojmovanje poezije same, ki da v Prešernovi zavesti izgublja moč avtonomne vrednote, z njo vred pa tudi moč harmonizirajoče forme in estetske ambicije. Podobno velja za erotiko, ki prav tako izgublja svojo absolutno in odrešitveno moč ter podlega realističnemu relativizmu. Edinole družbena in narodna misel ostajata trdni in zunaj dezintegracijskega procesa. Toda Martinovićevo razkrivanje teh strani Prešernove

poezije, ki mu je v bistvu treba pritegniti, ima tudi posluš za nasprotno, ohranjevalne, integracijske procese. Opaža jih v vseh treh glavnih tematskih krogih — v poetološkem, erotičnem in patriotičnem. Z dialektiko pomenskih obratov jih sicer ponekod omejuje in relativizira, vendar do tvegane mere samo pri razlagi Neiztrohnjenega srca in deloma pri Zdravljici. Tudi interpretacija pesmi Pevcu je presenetljivo skopa in bežna, odrinjena nekam na rob dogajanja. Kljub takim odstopanjem v prid osebni tezi se Martinovičev raziskovanje naposled konča ob spoznanju, da Prešeren v svojem delu prav za prav nikoli, niti v trenutkih porazov ni postavljaj pod vprašaj temeljnih človeških vrednot, bolje, svojega izhodiščnega humanističnega sistema vrednot. Še več, v zadnjem obdobju, ko je ukinjal vizijo osebne sreče pa tudi vizijo poezije kot absolutne vrednote, je svojo pesem odprl ljudem in družbi bolj kot kdajkoli prej. Pred nami je torej sklep, ki v bistvu reducira problem Prešernovega absurda oziroma omogoča v njem tudi realno in zgodovinsko mero stvari. Problem zadnje faze Prešernovega pesnjenja pa ni zanimiv samo s filozofske in bivanjske strani. Premik njegovega pesništva v 40-ih letih bi bilo treba opazovati tudi na ravnini literarne evolucije, v tem primeru njenih smerokazov iz območja romantičnega v območje realističnega idejno-stilnega sistema. Razpadanje erotičnega in poetološkega mita s celo vrsto spremljajočih slogovnih pojavov napovedujejo ta premik dokaj razločno. Toda to so že vprašanja, ki sodijo čez mejo namenov Martinovičeve razprave.

Iz navedenih opažanj bi sledilo, da Martinovičovo delo pomeni pozornosti vreden in kreativen poseg v novejšo prešernoslovje, ki ga tehtno dopolnjuje v območju eksistencialne interpretacije. Metoda, ki si jo je izbral, mu je omogočila tudi nova razkritja nekaterih bivanjskih plasti Prešernove poezije, posebno še tistih njenih skrajnih mest, ki se odpirajo območju »absurda« in »alienacije«. Problematična mesta razprave pa se odpirajo tam, kjer Martinovič ne upošteva zgodovinske določenosti in razsežnosti teh pojavov, ampak jih opomenja iz čisto sodobne eksistencialne perspektive ali ne ločuje obeh ravnin pomenov. Kljub takim posameznim popuščanjem subjektivni aktualizaciji gradiva pa mu je uspelo »dramo« Prešernovega bivanjskega konflikta med »absurdom« in »harmonijo« na splošno dovolj trdno vključiti v njene zgodovinske koordinate. Zato njegovo delo ni samo zanimivo aktualiziran esej o Prešernu, temveč tudi tehtna literarnozgodovinska razprava.

Boris Paternu,
Filozofska fakulteta, Ljubljana

TVORCHESKIE RABOTY UCHENIKOV TOLSTOGO V YASNOJ POLYANE*

Zbirka "The Brown University Slavic Reprint Series" je doslej prinašala znana, a razmeroma težje dostopna dela s področja slavistične literarne vede,¹ njen deseti zvezek pa v neki meri prekinja dosedanjo prakso: serijo esejističnih in znanstvenih obravnav literarnih problemov popestri s ponatisom literarnega gradiva, ki naj spodbudi nove raziskave na področju poetike in literarne zgodovine. V knjigi *Tvorčeskie raboty učenikov Tolstogo v Jasnoj Poljane* so namreč prvič ponatisnjeni širšim slavističnim krogom manj znani in v sami slavistični vedi skorajda neizkoriščeni prozni sestavki, ki so jih napisali otroci, gojenci Tolstojeve jasnopoljanske šole, in ki so bili objavljeni v pisateljevi pedagoški reviji »Jasnaja Poljana« (1862). Od otroškega proznega gradiva, ki se je ohranilo iz obdobja Tolstojeve jasnopoljanske pedagoške dejavnosti (1859—1862), niso vključeni v pričujoči foto ponatis samo trije krajši sestavki, ki so bili natisnjeni kot del Tolstojevega prvega jasnopoljanskega dnevnika v osmem zvezku tim. jubilejne izdaje *Zbranih del L. N. Tolstoja*.

Namen ponatisa takega vsekakor zanimivega in v literarno-strokovnih publikacijah dokaj redkega gradiva pojasnjuje v uvodni spremni besedi sam urednik knjige Thomas G. Winner. Njegovo pojasnilo izhaja iz ugotovitve, da naše znanje o otroški besedni ustvarjalnosti precej zaostaja za tistim, kar nam je znano o otroški ustvarjalnosti na drugih področjih umetnosti, posebno na področju likovne umetnosti, kljub tako tehtnim pionirskim raziskavam jezikovnega obnašanja otrok, kot jih je opravil R. Jakobson (*Kindersprache, Alphasie und allgemeine Lautgesetze*, Upsala, 1944 in *Path from Infansy to Language*), in eksperimentom na področju besednega ustvarjanja, kot jih je nedavno izvedel z otroki iz geta Herbert Kohl (prim. poročilo v *Thertysix Children*, New York, 1967). Zavest o pomembnosti tega problema, ki jo je Winner pokazal že v svoji razpravi »*Glaubst zu schieben und wirst geschoben*«, *Some Observations about Tolstoy's Experiments with Children's Writing*,² ga tudi tukaj privede do posebnega vrednotenja izdelkov, ki so nastali že pred dobrim stoletjem kot plod Tolstojevega eksperimentiranja z otroki, in do svojstvenega razumevanja znanega Tolstojevega eseja iz leta 1862 *Komu u kogo učit'sja pisal', kresťjanskim rebjatam u nas, ili nam u kresťjanskikh rebjat?* — Tolstojev esej je pridan na koncu knjige.

* Edited by Thomas G. Winner, Brown University Slavic Reprint X, Brown University Press, Providence, Rhode Island, 1974.

¹ V zbirki so od leta 1963 do danes ponatisnili dve knjigi o Gogolju (*Gogol' V. Gippiusa in Texnika komičeskogo u Gogolja A. L. Slonimskega*), dva eseja o umetnosti in osebnosti L. N. Tolstoja (*Analiz, stil' i vejanie; O romanax gr. L. N. Tolstogo Konstantina Leontjeva in Zagadka Tolstogo Marka Aldanova*), zbornik člankov o Dostojevskem (*O Dostoevskom: Staf'i P. M. Bicillija, V. L. Komaroviča, Ju. Tinjanova in S. T. Gessena*), razmišljanja o Turgenjevu M. O. Geršenzona (*Mečta i mysl' Turgenjeva*), razpravo o verzih iz obdobja ruske formalistične šole R. Jakobsona (*O češkom stixe*) ter dve sodobni deli znanega tartujskega znanstvenika Ju. M. Lotmana (*Lekcii po struktural'noi poetike: Vvedenie, teorija stixa in Struktura xudoženstvennogo teksta*).

² Razprava je bila objavljena v zborniku *Essays in Poetics: Festschrift for Kiril Taranovski*, The Hague, 1973.

Izdelke jasnopoljanskih otrok sprejema Winner kot dela, ki lahko mnogo povedo o otroški besedni ustvarjalnosti in psihologiji ter o primitivnih oblikah besedne umetnosti same. Tolstojeva zbirka otroških del je zanj hkrati bogato gradivo za razumevanje Tolstojeve umetnostne teorije in za raziskavo vpliva primitivne umetnosti na Tolstojevo prozo. Ukvarjanje z otroki in zanimanje za ljudsko kulturo sta po Winnerjevem mnenju tako v tematskem kot v oblikovnem pogledu izredno vplivala na pisateljeve tim. »ljudske povesti«, na roman *Vojna in mir* in druge njegove romane.

Tako kompleksno sprejemanje proze jasnopoljanskih otrok in nakazovanje večsmernosti raziskovanja tega gradiva je izvirno in zanimivo dejanje ter je samo po sebi sprejemljivo; rahle pomisleke zbuja šele ob natančnejši klasifikaciji ponatisnjene gradiva in ob soočenju tega z nekoliko širšim sklopom literarnozgodovinskih dejstev in gradiva, ki jih moramo upoštevati, ko se ukvarjamo s Tolstojevo »osebno in ustvarjalno« krizo na prelomu 50. in 60. let in njenimi sadovi.

Če pri tem sledimo razpravljanju v urednikovem uvodu, se nam prvi pomislek pojavi ob Winnerjevi delno neprevidni oznaki Tolstojevega eseja *Kdo in od koga naj se uči pisati* kot poročila, ki da »neposredno razlaga nekatere sestavke« iz jasnopoljanske zbirke in »nudi pomemben vpogled v Tolstojev odnos do otroške besedne umetnosti«. Zdi se, da je Winnerja izhodiščni problem v njegovem uvodu — otroška besedna ustvarjalnost — nekoliko preveč pritegnil in da je ob tem Tolstoja in njegov esej prehudo pomaknil v območje eksperimentiranja in s tem tudi preostro ločil Tolstoja-eksperimentatorja od Tolstoja-pisatelja ter precenil pisateljevo zavzetost za pedagoško dejavnost. Če upoštevamo dejstva, da je Tolstoj v letih 1858—1862 zasnoval vrsto sestavkov iz kmečkega življenja, da so se iz let 1860—1862 ohranile nedokončane variante povesti *Tihon in Malanja* in *Idila*, da je v tem obdobju pisal in tudi napisal povest *Polikuška* (1861—1862), se ukvarjal z zamisljivo romana *Dekabristi* (na to opozarja tudi Winner), obdeloval roman *Kozaki* in oktobra 1862 pisal E. A. Bersovi, »da ga vleče k svobodnemu delu *de longue haleine*«, potem ne moremo sprejeti Winnerjeve trditve, da je Tolstoj doživljal krizo na prehodu iz 50. v 60. leta tako močno, »da je zavračal umetniško ustvarjalnost kot škodljivo in pričel posvečati vse svoje moči najrazličnejšim izobraževalnim prizadevanjem«. ³ Oporekati pa moramo tudi kar preveč dobesednemu posredovanju nekaterih osrednjih Tolstojevih misli iz eseja *Kdo in od koga naj se uči pisati*, posredovanju, ki predstavi Fedko in Sjomko samo kot udeleženca eksperimenta, sestavka *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet* in *Soldatkinno žit'e* pa kot bolj ali manj čista produkta tega eksperimenta.

»Osebnostne in ustvarjalne« krize so spremljale Tolstoja vse življenje — od odhoda s kazanske univerze naprej. V teh kriznih obdobjih Tolstoj ni v toliki meri »zavračal umetniške ustvarjalnosti kot škodljive« in se posvečal drugim opravilom, kot pa se je bojeval z njo — in v teh bojih iskal — mnogokrat na precej paradoksen način — tudi opravičilo in potrdilo za umetniško ustvar-

³ T. G. Winner: »In the late 1850s Tolstoy's self-questioning led him to a personal and artistic crisis so extreme that he rejected creative art as wasteful and began to devote *all his energies* (!) (podčrtal A. S.) to the most varied educational endeavours.«

janje in ne nazadnje tudi sredstva za njegov prerod. Na to je posredno opozoril že leta 1890 K. Leontjev, ko je v eseju *Analiz, stil' i vejanie. O romanax gr. L. N. Tolstoja* npr. razmišljal o pisateljevem prehodu od romana *Ana Karenina* k ljudskim povestim in moraliziranju, eksplicite pa je o tem pisal v mnogih člankih in razpravah B. Ejhenbaum. Ejhenbaum je svojo izhodiščno tezo, da za Tolstoja umetnost ni bila »niti obrt niti zabava, marveč organsko opravilo«⁴ in da je pravi in temeljni vzrok vseh Tolstojevih kriz v »iskanju novih umetniških oblik in novega opravičila zanje,«⁵ pozneje obdelal na širšem biografskem, kulturnem in družbenem ozadju. — O Tolstojevem »osupljivem odkluku od literature k pedagogiki, od peterburških literatov k Fedkam in Sjomkam« na prelomu 50. in 60. let je Ejhenbaum prepričljivo ugotovil, da pedagoška vprašanja in še posebej problem ljudskega izobraževanja niso vzbujala pri Tolstoju zanimanja sama po sebi, marveč da jih je izbral kot najpogodnejše sredstvo za boj s sodobnostjo, za izraz svoje inačice rousseaujevskega »neugodja v kulturi«. Ta Tolstojev boj seveda ni bil samo obče-družbene narave, marveč je imel tudi realni osebni povod — spor s peterburškimi literati, še posebej s krogom okrog revije »Sovremennik«, medel sprejem njegovih zadnjih del *Luzern, Albert, Rodbinska sreča* itd. pri bralcih in kritiki — in konkretni cilj: znova zbuditi pozornost in spoštovanje. Ob zmagi na pedagoškem področju je Tolstoj pričakoval zmago v območju literature. Vrsti pedagoških člankov je zato tudi sledil esej *Kdo in od koga naj se uči pisati* z izrazito pamfletno miselno ostjo: »Ideal naš szadi, a ne vperedi«. Sledječ Tolstojevemu besedilu se ta misel da zapisati tudi tako: — Ideal je »prvobitna lepota otroka«, ki »je napisal takšno poetično delo, da se kaj podobnega še ni pojavilo v ruski literaturi«. V tem eseju Tolstoj torej ne poroča o eksperimentiranju, marveč to eksperimentiranje na mnogih mestih ubesedi v umetniški poskus — »dokazati sebi in drugim obstoj estetskih potreb prav pri preprostem kmečkem otroku in na ta način porušiti lastni estetski nihilizem« (B. Ejhenbaum). V esej projicira Tolstoj samega sebe in ko piše o »porajanju skrivnostnega cveta poezije« pri Fedki in Sjomki ter o njunima različnima pristopoma k besednemu ustvarjanju, vidi v njih poleg utelešenja rousseaujevske pojmovane prvobitne, »naravne« sile umetniškega ustvarjanja tudi utelešenje dveh umetniških metod, katerih protislovnost je pogojevala njegovo ustvarjalnost. Fedkin svarilni vzklik »nehaj, že spet začinjaš staro pesem«, ki z njim brzda Sjomkinovo zavzeto pripovedovanje o »neproporcionalnih podrobnostih pri jagnjetih za ogrado ipd.«, se tako navezuje na tista opozorila, ki si jih je zapisoval Tolstoj že v svojem mladostnem dnevniku, ko se je bojeval z nadrobnostjo (rus. *meločnosť*), in na očitke tistih kritikov, ki so Tolstojev način detajlizacije enačili s posnemanjem. Poudarjanje nenavadno razvitega »občutka za mero«, po Tolstoju »temeljne lastnosti umetnosti«, pri Fedki, pa kaže na to, da je Fedka vznemiril Tolstoja kot ideal, ki se mu je Tolstoj najizraziteje podal pri pisanju »ljud-

⁴ B. Ejhenbaum, *O L've Tolstom*, »Žizn' iskusstva«, 1919, obj. v knj.: B. Ejhenbaum, *Skvoz' literaturu*, Leningrad, 1924, str. 66.

⁵ B. Ejhenbaum, *O krizisax Tolstogo*, »Žizn' iskusstva«, 1920, obj. v knj.: B. Ejhenbaum, op. cit., str. 69.

⁶ Prim. B. Ejhenbaum, *Lev Tolstoj, Kniga pervaja. 50-e gody*, Leningrad, 1928, 3. del, str. 261—392.

skih povesti«, ko je po romanu *Ana Karenina* zavrgel metodo detajlizacije in se lotil pisanja prilik, npravstveno-poučnih povesti in misterija, v katerih sta generalizacija in tendenca bistvena elementa same literarne strukture.⁷ Esej *Kdo in od koga naj se uči pisati* zato lahko sprejmemo bolj kot literarno-zgodovinski dokument, ki nam pomaga pojasniti Tolstojev položaj, in manj kot verodostojno poročilo o samem eksperimentiranju.

Podobna stvar je tudi s prozo jasnopoljanskih otrok. O svojem deležu pri nastajanju povesti *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet* in *Soldatkino žit'e* piše v eseju *Kdo in od koga naj se uči pisati* sam Tolstoj. Winner v uvodu povzame Tolstojeve besede, vendar pri tem iz neznanega vzroka zamolči pisateljevo pričevanje, da je tretjo objavljeno verzijo povesti *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet* opravil sam. Kljub temu pa se iz Winnerjevega besedila da razbrati, da je Tolstoj opozorilo upošteval, saj ob primerjanju povesti *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet* s povestjo *Soldatkino žit'e* ugotavlja, upošteva je Tolstoj in ohranjeni rokopis zadnje, da je samo povest *Soldatkino žit'e* »napisana skoraj brez pomoči ali interference odraslega«. Povesti *Soldatkino žit'e* zato posveti Winner nekoliko več pozornosti: nakaže njeno nadaljnjo usodo, ko je Tolstoj v poznejših natisih iz prvotne verzije izločil mnoga mesta, ki jih je prej hvalil kot »primere genialnosti prvobitnega otroškega umetnika«, in primerja njeno zgradbo z zgradbo romana *Vojna in mir*. Navdušenje za objavljeno gradivo in s tem povezano iskanje izjemnega mesta tega gradiva v evoluciji Tolstojeve umetnosti ga tudi tukaj privede do pretiravanja. Tako npr. Winner nakazuje podobnost med kompozicijo romana *Vojna in mir* in kompozicijo povesti *Soldatkino žit'e*. Ta naj bi bila sestavljena iz vrste epizod, od katerih naj bi vsaka predstavljala relativno samostojen skupek dogajanj in bila povezana z drugimi manj v vzročnem in bolj v kronološkem zaporedju. Winner odkrije podobnost in pozabi na »biografske oz. avtobiografske« elemente v obeh delih ter na dejstvo, da je Tolstoj mnoge svoje umetniške postopke, med njimi tudi kompozicijske, preizkušal in nakazal v dnevniku, svojem »umetniškem laboratoriju«. Morda ne bo odveč, če v tej zvezi omenimo Tolstojev napol umetniški zapis iz dnevnika za leto 1851 *Povest včerašnjega dne (Istorija včerašnego dnja)*, ki kot »zgoščena enciklopedija (Tolstojevega) umetniškega sistema« (B. Ejhenbaum) s svojo zgradbo kaže v grobih obrisih tudi na tisto konstrukcijsko načelo, ki je v neskončno bolj zapleteni obliki realizirano v romanu *Vojna in mir* v prikazu aristokratskega sveta in njegove človeške nepopolnosti, v vseobsegajoči konfrontaciji tega sveta s patriarhalnim svetom ljudstva v vojni in miru in v zaključkih iz te konfrontacije — v pisateljevem »filozofiranju«, v programskem liku (Karatajev) in v epilogu. Teh »obrisov« v povesti *Soldatkino žit'e* ni. — Če hočemo torej določiti realno vlogo Tolstojeve krize na prelomu 50. in 60. let in njenih sadov v razvoju Tolstojeve umetnosti, ne smemo gledati samo naprej (Winner: *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet — Čem ljudi živoy in Soldatkino žit'e — Vojna i mir*), marveč tudi nazaj — v obdobje Tolstojeve zgodnje ustvarjalnosti. Upoštevati moramo tudi vse silnice, ki so delovale v okviru samega kriznega obdobja.

⁷ Prim. o tem tudi: B. Ejhenbaum, *Lev Tolstoj. Kniga vtoraja. 60-e gody*, Leningrad-Moskva, 1951, 2. del (»Vozvraščenie v literaturu«), 1. pogl., str. 110 do 122.

O tem nam lahko mnogo pove že sama groba klasifikacija objavljenega gradiva.

V Tolstojevi zbirki otroških sestavkov so poleg povesti iz kmečkega življenja kot so *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet, Soldatino ži'e* in *Kto prazdniku rad, tot do smetu p'jan* z razmeroma visoko stopnjo fikcije⁸ tudi sestavki čisto »avtobiografskega« (Kak menja ne vzjali v Tulu, Spad'ba, Kak carja vstrečali itd.) in »etnografskega« značaja (*Krestiny, Poxorony, Kak mužiki les vorujut*) z mnogimi detajli iz vsakdanjega kmečkega življenja. Ta razdelitev ustreza tudi klasifikaciji besednega ustvarjanja Tolstoja iz te dobe, ki nam pokaže po eni strani na besedne umetnine (*Polikuška, Idila, Tihon* in *Malanja* idr.), po drugi strani pa na zasnove cele vrste nedokončanih sestavkov iz kmečkega življenja, ki spadajo v »literaturo fakta«. Če pri tem upoštevamo še to, da si je Tolstoj zamislil svojo *Idilo* kot »obliko povesti: z gledišča kmeta« in da je v svoji šoli preizkušal, kako se kmečki otroci odzivajo na vprašanje »kaj je zgodovina«,⁹ potem bi lahko rekli, da je Tolstoj v tem kriznem obdobju reševal vprašanje odnosa med umetnostjo in življenjem na več področjih. Na vseh teh področjih pa se je Tolstoj obnašal kot raziskovalec, ki zbira, raziskuje in predeluje gradivo predvsem za lastno rabo. Vse to opravičuje domnevo, da so tudi drugi sestavki iz Tolstojeve zbirke otroških del in ne samo povest *Ložkoj kormit, a steblem glaz kolet*, nastali vsaj pod vplivom pisateljve katalizatorske vloge in da jih torej lahko upoštevamo predvsem kot literarnozgodovinsko gradivo. — Winnerjeva zasluga je v tem, da jih je z objavo aktualiziral in ob tem nakazal potrebo po delni reviziji doslej že večkrat zastavljenega in reševanega problema — vloge Tolstojeve krize na prelomu 50. in 60. let v razvoju njegove umetnosti.

Aleksander Skaza

Filozofska fakulteta, Ljubljana

MARIJA PIRJEVEC, SREČKO KOSOVEL: ASPETTI DEL SUO PENSIERO E DELLA SUA LIRICA

Knjižico o različnih obrazih, v katerih se je razodevala in se še razodeva Kosovelova misel in pesem, je napisala Tržačanka, lektorica na tržaški univerzi, izdalo pa jo je 1974 Založništvo tržaškega tiska. Obsega 95 strani.

Obravnavajo je izšla ob sedemdesetletnici pesnikovega rojstva in je dobra predstavitev pesnika italijanskemu občinstvu. Temu je v prvi vrsti namenjena. Zato je morala računati s popolno nepoučenostjo o našem literarnem stanju in pojasnjevati včasih imena in dejstva, ki so človeku s te strani sama po sebi razumljiva. To je avtorici narekovalo tudi bolj zložno podajanje in obdelavo, tako da začne s podobo, kakor se je nakazovala v očeh znancev in drugih sodobnikov ob pesnikovi smrti. Dopolnjuje jo s pogledi in sodbami kasnejših piscev, ki so odkrivali nove strani in osvetlitve, zraven pa zaradi nepopolnih objav in enostranskih razlag prožili nove in nove pomisleke ali

⁸ Sestavek *Istorija o tom, kak mal'čika napugali v Tule* (v zb. ima naslov *Kak v gorode mal'čika napugali*) je sam Tolstoj izločil iz zbornika kot pomoto.

⁹ Prim. o tem monografijo: N. N. Ardens (N. Apostolov), *Toorčeskij put' Tolstogo*, Moskva, 1962, str. 117—130.

celo razgrete ugovore. Tako postavlja Kosovela v naš razvoj po impresionizmu, ko je obveljal predvsem kot pesnik Krasa, vendar z očitno senco od-tujenosti in nasprotovanja meščanskemu svetu, združeno še s senco smrti, kar ga bliža ekspresionistom. Pri tem poudarja, kako zanj to ni pomenilo poti stran od boja z delovnimi množicami, kako se je v iskanju vesoljne rešitve odklonil od nacionalističnih rešitev in se v odporu proti vsakršnemu zatiranju in hromeči svetovni krizi uravnaval k delavstvu in socializmu. Nakaže, tudi, kako se je v svoji uporni pesmi oprijel bolj drznih konstruktivističnih načinov, imel pa svojo vizijo vesoljne preskušnje v krvavem zatonu starega sveta, iz katere bi se moral preroditi novi, vezal hkrati v sebi protest in boj z željo po uničenju, v katerem bi se pomirila na smrt utrjena duša.

Tako podoba je Pirjevčeva narisala po dognanjih v dosedanjih obravnava-h, vendar je te tudi dopolnila s svojimi opozorili na pričevanja v pesniko-vem delu ali z novimi osvetlitvami, ki jih utegne prinašati še ne zadosti upo-števano pisanje v njegovem času. Iz svojega je tudi prispevala nekaj črt k orisu njegovega pesniškega izraza (npr. na strani 85). Večina sodb pa se na-naša na Kosovelov miselni obraz, kakor je pač splošna navada pri literarnih obravnavah. To je pri pesniku še posebno razumljivo, saj se ob njem in še bolj v njem tarejo res temeljna vprašanja časa in življenja sploh. Tu je pre-sojala na splošno preudarno in dobro ločila bistveno, kar ni malo, če po-mislimo, koliko in kako zgovornega pisanja je že o pesniku in kako mu več-krat pripisuje poglede in namene, ki jih ni mogel imeti. Mimogrede je s tem povedala, kje na splošno poudarjamo Kosovelovo odmevnost v nas. Najbrž je to za italijanskega bravca prav primeren način predstavljanja, zlasti če mislimo na zanimanje, ki se je pri sosedih vsaj delno zbudilo za podoben in in vendar samosvoj svet v neposredni bližini na naši strani. Trst, morje, Kras, dolga skupna socialna in tudi politična skušnja, pa tudi sama trenja, iz ka-terih je ravno Kosovel z vsem ognjem svoje duše iskal rešitve, vse to bi ga moralo delati še posebej privlačnega.

Imel bi komaj kakšno prav drobno pripombo: na str. 40 pod črto je pri Slovenskemu narodu treba zamenjati navedbo strani s številko lista; na str. 41 je omemba Carlylovega vpliva premalo utemeljena; najbrž ni prav trdno, ali je na str. 64 pod črto imenovani članek o rdeči vojski Grahorjev (prim. Prostor in čas 1969, 297), ker se loči od njegovih po brezosebnosti in bi ga utegnil prispevati tudi kdo drug; na str. 85 govori, da je pesnik stavek *V kvadratu / orat* (v pesmi *Na postaji*) grafično uokviril, kar je sklep po izdaji v *Integralih*, medtem ko v drugi knjigi Zbranega dela, ki je avtorica še ni utegnila imeti v rokah, tega okvira ni.

Lino Legiša
SAZU, Ljubljana

DOPOLNILO H KRANJSKEMU »ZAPISNIKU« 1899—1900

Po objavi sestavka o kranjskem »Zapisniku« 1899—1900 v SR 1973, 373 do 378, se je iz Zagreba oglasila vdova Zora Ribarić z vrsto pojasnil, do ka-terih sam nisem znal priti. Zapis ji je posredoval Milko Matičetov po njeni

hčeri Jelki Ribarić-Radauš, ki že od nekdaj sodeluje z našimi etnografi. Podatki so zanimivi tudi za osvetlitev stikov s Hrvati.

V pismu omenja, da hrani v zapuščini svojega moža fotografijo v velikosti 24×16 cm, na kateri je 12 članov kranjskega literarnega krožka. Po njem spominu so tam Terseglav, dva Sajovca, Hacin, Rostohar, Ribarić, Peterlin, Jekovec (oba z vprašajem) in še štirje drugi. Mislím, da je predvsem Kranj tisti, ki bi si moral za svoje študijske arhive omisliti presnetek te skupinske slike, ker bi tam lahko še z živimi pričami in s primerjavo drugih fotografskih portretov dognali, kdo so bili mladi literati.

V zapuščini je tudi rokopisna knjižica 14×20 cm s 55 listi. Na naslovnem listu je: *1898—1899 (Pesniške vaje)* [ob kraju] *Josip Ribarić-Vodiški (Geslo: Veruj da tam izvira nad zvezdami* [nato citat iz Kettejeve Adrije VIII s štirimi verzi — od tam je tudi gornje geslo]) [pod črto, z drugačno, po vdovinih besedah morda Kettejevo pisavo] *Kdo ve, kako teško / slovo je ljubi dati / ki tajno ljubil je / v mladosti zorni, zlati.*

Te slovenske pesmi so torej iz Ribarićeve šeste šole, ki jo je pohajal v Trstu — ta čas je bil v Trstu tudi Kette. Malo pred začetkom šolskega leta je izšel v Zvonu njegov sonetni cikel Adrija. Ribarić je gotovo v zvezi z zvišenimi ideali v njem, ne morda samo zaradi svojega domovanja nedaleč od Jadranskega morja in življenja ob njem, čez čas spremenil svoj prvotni psevdonim v Adrijanin.

V zapuščini je tudi 15 pisem F. Koblarja, pač iz časa, ko je obravnaval Ketteja.

Po spominskem članku v priloženi 5. številki (str. 4—8) revije Marulić povzemam, da je Ribarić (1880—1954) šel od doma v šole v Trst, kjer je imel že starejše brate, maturiral na Sušaku 1905, študiral pri Jagiću in Rešetarju na Dunaju, zapisoval ljudske pesmi, podpiral svoje rojake s političnim, združnim in prosvetnim delom, učil v Kastvu pod ravnateljem Nazorjem in mu pomagal pri Čakavski liriki, bil nadzornik šol Družbe sv. Cirila in Metoda, na pariški mirovni konferenci izvedenec za Istro. Od 1919 do 1929 je bil na klasični gimnaziji v Mariboru, potem ravnatelj v Kastvu, Petrinji in Zagrebu, 1942 šel v vseučiliško knjižnico in se 1948 za dve leti vrnil v svojo Istro na gimnazijo v Pazin. Pomembno je njegovo preučevanje istrskih govorov, posebno obsežna obravnava vodiškega. Njegove izsledke je upošteval v lingvističnem atlasu Tesnière, v obdelavi južnonotranjskih govorov pa J. Rigler, kakor pripominja sam v SR 1968, 589—590. S Slovencei je bil razen v dijaških letih ob moderni ožje zvezan še v Mariboru. Bratko Kreft se ga v Republiki 1963, 267 spominja kot profesorja, ki je znal raznemati s srbsko-hrvaškimi pesništvo, razodeval človeško širokost in se trudil, da bi olajšal položaj tam zaprtemu Augustu Cesarcu. Prof. Janko Jurančič pa ve, kako se je Ribarić v nevarnih prevratnih dneh 1941. leta v Zagrebu zavzemal za ogrožene ali zaprte Slovence.

Za skraja omenjenega Adolfa Ivančiča me je dr. Joža Vilfan opozoril, da je učil v Kranju že v dvajsetih letih, ne šele od 1950.

Lino Legiša
SAZU, Ljubljana

IZ DOPISOVANJA MED ŠKOFOM J. SZILYJEM IN MIKLOŠEM KÜZMIČEM
V ZVEZI S SEDMIMI KÜZMIČEVIMI KNJIGAMI

(Ob 170-letnici Küzmičeve smrti)

I.

Mikloš Küzmič je dal katoliškim Slovincem med Muro in Rabo sedem knjig. Kako so te knjige časovno nastajale in zakaj, izvemo največ iz živahnega in bogatega dopisovanja med prvim somboteljskim škofom dr. *Jánosom Szilyjem* in dekanom »slovenske okrogline« Miklošem Küzmičem. Rojen leta 1757 v Dolnjih Slavečih, je Küzmič prišel dne 17. oktobra 1765 za župnika k Sv. Benediktu v Kančovcih. Tu je ostal do svoje smrti dne 11. aprila 1804.¹ Prvič ga imenuje dekana (vicearchidiaconus) poročilo škofove vizitacije Sv. Benedikta z dne 4. in 5. septembra 1778.² Škof Szily je umrl dne 2. januarja 1799³ in je torej dopisovanje med njim in dekanom Küzmičem tudi v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami trajalo dobrih dvajset let. Szily je bil obenem založnik skoraj vseh Küzmičevih — prvih prekmurskih katoliških — knjig, zato je njuna korespondenca izredno pomembna tako za zgodovino njih nastanka, kot za bibliografijo.⁴

Njuno dopisovanje daje obilno gradiva ne le za spoznavanje takratnih cerkvenih in verskih razmer v tej krajini, ampak tudi kulturnih in prosvetnih. Ravno zaradi tega je somboteljski zgodovinar dr. Gyula Géfin resno mislil na izdajo vseh njunih dopisov že okrog leta 1950. Žal do tega ni prišlo.

Izmed Slovencev je temu dopisovanju prvi posvetil pozornost Vilko Novak. Kot študent ljubljanske filozofske fakultete je poleti 1951 prepisoval tiste Szilyjeve in Küzmičeve dopise, ki govorijo o Küzmičevih knjigah. Prepisal je približno polovico teh dopisov, ki so tukaj objavljeni. Dal jih je na voljo Janku Šlebingerju, da jih je delno uporabil v svojem članku o Miklošu Küzmiču, ki je izšel istega leta (1951) v Slovenskem biografskem leksikonu.⁵ Te Novakove prepise je nato Šlebinger založil ali so se baje izgubili na pošti.

Fotokopije tukaj objavljenih dopisov so mi že leta 1965 oskrbeli prelat dr. *Gyula Géfin*, *Ferenc Sill* (škofijski arhivar) in naš rojak *Stefan Poredoš*. Prepisal in prevedel jih je dr. *Stane Kos*, višji bibliotekar v mariborski Visokošolski in študijski knjižnici, za kar se tukaj vsem najpristrčneje zahvaljujem. Teh dopisov je bilo 38. Kseroksnе posnetke treh dopisov (št. XIII. — XV.) pa mi je letos poslal dr. *László Pataki*, ravnatelj somboteljske škofijske pisarne, za kar se mu zahvaljujem.

¹ Gy. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története.* 3 kötet. Szombathely 1935, str. 234, št. 732. — *Navajam*: Géfin.

² Iv. Zelko, *Mikloš Küzmič*, Prekmurska knjižnica 1. V Soboti 1937, str. 7. — Šlebinger, SBL I, str. 597—599.

³ Géfin III, str. 408.

⁴ Iv. Škafar, *JiS XIV/1969*, str. 38—44.

⁵ Šlebinger, SBL I, str. 597—599.

Objavljam torej v latinščini in v slovenskem prevodu 41 pisem, ki sta si jih škof Szily in dekan Küzmič poslala v zvezi s prekmursko slovstveno dejavnostjo. Žal dr. Pataki ni mogel najti Küzmičevega dopisa z dne 1. marca 1779. Ker je važno, kar o njem priobčuje Šlebinger, ki je uporabil Novakov prepis — naj to tu objavim:

»Književni program za svoje katoliške rojake je Küzmič začel izvrševati s prevodom evangelijev za nedelje in praznike. Dne 1. marca 1779 je sporočil Szilyju da je slovenski tekst trikrat prepisal ter prosi svojega zaščitnika, da sprejme dedikacijo, ki jo prilaga, in izroči delo v tisk, da ne bo tolik trud zaman (ne in vanum abeant tot insumptae horae et vigiliae meae). »Naj vidi Vandalija vsaj ob koncu stoletja svoj jezik v tisku, ki ga še nikoli ni videla, razen v delu iz saksonske Halle mojega soimenjaka (sorodnika?), pridigarja v Šurdu« (in opere cognati mei Surdensis praedicantis)«.6

I. — Med 1. in 14. januarjem 1779.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul.
Domine, D(omi)ne mihi Gratosissime!

Liceat mihi in ipso principio lit(t)erarum sincera cordis mei vota deprimere, et fortunatum novi anni auspiciū ardentis animo precari Suae Episcopali Illustritati. Servate Coeli incolumen semper pro longaevo, et felici regimine nostri, et ovium suarum pretioso Christi sanguine redemptaru(m) Praesulem sapientissimu(m): vivat pater pauperum, patriae florentissimae eximium decus, et ornamentu(m), splendidum episcoporum, et status ecclesiastici speculum! Exorate vos coelestes genii penes Altissimi thronu(m) praepotentibus vestris suffragiis in multa adhuc annor(um) spatia Ill(ustrissi)mo D. Praesuli nostro vitam, et incolumitatem, ut sero tandem meritis onestus, et virtutibus consum(m)atus ad claram Dei pertingat visionem cum ex(s)ultatione portaturus manipulos meritor(um) suorum. Illustrissime D(omi)ne Praesul! Ad augendam animi ex(s)ultationem et illud hisce annecto, quod occasione visitationis in sapientissima et saluber(r)ima instructione sua gratiose praeceptae nullum in hoc Districtu notabilem defectum deprehenderim, ipsum adeo D.(ominum) Parochum S. Helенаe¹ Georgium Szrak² apud suos priores osoros in gratia esse, et moribus n(on) levit(er) mutatum expertus sum. Quae omnia Ill(ustrissi)mo D(omi)no tanquam Praesuli piissimo, et zelosissimo n(on) leve animi gaudium affer(r)e existimo. Uberiorem autem informationem de Districtu hocce Tóthság(iensi)³ in annexo hisce folio deductam cum numero animarum humillime offero Ill(ustrita)ti Suae, ac devotissime una sup(p)lico, n(on) dedignet(ur) mihi licet indigno servo suo notum red(d)ere Ill(ustrita)tas Vestra, quid cum Evangelio Vandalico⁴ agat(ur)? utinam jam sub praelo sudaret, desideria(ue) nostra tandem adimplerent(ur), et accepto xenii instar novo libello novu(m) annum condecorare possemus! Et cum brumali hoc tempore de nocturnis potissimum suffurari possent aliquot horae ad vertendam, et exaran-

⁶ Šlebinger, SBL, str. 598.

dam catechesim, quid circa ea(m) ordinare clement(er) dignabit(ur) Ill(ustris-si)mus D(ominus) Praesul, confido me brevi percepturum. Habeo ego quidem ad 10 circit(er) fileras versam adhuc anno superiore, in qua sunt e probatis authoribus utiliores quaestiones in unu(m) collectae, ac singulae responiones v(el) textu S(acrae) Scripturae, v(el) autoritate SS[anctorum] Patrum, aut conciliorum roboratae, cui unice revisio censorum deest, et nitidior descriptio;⁵ nihilominus si aliam dignat(ur) praescribere Illust(rit)as Vestra, dabo operam, ut eam vertere valeam, priorem autem Vulcano consecrabo. Deniq(ue)' dum testimonia de peractis sacris exercitiis,⁶ et casus resolutiones pro ultimo trimestri anni proxime evoluti, propositi,⁷ demississime praesento Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli, sacratis pedibus tanqua(m) patris omniu(m) nostrum amantissimi, cum totius Districtus D(omi)nis Parochis et Capellanis, paternam pro novo hocce anno benedictionem sup(p)lex exorans, provolutus, emorior.

Ill(ustrissi)mi, ac Reverend(issi)mi D(omi)ni Praesulis, Domini mihi Gratosissimi

Infimus, &(et) indignus Capellanus,
Nicolaus Küzmics, Parochus
ad S.[anctum] Benedictum . . . etc.
m(anu) propria.

F[ost] S.[criptum] Veniam dabit humillime sup[p]lico Ill(ustrissi)mus D.[ominus] Praesul, quod conscriptio animarum n(on) sit deducta de possessione in poss(essio)nem. D(omi)ni enim Parochi mihi numeru(m) animaru(m) sum(m)arie duntaxat submiserunt, si tamen dignat(ur) gratiose praecepere eundem sibi alit(er) submitti Illus(tri)tas Vestra, cum percepero in tabellis [??] submitti solitis praefatu(m) numeru(m) animarum, eundem Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli praesentare n(on) intermittam.

Nicolai Küzmics gratulatoria novi anni
R[esponsum] 14^a Januarii 1799.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Naj mi bo kar na začetku pisma dovoljeno, da Vaši škofovski presvetlosti izrazim iskrene želje svojega srca in vroče voščim srečen začetek novega leta. Naj nebo ohrani premodrega škofa vedno čilega, da bi dolgo in srečno vodil nas in svojo čredo, odrešeno z dragoceno krvjo Kristusovo. Naj živi oče ubogih, izredni ponos ugledne domovine, blesteči okras škofovskih vrst in vzor cerkvenega stanu! Izprosite vi, nebeški duhovi, s svojimi mogočnimi priprošnjami pred prestolom Najvišjega, da bi naš presvetli gospod škof živel v zdravju še dolgo vrsto let in da bi potem, ko bi si natovoril zaslug in si nabral kreposti, naposled dosegel svetlobo božjega gledanja in z radostjo ponese s sabo sveženj svojih zaslug. Presvetli gospod škof! Zato da bi bilo veselje vašega duha še večje, naj temu pridružim še to, da pri vizitaciji, ki ste jo blagohotno ukazali v svojem zelo modrem in koristnem navodilu, nisem v tem kraju odkril nobene posebne pomanjkljivosti; ugotovil sem, da se je celo

sam gospod župnik pri Sv. Heleni,¹ Jurij Szrak² pomiril s svojimi nekdanjimi nasprotniki in nemalo spremenil svoje obnašanje. Mislim, da bo vse to presvetlemu gospodu kot zelo pobožnemu in gorečemu škofu prineslo nemalo duhovnega veselja. Obširnejše poročilo o tem Slovenskem okraju³ pa najskromneje podajam Vaši presvetlosti na temu pismu priloženem listu, kjer navajam število duš; obenem pa najvdaneje prosim,

Naj Vaša presvetlost ne odkloni, da bi mi čeprav nevrednemu svojemu služabniku sporočila, kaj se dogaja s slovenskim evangelijem.⁴ O, da bi že bil v tisku in da bi se naposled le izpolnile naše želje in bi mogli z novo knjižico kot s poklonjenim darilom ovenčati novo leto! Ker pa se v tem zimskem času zlasti ponoči lahko izmakne nekaj ur za prevajanje in sestavljanje katekizma, upam, da bom v kratkem izvedel, kaj bo glede tega blagohotno sklenil ukreniti presvetli gospod škof. Prevedenega imam namreč še iz lanskega leta na približno 10 polah, kjer so zbrana v celoto pomembnejša vprašanja iz priznanih pisateljev, posamezni odgovori pa so podkrepljeni ali z besedilom iz svetega pisma ali pa temelje na ugledu svetih očetov ali vesoljnih zborov; potreben mu je samo še cenzorski pregled in čisti prepis.⁵ Vendar če bi Vaša presvetlost odločila, da predpiše drugi (katekizem), se bom potrudil in poskusil prevesti tega, prejšnjega pa bom vrgel v peč. In končno, ko z vso vdanostjo izročam presvetlemu gospodu škofu potrdila o opravljenih duhovnih vajah⁶

¹ *Sancta Helena* — župnija Pertoča. Cerkev je posvečena sv. Heleni, cesarici, materi cesarja Konstantina Veličega.

² *Jurij Aleksander Szrak* je bil rojen okrog leta 1751 v Kraščih, v pertočki župniji. V svoji domači fari je bil župnik od 17. januarja do svoje smrti dne 19. aprila 1785. (Št. Tratnjek, *Cerkev v Pertoči*. Maribor 1969, str. 11. — Gy. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*. 3. kötet. Szombathely 1955, str. 411. (Navajam: Géfin III.)

³ *Districtus Tótháságiensis* — Slovenski okraj. Mikloš Küzmič ga imenuje: *Slovenska okroglina*. Tako se je imenoval najjužnejši del györske škofije, kjer so bivali Slovenci med Muro in Rabo ter avstrijsko mejo na zahodu in mejo zalske županije na vzhodu. (Glej: Iv. Zelko, *Statistika prebivalstva v Prekmurju leta 1698*, *Kronika VI/1958*, str. 86). Pozneje so v somboteljski škofiji tako imenovali soboško dekanijo, rab. Slovenci so bili v dekaniji Monošter.

⁴ *Evangelium vandalicum* — slovenski evangelij, ki je ob izidu imel naslov: *Szvéti evangyeliomi... na Sztári Szlovenszki Jezik... obrnyeni*. — V teh dopisih se često rabi izraz *vandalicus*, -a, -cum v pomenu: *slovenski*. Zato se v prevodu rabi ta izraz, ne pa: *vandalski*. M. Küzmič je prevedel: *lingua vandalica s: stari slovenski jezik*, tako imenuje prekmursko slovensko narečje.

⁵ Iz teh Küzmičevih besed vidimo, da je že leta 1778 pripravil tudi slovenski katekizem za natis. Rokopis je že pripravil, potreben je bil le še škofijski pregled in čisti prepis. Sestavljen je bil po načinu katekizmov tistega časa: niso bili navedeni le odgovori na posamezna vprašanja, ampak tudi ustrezni navedki iz sv. pisma, cerkvenih očetov ter cerkvenih zborov. Ker so madžarski škofje pozneje sprejeli skupen in enotni katekizem, ta Küzmičev ni izšel.

⁶ *Testimonia de peractis sacris exercitiis* — potrdila o opravljenih duhovnih vajah. — Leta 1777 je škof Szily dal svoji duhovščini znamenito dušnopastirsko navodilo, ki ima naslov: *Instructio Ven. Cleri Sabariensis*. Bila je dvakrat ponatisnjena (1855 in 1885). Uporabljam ponatis škofa Hidasyja iz leta 1885. Škof Szily je vsem duhovnikom v škofiji naročil: »ut singulis annis spirituales exercitiis per tres dies — si fieri potest — in aliqua domo religiosa, in omnem casu vero in loco a turbis remoto vacent, et confessionem sacramentalem sub iis peragent«. (Str. 28). Dekanova dolžnost je bila, da je taka potrdila o opravljenih duhovnih vajah za svoje duhovnike redno pošiljal škofu.

in rešitve kazusa, določenega za zadnje trimesečje pravkar minulega leta,⁷ živo prosim očetovskega blagoslova za to novo leto skupaj z župniki in kaplani vsega okraja, klečeč pred nogami Vaše posvečene osebe kot pred najdražjim očetom vseh nas, in ostajam

presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda najneznatnejši in nevredni kaplan Mikloš Küzmič, župnik pri Sv. Benediktu itd. (svojeročno).

Pripis. Z vso skromnostjo prosim, naj presvetli gospod škof oprostí, da popis duš ni sestavljen od posestva do posestva. Gospodje župniki so mi namreč poslali samo skupno število duš; če pa bi se Vaša presvetlost odločila blagohotno ukazati, naj vam popis pošljemo v drugačni obliki, ne bom kasnil, da ga presvetlemu gospodu škofu izročim, brž ko dobim omenjeno število duš, prikazano kot navadno v preglednicah.

Čestitke Mikloša Küzmiča za novo leto
Odgovor 14. januarja 1779.

II. — 14 januarja 1779.

D.[omino] Nicolao Küzmic
Parocho ad S.[anctum] Benedic(tum)

R(evere)nde D(omi)ne Paroche &(et) S.[pectabilis] V[ice]
A[rchi]Diacone!

Sincera per Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram tum suo, tum, cunctorum in Districtu suo existentium animarum curatorum mihi pro novo anno deprompta vota sicut grato animo suscepi, its precor ut divina bonitas tam Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram quam vero reliquos Districtus sui pastores animarum pro majore nominis Sui gloria, creditarum sibi ovium salute, ac Dioecesis emolumento diu servet incolumes. Quibus ego, et peculiarit(er) Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae paternum meum affectum ([ob robu:] quo erga singulos feror) quavis occasione exhibere paratus sum.

Quod Evangelium per Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram in idioma vindicum¹ transpositum, ac mihi quapiam occasione per D(omi)num V[icarium] G(ene)r(a)lem² meum exhibitum attinet; illud tametsi ubiq(ue) inter scripta mea diligent(er) requisiverim, reperire tamen non potui. Hinc conjicio id antelato meo V[icario] G(ene)r(a)li eadem adhuc, qua praesentavit, occasione me reddidisse, aut D(omi)no Stephano Laky³ eotum caeremoniario meo tradidisse, ac inter eorum proinde manus perire debuisse. Quare si dicta versio apud Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram in copia adhuc existit, rursus munde, ac nitide describat, et mihi submittat, quod ego illico typis vulgare curabo. Quod vero nullam hactenus Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae catechesim vertendam commiserim, causa fuit, quod semper communem cate-

⁷ *Casus resolutiones* — rešitve kazusa. — Duhovniki so te kazuse četrletno reševali, da bi si tako osvežili svoje bogoslovno znanje. Rešitve so duhovniki tudi vpisovali v posebno knjigo, imenovano: »Casus« ali »Solutio casuum«. (Géfin I, str. 35.)

chesim, quae toti cunctis Ungariae Dioecesibus⁴ praescribat(ur), praestolatus sim, et spero me eam brevi post tempore accepturum esse, quam illico cum Praet(itula)ta D(ominatione) V(est)ra fine eo communicaturus sum, ut eandem pro usu, et utilitate nationis vindicae⁵ in linguam suam transferat. Caeterum paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

Nicolao Küzmits

Expedit(ur) 14^a Jan(uarii) 1779.

Gospodu Miklošu Küzmiču,
župniku pri Sv. Benediktu

Častiti gospod župnik in spoštovani vicearhidiakon!

Kakor sem s hvaležnostjo sprejel iskrene želje, ki so mi bile za novo leto izražene po Vaši zgoraj imenovani častitosti, tako v Vašem kot tudi v imenu vseh v Vašem okraju živečih dušnih pastirjev, tako prosim božjo dobroto, naj Vašo prej navedeno častitost kot tudi druge dušne pastirje v Vašem okraju ohrani dolgo v zdravju za večjo čast svojega imena, za blagor Vam zaupane črede in v korist škofije. In tem sem pripravljen ob vsaki priliki izkazovati svojo očetovsko naklonjenost, ki jo gojim do slehernega, in še posebej do Vaše že imenovane častitosti.

Kar zadeva Evangelij, ki ga je Vaša prej imenovana častitost prevedla v slovenski jezik¹ in ga ob neki priliki izročila meni po mojem gospodu generalnem vikarju,² ga nisem mogel najti, čeprav sem ga povsod skrbno iskal med svojimi rokopisi. Iz tega sklepam, da sem ga še ob isti priliki, ko mi ga je pokazal, vrnil prej omenjenemu mojemu generalnemu vikarju, ali pa ga izročil takratnemu mojemu ceremoniarju Lakyju,³ in potemtakem je moral v njunih rokah propasti. Če ima Vaša že imenovana častitost še prepis omenjenega prevoda, naj ga znova čisto in jasno prepíše in pošlje meni, da bom pri priči oskrbel njegovo objavo v tisku. Da pa nisem Vaši že imenovani častitosti naročil naslednjega prevoda katekizma, je vzrok v tem, da sem neprestano čakal na skupni katekizem, ki naj bi bil predpisan za vse škofije cele Ogrske;⁴ upam, da ga bom v kratkem dobil, in ga bom takoj posredoval Vaši že imenovani častitosti, da ga za uporabo in v korist slovenskega naroda⁵

¹ *In idioma vindicum* — v slovenski jezik. — Razen naziva: vandalicus so takrat uporabljali tudi naziv: vindicus, po nemškem izrazu: 'windisch.

² Vicarius generalis — generalni vikar. Bil je to: Pál Csödy, eden izmed najpomembnejših škofijskih duhovnikov (Géfin III, str. 61—62).

³ Szilyjev ceremoniar je bil takrat István Laky. Bil je tudi škofov tajnik. Dobri odnosi so se med njima kmalu skrhal in postal je celo frامason: Wurde am 20. April 1784 Mitglied der Loge zum Guten Rat in *Warasdin* (= v Varaždinu!) unter dem Ordensnamen Ingenui. (Reihlod Taute, Die Kath. Geistlichkeit und die Freimaurerei. Berlin 1909, str. 108. — Navaja Géfin III, str. 236). — Küzmič je torej moral zaradi malomarnosti generalnega vikarja Csödyja in ceremoniarja Lakyja še enkrat čisto prepisati besedilo Sv. Evangelijev.

⁴ Madžarski škofje so se res potem odločili za enotni katekizem.

⁵ Razen: idioma vindicum torej tudi uporabljaja naziva: natio vindica: slovenski narod. Misli na Slovence med Muro in Rabo.

prevede v njegov jezik. Sicer pa podeljujem očetovski blagoslov in ostajem s poklonom

Vaši prej imenovani častitosti

Miklošu Küzmiču

Poslano 14. januarja 1779.

III. — 29. oktobra 1779.

Illustrissime Domine, D(omi)ne Praesul, D(omi)ne
mihi Patrone Gratosissime!

Fratrueles meos ambos Nicolaum,¹ et Joannem Baptistam² ad orphanotrophium Ginsiense³ ab Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesule gratiose assumptos, sup(p)lici cum veneratione Illustritati Vestrae medio D.[omini] R(everen)di Capellani SS. [Sanctissimae] Trinitatis⁴ praesento, ac sup(p)lex insto, quatenus eos ut orphanos, et convertitas paterne protegere, et gratioso patrocinio fovere clement(er) n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D. [ominus] Praesul, uber(r)imam proculdubio mercedem in coelis recepturus. Qua op(p)ortuna occasione revisam Catechesim⁵ quoq(ue) Regio jussu emanatam, et in idioma Vandalicum⁶ versam, humillime offero Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli, sup(p)licoq(ue) demisse, ut pro utilitate patriae nostrae typis mandare n(on) dedignet(ur) Illustritas Vestra, una cum Evangelio, tot desiderii expetito, quod tam anhelant(er) ex[s]pectamus. Quam utramq(ue) meam humillimam sup(p)licationem dum sup(p)lex renovo, pretiosissimis favoribus, et magnificis gratiis recom(m)endatus humillima cum veneratione, et subjectione persevero, ac emorior.

Ill(ustrissi)mi D(omi)ni, D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi gratiosissimi

In valle Ivanócz 29^a sbris [Octobris] 1779.

Infimus, ac indignus Capellanus,
Nicolaus Küzemics, Par(ochus)
ad S. [anctum] Benedict(um)

Nicolaus Küzemics

R[esponsum] 31. 8^{br(is)} [Octobris] 1779.

Presvetli gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod zavetnik!

Po posredovanju častitega gospoda kaplana pri Sv. Trojici⁴ predstavljam z globokim spoštovanjem Vaši presvetlosti oba svoja nečaka, Nikolaja¹ in Janeza Krstnika,² ki ju je presvetli gospod škof blagohotno sprejel v sirotiš-

¹ *Fratuelis Nicolaus* je bil Mikloš Küzmič, rojen v Slavečih (torej v istem kraju kot stric-dekan). V sirotišnici v Köszegu je bil v letih 1779—1782 kot gojenec ustanove Adelffy. Opravič je dva razreda humaniora. Bil je pri grofu Szapáryju potem oskrbnik. (Lajos Vecsey, A köszegi róm. kat. Kelcz-Adelffy árvaház története — Zgodovina köseške rim. kat. Kelcz-Adelffyjeve sirotišnice. Szombathely 1943, str. 360. — Navajam: Vecsey.)

² *Fratuelis Joannes Baptista* je bil Ivan Küzmič. Rojen je bil v G. Lendavi okrog leta 1767 v protestantski družini. Kot konvertit je bil v köseški sirotišnici v letih 1779—1785. Vzdrževala ga je Adelffyjeva ustanova. Končal je nižjo in višjo gimnazijo in stopil v vojaški stan. Pri Splényijevem pešadijskem polku je bil kapetan (Vecsey, str. 360).

nico v Köszegu;³ ponižno prosim, da bi ju kot siroti in spreobrnjenca očetovsko varovali in da jima presvetli gospod škof ne bi odklonili milostnega varstva in blage naklonjenosti, pričakujoč z gotovostjo prebogatega plačila v nebesih.

Ob tej usodni priliki z vso skromnostjo izročam presvetlemu gospodu škofu pregledani in po kraljevskem ukazu izdani ter v slovenski jezik⁵ prevedeni Katekizem;⁶ obenem vdano prosim, naj Vaša presvetlost v korist našega naroda ne zavrne njegovega tiskanja, skupaj z Evangeliji, za katerimi teži toliko željâ in ki jih tako vneto pričakujemo.

In ko zavzeto obnavljam obe svoji preponižni prošnji, se ponovno priporočam predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti ter vztrajam in ostajam v globokem spoštovanju in predanosti.

Prevzvišenega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda najneznatnejši in nevredni kaplan Mikloš Küzmič, župnik pri Sv. Benediktu.

V dolini Ivanócz, 29. oktobra 1779.

Mikloš Küzmič

Odgovor 31. oktobra 1779.

IV. — 31. oktobra 1779.

D[omino] V[ice]A[rchi]Diacono Tóthszághien(s)
Nicolao Küzmicz

R(evere)nde D(omi)ne Paroche et V[ice]A.[rchi]Diacone!

Evangelium per Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram in idioma vandalicum transpositum, et mihi jam antea submissum idcirco hucusq(ue) typis mandari non curavi, quia versionem Catechismi praestolabar. Cum autem hanc quoq(ue) Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra, submiserit, utrumque eadem occasione Sopronii absq(ue) ulteriori dilatione imprimi curaturus sum. Verum praevideo, quod impressio haec rite perfici nequeat. Siquidem neminem ibidem vandalicæ linguae¹ gnarum existere sciam, qui ei interesse, et intervenientes typographi errores corrigere posset; hinc Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram eo destinavi, ut eousque, donec totum opus praeparatum fuerit ([ob robu:] duabus nimirum, tribusve hebdomadis) ibi moretur, et typographi laborem revideat, ac a mendis purget. De hospitio, et sumptibus itineris ego pro-

³ *Orphanotrophium Ginsiensis* — sirotišnica v Köszegu. Ustanovljena je bila leta 1741. Od leta 1792 se je imenovala *Orphanotrophium Keleziano-Adelffyana*, ker sta ji bila največja dobrotnika Imre Kelez in Antal Adelffy. (Vecsey, str. 134.)

⁴ *S. Trinitas* = Nédela = Gornji Petrovci, kjer je cerkev posvečena sv. Trojici. Pri nédelskem dekanu Ivanu Hüllu je bil takrat kaplan Franc Ksaver Cipot (Czipoth). Rojen je bil v Mlajtincih, umrl je leta 1824 kot župnik na Tišini. (Géfin III, str. 65.)

⁵ Rokopis *Krátke summe velikoga katekizmussa* je Küzmič poslal škofu dne 29. oktobra 1779. Oddal mu ga je osebno nédelski kaplan Franc Cipot.

⁶ Razen evangelium vandalicum torej tudi naziv: idioma vandalicum. Podobno tudi v nekaterih naslednjih pismih, npr. IV, XII itd.

videbo. Substituto itaque in sui locum quopiam sacerdote, qui interea parochiae invigilet, se quamprimum itineri accingat, et huc Sabariam² veniat. Cui in reliquo paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo
Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

D.[omino] Nicolao Küzmits V[ice]A[rchi]Diacono Tothsághien(s).
Expedit(um) 31a 8br(is) [Octobris] 779.

Gospodu vicearhidiakonu Slovenske krajine
Miklošu Küzmiču

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Ker sem čakal na prevod Katekizma, zato vse doslej še nisem poskrbel za tiskanje Evangelijev, ki jih je prevedla v slovenski jezik Vaša zgoraj navedena častitost in mi jih že prej poslala. Ker pa mi je Vaša že imenovana častitost tudi tega poslala, bom poskrbel, da bo oboje hkrati in brez nadaljnega odlašanja natisnjeno v Šopronu. Vendar predvidevam, da bo težko v redu izvesti ta natis; tam namreč ne poznam nikogar, ki bi bil večč slovenskega jezika¹ in bi bil pri natisu navzoč ter bi mogel popraviti napake, ki bi se primerile tiskarju. Spričo tega sem Vašo že imenovano častitost določil za to, da se vsaj za dva ali tri tedne nastani tam vsedotlej, dokler ne bo pripravljeno vse delo, in da nadzira tiskarjev posel ter ga čisti napak. Za bivanje in za stroške potovanja bom jaz poskrbel. Ko si bo torej (gospod župnik) našel kakšnega duhovnika, ki ga bo nadomeščal in ta čas pazil na župnijo, naj se čimprej odpravi na pot in pride semkaj v Sombotelj.² Sicer pa mu podeljujem očetovski blagoslov in ostajam s poklonom

Vaši prej imenovani častitosti

Gospodu Miklošu Küzmiču,
vicearhidiakonu Slovenske krajine
Poslano 31. oktobra 1779.

V. — 29. decembra 1779.

Illustrissime Domine, Domine Praesul, Domine
mihi Gratosissime!

Cum hodierna die undiq(ue) novi anni auguria resonent, dum alt(er) alteri in benevolentis animi testimonium, ac propensae voluntatis tesseram votiferis precat(ur) verbis felix anni novi auspiciis, mea sane specialis obligatio, et filialis reverentia erga Illustrissimu(m) Dominum Praesulem, tanquam patrem optimum, jure exigunt, ut e penetralibus cordis mei, et intimo, eoq(ue) sincerissimo affectu, copiosam int(er) magni nominis a(d)gratulantium catervam adgeniculatus, pro im(m)inente novo anno vota mea depromendo in gratiosum Illustr[it]atis Vestrae sinum sup(p)lex deponam. Unde precor felicem, sanum,

¹ Razen idioma vandalicum torej tudi raba: vandolica lingua.

² Sabaria, starodavno rimsko ime za današnji Sombotelj (Szombathely).

pacificum, et fructiferum, omni infirmitate, bello, inopia, et sorte adversa carentem Illustrissimo D(omi)no Praesuli novum annum; oroq(ue) sup(p)lex Divinam Majestatem, ut ad promovendum Nominis Sui Sanctissimi gloriam, Reipublicae emolumentu(m), suorum sacerdotum, penes Domini gregem excubantium protectionem, omnium bonorum consolationem, et Dioecesis hujus almae sapientissimam gubernationem quam diutissime servare dignet(ur) Divina bonitas incolumem Illustritatem Suam. Cujus speciali favore, et eximia gratia Dis(tric)tus Tóthságh antehac quasi peripsema omnium objectus,¹ reviviscit, ac se recol[li]git sensim, spesq(ue) affulget fore, ut, si eo, quo coepit eum prosequi favore, dignata eundem fuerit quoq(ue) imposteru(m) Illustritas Vestra (: ut firmit(er) speramus, et oramus pro eo sup(p)lices :) tandem aliquando floreat, et haeretica pravitas pedetentim cicurata ad ovile X[Christ]i reducat(ur). Quos int(er) singulares Ill(ustrissi)mi Domini Praesulis favores illud profecto haud postremo loco numerandum, quod intuitu imprimendae Catecheseos, et Evangeliorum libri gratiosu(m) se Maecenatem clement(er) ap(p)romittere dignata sit Illustritas Vestra. Quos libellos ut quantocyus[!] (= cius) nobis videre liceat dignet(ur) mandare mecu(m) ut cum indigno capellano, et infimo cliente Illustrissimus D(omi)nus Praesul, paratum me offero ad nutum Illustritatis Vestrae, ut tandem tot votis expetitus in lucem emergat typus. In reliquo dum casus pro ultimo trimestri anni ex[s]pirantis resolutiones cum testimonialibus de peractis sacris exercitiis hisce annexas sup(p)lex offero, et praesento Illustritati Vestrae, magnificis favoribus, &(et) amplissimis gratiis recom(m)endatus plena cum resignatione, et profundissima cum veneratione emorior.

Illustrissimi Domini, D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi Gratosissimi
 Infimus, ac indignus Capellanus
 Nicolaus Kűzmics, Parochus
 ad S.[anctum] Benedictum

29^a Xbris [Decembris] 1779 in Valle Ivanócz

Nicolaus Kűzmics
 R[esponsum] 28^a Januarii 1780.

Presvetli gospod škof,
 meni zelo naklonjeni gospod!

Ko na današnji dan vsepovsod odmevajo čestitke za novo leto, ko si drug drugemu v znak dobrohotnosti in za pričo naklonjenosti z voščilnimi besedami želimo srečen začetek novega leta, čutim, da je moja prav posebna dolžnost in da sinovsko spoštovanje do presvetlega gospoda škofa kot do najboljšega očeta po pravici zahteva, da pokleknem med številno trumo čestitajočih Vašemu vzvišenemu imenu, in da iz globine svoje duše ter z najboljšim in najiskrenejšim čustvom izrazim svoje želje za bližajoče se novo leto ter jih položim v darežljivo naročje Vaše presvetlosti. Zato želim presvetlemu gospodu škofu srečno, zdravo, mirno in uspešno novo leto, ki naj bi bilo brez vsake bolezni, vojne, pomanjkanja in nesreče; v molitvi ponižno prosim božje veličanstvo, naj njegova dobrota milostno ohrani Vašo presvetlost kar najdlje v dobrem zdravju, zato da bo mogla širiti slavo Presvetega njegovega imena,

biti v korist državi, varovati svoje duhovnike, ki so na straži pri Gospodovi čredi, tolažiti vse dobre in kar najmodreje voditi to milo škofijo. Po njegovi posebni blagohotnosti in izredni naklonjenosti je Slovenska krajina, ki so jo dosihdob šteli vsi skoro za izvržek,¹ oživela in si polagoma opomogla; če ji bo Vaša presvetlost milostno hotela tudi zanaprej izkazovati takšno naklonjenost, s kakršno je začela (: kot trdno upamo in za kar ponižno prosimo :), potem je zasijalo tudi upanje, da bo naposled vendar že zacvetela in da bo pripepljana nazaj v Kristusov ovčnjak, ko bo krivoverska izprijenost postopoma ukročena. In med temi posebnimi darovi presvetlega gospoda škofa ne smemo navajati na zadnjem mestu to, da je Vaša presvetlost blagohotno obljubila in sklenila biti darežljivi mecen pri tiskanju Katekizma in Evangeljske knjige. Da bi mogli ti knjižici čimprej zagledati, naj blagovolji presvetli gospod škof z menoj ukrepati kot z nevrednim kaplanom in najnižjim podanikom; svojo pripravljenost izročam na voljo Vaši presvetlosti, da bo naposled tako zaželeni tisk ugledal luč sveta. Sicer pa, ko vdano izročam in predajam Vaši presvetlosti kot priloge tega pisma rešitve kazusa za zadnje trimesečje minevajóčega leta in potrdila o opravljenih duhovnih vajah, se ponovno priporočam velikodušni naklonjenosti in neizmerni blagohotnosti ter ostajam v polni predanosti in z najglobljim spoštovanjem.

Presvetlega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda najneznatnejši in nevredni kaplan Mikloš Küzmič župnik pri Sv. Benediktu.

29. decembra 1779 v dolini Ivanócz

Mikloš Küzmič

Odgovor 28. januarja 1780.

VI. — 28. januarja 1780.

D[omino] V[ic]e[A]rchiDiacono Tóthsághien(s)

Nicolao Küzmics

R(evere)nde D(omi)ne Paroche, &(et) V[ic]e[A]rchiDiacone!

Cogitabam equidem Praet(itula)tam D(ominationem) V(est)ram hoc adhuc mense pro imprimendis vandalico idiomate Evangeliiis et Catechismo Sopronium mittere, verum ob temporis hyemalis instabilitatem ([ob robu:] et magnum hoc hyemali tempore hospitiorum defectum) differendum, et longe opportunius esse censeo, si Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra post Pascha eo perfecta fuerit. Liberum itaq(ue) Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae relinquo, seu sub finem mensis futuri Aprilis, sive vero initium(m) Maii hocce iter susce-

¹ Quasi peripsema omnium objectus = skoro za izvržek. Do leta 1777 je ta krajina bila v györski škofiji, nje najbolj južni del in tudi najbolj oddaljen od škofijskega središča — Györa, zato tudi manj deležna učinkovitejše pomoči györskih škofov. Ob vneti verski in kulturni skrbi prvega somboteljskega škofa Szilyja je dekan Küzmič to razliko še bolj občutil. Radoval se je, da ta njegova krajina ne bo več izvržek škofije.

perit, dummodo id mihi praevis significet. In reliquo paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo.

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

D.[omino] Nicolao Kűzmics Subst|(tuto)

V.[ice]A[rchi]Diacono Tothsággh(iensi)

Expedit(um) 28^a Januarii 1780.

Gospodu vicearhidiakonu Slovenske krajine
Miklošu Kűzmiču

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Zares sem razmišljal, da bi Vašo gori imenovano častitost še ta mesec poslal v Sopron zaradi natisa Evangelijev in Katekizma v slovenskem jeziku, vendar sem menil, da je zaradi nestalnosti zimskega vremena in zaradi velikega pomanjkanja prenočišč v tem zimskem času daleč primerneje, da Vaša že imenovana častitost odide tja po Veliki noči. In tako prepuščam na izbiro Vaši že omenjeni častitosti, da se odpravi na pot ali ob koncu prihodnjega meseca aprila ali pa na začetku maja, samo da me o tem predhodno obvesti. Sicer pa podeljujem očetovski blagoslov in ostajam s poklonom

Vaši prej imenovani častitosti

Gospodu Miklošu Kűzmiču, namestniku
vicearhidiakonu Slovenske krajine
Poslano 28. januarja 1780.

VII. — 21. februarja 1780.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, Domine
Praesul, Domine mihi Patrone Gratosissime!

Intuitu oratorii publici Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Comitis Petri Zapáry¹ in castello op(p)idi M.[ura]² Szombath existentis gratiosam com(m)issionem Illustr[it]tatis Vestrae tam ego, quam D.[ominus] Adm(odum) R(everen)dus Parochus loci³ rite percepimus, verum cum praetitulatus Ill(ustrissi)mus D.[ominus] Comes a tempore autumnali cum sua familia Graecii⁴ resideat, circa decretum Illustrissimi D(omi)ni Praesulis nihil potest resciri; dabimus autem operam, ut cum dominum advenerit, hicq(ue) moram traxerit, praescripta ab Illustriate Vestra modalitate in[n]otescat, num decretum Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis exacte observaturi sint.

Quod autem iter Soproniense concernit, paratum me sup(p)licit(er) offero, si tamen ita dignat(ur) jubere Illustritas Vestra mecum, circa decimam mensis Aprilis, ut in principio Maii reverti possim, choriq(ue) in Lak⁵ filiali ecclesia mea aedificationem inchoare valeam, pro cujus exstructione omnia necessaria eousq(ue) praesto juxta factas jam dispositiones futura sunt. Cupio enim vehement(er) juxta gratiosa(m) Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis ordinationem chorum illum ligneum, qui capellam n(on) ornat, sed deturpat, tollere, et e solidis materialibus proportionatum adaptare. Qua occasione cogito et altare

in antiquum reponere sacrarium, ut cathedram, quam curavi, novam apto loco collocare valeam.⁶

Sed et domesticam eadem occasione capellam exstrui cuperem, cujus aedificandae mihi facultatem clement(er) concedere dignatus est Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul, qu[a]eq(ue) mihi admodum necessaria est, uti expertus sum hoc ipso hyemali tempore lubrica potissimu(m) tempestate, qua si arduus erat quasi serpendo ascensus, periculosissimus sane fuerat descensus, unde ad evitandum casum circuire debueram, donec melior se mihi aperuit descensus.⁷ Pro cujus capellae exaedificatione e peculiari gratia, et heroica liberalitate Perill(ustr)is D(omi)ni Soós habeo resolutos lateres necessarios, quorum ad sex millia jam adsunt in hac valle, allata per parochianos meos beneficio viae trahalís. Ast me miserum! pro aere ubi ubi pulso, potior repulsam. Domini enim ter[r]estres de hoc succursu nihil audire volunt, cum nuper matri ecclesiae sup(p)etias tulerint. Profecto, si proventus parochi hujatis fer(r)ent, ex meo paratus essem dare, verum fatendum est tam esse exiguos, ut vix honeste subsistere possi(m). Pecuniam certe excepta stolari exiguitate alias n(on) video, nisi dum subsidium percipio. Sad nec ecclesia haes habet pecuniam, cum consumpta sit in ecclesiae structuram. Hinc, quamvis cum rubore vultus mei, recogitans me mille jam titulis gravissime obstrictum esse Illustritati Vestrae, praesum(m)o in hac gravi necessitate sup(p)lex accedere ad thronu(m) gratiae Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis, quatenus mihi clementissima(m) por(r)igere dexteram, et ex hac necessitate pro sua in[n]jata, et singulari munificentia gratiose educere n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul. Novi quidem in varias distractam esse partes Illustritatem Vestram, atq(ue) ea ex ratione etiam timide accedo Ill(ustrissi)mum D(omi)num Praesulem cum hac mea sup(p)licatione, ast cum alio recur[r]ere n(on) valeam, nolit mihi Illustritas Vestra hanc meam audaciam vitio vertere, sup(p)lex oro. Quod si desideratum succursum obtinero ab Illustritate Sua, ex[s]ultabit utiq(ue) anima mea, et exaltabit Dominum; sin minus, lateres haerebunt in facie ter(r)ae, donec mihi succursus venerit ad centum circit(er) florenos, quibus compendiosa(m) capel[l]ula(m) aedificare me posse confido. Quam meam devotissimam sup(p)licationem dum in clementissimum Illustritatis Vestrae sinum simplex depono, pretiosissimis favoribus, et amplissimis gratiis recom(m)endatus plena cum resignatione, et humillima subjectione emorior.

Illustrissimi Domini, D(omi)ni Praesulis,
D(omi)ni Patroni mihi Gratosissimi

Infimus, ac indignus
capellanus, Nicolaus, Küzmics,
Parochus ad S.[anctum]
Benedictum.

21^a Februarii 1780 in valle Ivanócz.
R[esponsum] 29^a Febr(uarii) 780.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod zavetnik!

Tako jaz kot tudi zelo častiti gospod krajevni župnik³ sva v redu sprejela prijazno naročilo Vaše presvetlosti glede javne molilnice presvetlega gospoda grofa Petra Szapáryja,¹ ki je v gradu mesta Murska Sobota;² toda ker prej navedeni presvetli gospod grof od jeseni dalje prebiva s svojo družino v Gradcu,⁴ zato ni moč nič zvedeti o odloku presvetlega gospoda škofa; ko pa se bo gospoda vrnila in se tukaj pomudila, se bova potrudila, da izveva na način, ki ga je predpisala Vaša presvetlost, ali nameravajo natančno izpolnjevati odlok presvetlega gospoda škofa.

Kar pa zadeva mojo pot v Sopron, vdano izražam, da sem pripravljen, vendar naj Vaša presvetlost blagovoli tako ukreniti z menoj okoli desetega v mesecu aprilu, da bi se v začetku maja lahko vrnil in mogel pričeti z zidavo kora pri svoji podružnični cerkvi v Selu;⁵ po že danih navodilih bo dotlej pripravljeno vse potrebno za njegovo gradnjo. Silno si namreč želim, da bi v skladu z blagohotnim naročilom presvetlega gospoda škofa odstranili oni leseni kor, ki kapele ne krasi, marveč jo kvari, in da bi iz trdnega gradiva pripravili ustreznega. Ob tej priliki mislim tudi oltar postaviti nazaj v staro svetišče, da bom lahko namestil na primeren prostor novo prižnico, ki sem jo oskrbel.⁶

Toda ob isti priliki bi želel zgraditi tudi domačo kapelo, za katero mi je presvetli gospod škof v svoji prijaznosti blagovolil izdati dovoljenje za gradnjo; kako zelo mi je le-ta potrebna, sem izkusil prav v tem zimskem času, zlasti ob vremenu s poledico; če je bila tedaj že hoja navzgor težavna in podobna plezanju, pa je bila zares zelo nevarna hoja navzdol, kajti da bi se izognil padcu, sem moral hoditi sem in tja, dokler nisem našel primernega sestopa.⁷ Za izgradnjo te kapele imam po posebni dobroti in krepki radodarnosti predličnega gospoda Soósa⁸ že plačano potrebno opeko, katere je šest tisoč kosov že na mestu v tej dolini, kamor so jo spravili moji župljani s pomočjo vlečne ceste (vlečnice?). Toda, joj meni, kjerkoli potrkam za denar, me zavrnejo. Zemljiški gospodje nočejo namreč nič slišati o tem prispevku, češ da so nedavno že dali pomoč za matično cerkev. Zares, če bi dohodki domačega

¹ Petrus Zapáry = *Peter Szapáry*, zemljiški gospod murskosoboške posesti.

² Oppidum M. Szombat = mesto Murska Sobota. Tu je imel grof Szapáry svoj grad.

³ Parochus loci je bil *Jurij Raffay*. Rojen je bil v Prosečki vasi (župnija Pečarovci) okoli leta 1726. Duhovniško delovanje je začel v Murski Soboti kot dvorni kaplan pri grofu Szapáryju (1750—1755) in končal kot soboški župnik (1775— + 19. januarja 1789). Kanonik Jože Smej pravi o njem (po Géfinu), da je dobro govoril slovensko, čeprav je bil rojen v vasi Kölesvölgy, misleč, da je ta vas nekje na Madžarskem (Stopinje, 1972, str. 34). Toda Géfin je že v kazalu pojasnil, da je ta Kölesvölgy = »Prosečka Vas« (Géfin III, str. 491).

⁴ Graecii = v Gradcu na Štajerskem. Torej ne samo dolnjelendavski Banfiji in gornjelendavski Széchyji, ampak tudi soboški Szapáryji so se radi mudili v Gradcu. To mesto jim je bilo tudi eno izmed kulturnih središč.

⁵ Ecclesia filialis in Lak = še danes znamenita rotunda v Selu pri Sv. Benediktu (Kančovci).

⁶ To poročilo o obnovi notranjosti selánske rotunde leta 1780 bo zanimivo posebno za naše umetnostne zgodovinarje.

župnika zadoščali, bi bil pripravljen dati iz svojega, toda priznati je treba, da so tako skromni, da komaj lahko dostojno živim. Če izvzamem malenkostno štolnino, zares ne vidim denarja drugače, kot da dobim pomoč. Toda tudi ta cerkev nima denarja, ker je bil porabljen za njeno gradnjo. Spričo tega, pa čeprav mi rdečica obliva obraz, ko pomislim, da sem že s tisoč pretvezami prehudo nadlegoval Vašo presvetlost, si drznem v tej nujni potrebi kleče pristopiti k milostnemu prestolu presvetlega gospoda škofa, da mi ponudi pridobrotno desnico; naj ne odkloni presvetli gospod škof, da mi s svojo prirojeno in izredno darežljivostjo blagohotno pomaga v tej potrebi. Vem sicer, da se Vaša presvetlost razdaja na vse strani, in prav zategadelj tudi s strahom prihajam s to svojo prošnjo k presvetlemu gospodu škofu, toda ker se drugam nimam kam zateči, ponižno prosim, naj mi Vaša presvetlost to mojo drznost nikar ne šteje v zlo. In če bom pri Vaši presvetlosti dosegel zaželeno pomoč, se bo zares veselila moja duša in bo poveličevala Gospoda; če pa ne, bo opeka ležala na obličju zemlje, dokler ne dobim pomoči okoli sto florenov, s katerimi upam, da bi mogel zgraditi zmanjšano kapelico. Ko ponižno izročam to svojo najvdanejšo prošnjo v preblago naročje Vaše presvetlosti, se ponovno priporočam velikodušni naklonjenosti in neizmerni blagohotnosti ter ostajam v polni predanosti in v najgloblji podrejenosti.

Presvetlega gospoda škofa,
meni zelo naklonjenega gospoda zaščitnika

najeznatnejši in nevredni kaplan
Mikloš Küzmič, župnik pri Sv. Benediktu

21. februarja 1780, v dolini Ivanócz
Odgovor 29. februarja 1780.

VIII. — 29. febrarja 1780.

V.[icce]A[rchi]Diacono Tothsághien(s)
Nicolao Küzemics

R(evere)nde D(omi)ne Paroche, & (et) V.[icce]A.[rchi]Diacone!

Ut sub initium futuri mensis Aprilis Sopronium pro imprimendis vandallio idiomate libellis Evangeliorum, et Catechismi, substituto interea sui in locum quopiam idoneo sacerdote, qui curam parochiae gerat, Praet(itula)ta

⁷ Takratno župnišče je bilo zgrajeno na strmini precej niže od cerkve (zaradi vode). Posebno pozimi je bila pot težavna. Zato si je Küzmič želel zgraditi domačo kapelo pri župnišču, kjer bi ob delavnikih maševal. To župnišče je tu še stalo leta 1860, ko je Božidar Raič na potovanju po Prekmurju obiskal tudi Sv. Benedikt. O njem piše: »Pod bregom je stari leseni župnijski hram, kjer je proti koncu minovšega stoletja Küzmič Mikloš... spisoval slovenske knjige... zato mi je to, čeravno leseno poslopje, neko narodno svetišče.« (NKLMS za leto 1868, Ljubljana 1867, str. 70.)

⁸ Rodbina Soós je že leta 1548 imela posest v Železni županiji. (Vasvármegye. Budapest 1898, str. 552.) V drugi polovici XVIII. stoletja se v Krogu omenja kot posestnik Štefan Soós. V tem dopisu omenjeni Soós je bil uslužbenec grofa Szapáryja.

D(ominatio) V(est)ra proficiscat(ur), libent(er) indulgeo. In ex[s]tructionem quoq(ue) capellae domesticae, quam Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra aedificare intendat, quemadmodum in praedicta(m) impressionem lubenti animo quidpiam conferrem, verum quia tum multiplicia aedificia, tum etiam memorata impressio, aliaque complura, quae primis episcopatus mei annis comparanda sunt, ingentes sumptus requirunt, ut iis ferendis vix par sim, (Iob robu: nihil resolvere valeo verum) necessarias pro dictae domesticae capellae ex[s]tructione expensas Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra aliunde sibi procurare satagat. Caeterum paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo.

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

D[omino] V[ice]A[rchi]Diacono Tothsághien(s)
Nicolao Küzmičs.
Expedit(um) 29^a Febr(uarii) 1780.

Miklošu Küzmiču
Vicearhidiakonu Slovenske krajine

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Rad dovolim, da Vaša gori navedena častitost odpotuje v začetku prihodnjega meseca aprila v Šopron zaradi natisa knjižic Evangelijev in Katekizma v slovenskem jeziku, ko ga bo medtem na njegovem mestu nadomeščal kakšen primeren duhovnik, ki bo skrbel za župnijo. Tudi za graditev domače kapele, ki jo namerava sezidati Vaša že imenovana častitost, bo na isti način kot za omenjeni natis rade volje kaj prispeval; vendar ker številne zgradbe kot tudi omenjeni natis in še mnogo drugega, kar je potrebno v prvih letih mojega škofovanja urediti, zahteva ogromne stroške, tako da sem jih komaj kos nositi, zato ne morem ničesar prispevati; Vaša že imenovana častitost naj si pač prizadeva, da si od drugod preskrbi sredstva, potrebna za zgraditev omenjene domače kapele. Sicer pa podeljujem očetovski blagoslov in ostajam s poklonom

Vaši gori imenovani častitosti

Gosrodu vicearhidiakonu Slovenske krajine
Miklošu Küzmiču.
Poslano 29. februarja 1780.

IX. — 25. maja 1780.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, D(omi)ne Praesul, Domine mihi Gratosissime!

Fateor equidem adhuc sub finem Februarii anni labentis me lit[t]eras Illustrissimi D(omi)ni Praesulis intuitu dandae informationis de votivis peregrinationibus ad locum gratiosum, aut miraculosam iconem percepisse. Sed per oblivionem factum esse, n(on) negligentiam, quod tam sero respondeam,

notumq(ue) faciam Illustritati Vestrae, nullas esse possessiones in hocce Tothsághiensi Districtu, e quibus aut ex voto, aut consuetudine ejusmodi pias peregrinationes, et processiones incolae instituerent, contenti peregrinationibus ad suas matrices, et filiales ecclesias, ad quas plurimi eoru(m) e longinquo accur[r]ere debent per ardua viarum n(on) levit(er) lassati.

Alterum est, quod cum manifeste, luculenterq(ue) in dies experiamur, n(on) modicam esse ad conversionem ex haeresi remoram, denegatam facultatem ab ea absolvendi¹ D(omi)nis A.[dmodum] R(everen)dis Parochis ab Illustrissimo Domino Praesule, aut enim confidentiam n(on) habent ad habentem absolvendi facultatem ejusmodi convertitae, aut confusionem ab extraneis patiunt(ur), aut iter longius praesertim ad montana difficultant, ut adeo v(el) nullatenus, v(el) certe difficillime disponant(ur), ut aliorsum, praesertim remotius excur(r)ant, sup(p)lex oro Illustrissimum D(omi)num Praesulem, ut si n(on) aliis, D(omi)no A.[dmodum] R(everen)do Raffay Georgio, Parocho op(p)idi M.[ura] Szombath, nihilominus facultatem ab haeresi absolvendi gratiose impertiri n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul, ad quem in planitie illa ad Muram degentes com(m)ode recur(r)ere poterunt.

Deniq(ue) si qui essent libelli Catecheseos Vandalicae a bibliopega praeparati, n(on) dedignet(ur) Illustrissimus D(omi)nus Praesul eas facere ordinationes, ut, cum proxime D(omi)ni magistratuales ad Sa(ba)riam abhinc migraturi sunt, eorum occasione ad me deferant(ur). Avidissime enim praetactam Catechesim praestolant(ur) D(omi)ni parochi. Quid autem ratione Evangeliorum dignat(ur) gratiose disponere Illustrissimus D(omi)nus Praesul, utrum nempe ego ipse pro iisdem Sopronium ascendere debuero, n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul me informare, ac benigne mandare cum infimo suo servo. Typographo his diebus per postam missurus sum lit[t]eras, ut me genuine informare n(on) intermittat, quando eorum impressionem terminatura(m) se existimaverit.

In reliquo dum significo D(omi)num A.[dmodum] R(everen)dum Parochum Martyáncziensem² ex hectica gravissime decumbere, jamq(ue) tam quoad anima(m), quam temporalia dispositum esse, pretiosissimis favoribus, ac amplissimis gratiis recom(m)endatus humillima cum subjectione emorior.

Ill(ustrisi)mi, ac Rever(en)d(issi)mi D(omi)ni Praesulis, Domini mihi Gratióssimi

Infimus Capellanus, Nicolaus
Küzmiés, Parochus ad S.[anctum]
Benedictum.

25ta Maii 1780 in valle Ivanócz

R[esponsum] 14^a Junii 780.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Res priznam, da sem že konec februarja tekočega leta dobil pismo presvetlega gospoda škofa glede poročila, ki naj ga sestavimo o zaobljubnih romanjih na milostne kraje ali k čudodelnim podobam. Zgodilo pa se je, ne po nemarnosti, marveč iz pozabljenosti, da tako pozno odgovarjam; Vaši presvetlosti sporočam, da v tem slovenskem okraju ni nobenih naselij, odkoder

bi prebivalci ali iz zaobljube ali iz navade odhajali na podobna pobožna romanja in procesije; zadovoljni so z romanji k svojim matičnim in podružničnim cerkvam, h katerim morajo mnogi prihajati od daleč, nemalo utrujeni od težavne poti.

In drugo, kar sleherni dan očitno in jasno izkušamo, je dejstvo, da je nemajhna ovira za spreobrnitev od krive vere v tem, da je presvetli gospod škof zelo častitim gospodom župnikom odvzel oblast odvezovanja od nje;¹ taki spreobrnjenci namreč ali nimajo dovolj zaupanja do tistega, ki ima oblast odvezovanja, ali pa čutijo zadrego pred tujcem, ali pa jim je pretežka pot zlasti v gorske kraje, tako da se ali sploh ne ali pa le z veliko težavo odločijo, da bi odšli drugam, predvsem v odročnejše kraje. Presvetlega gospoda škofa ponižno prosim, naj Vaša presvetlost vsaj zelo častitemu gospodu Juriju Raffayju, župniku v mestu Murska Sobota, če že ne drugim, ne odkloni blagohotno podeliti oblast odvezovanja od krive vere; nanj se bodo lahko neovirano obračali tisti, ki živijo na oni ravnini ob Muri.

In končno, če bo knjigovez pripravil kaj knjižic slovenskega Katekizma, naj presvetli gospod škof ne odkloni dati taka navodila, da bi jih gospodje uradniki, ki bodo v kratkem odtod potovali v Sombotelj, ob tej priložnosti prinesli do mene. Gospodje župniki namreč zelo željno čakajo na prej omenjene Katekizme. Kaj pa namerava ukreniti presvetli gospod škof glede Evangelijev, ali bom namreč moral sam stopiti ponje v Šopron, naj mi ne odkloni sporočiti presvetli gospod škof in prijazno ukazati svojemu najnižjemu služabniku. Tiskarju sem te dni po pošti poslal pismo, da bi mi ne odklonil sam osebno sporočiti, kdaj misli, da bo njihov natis končan.

Sicer pa, ko sporočam, da je prečastiti gospod župnik v Martjancih² zelo težko obolel za vročico in da je že uredil svoje duševne kot tudi časne stvari, se ponovno priporočam predragoceni naklonjenosti in neizmerni blagohotnosti ter ostajam v najgloblji predanosti.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa,
meni zelo naklonjenega gospoda

najneznatnejši kaplan Mikloš
Küzmič, župnik pri Sv. Benediktu.

23. maja 1780, v dolini Ivanócz

Odgovor 14. junija 1780.

¹ Spreobrnjenci in odveza. Da bi škof Szily vernike bolj odvrčal od grehov, si je pridržal odvezo desetih težjih grehov, med njimi npr. pretep staršev (Géfin I, str. 37). Za odvezo nekaterih je škof pooblastil tudi nekatere župnike na deželi.

² Parochus Martyáncziensis = martjanski župnik je bil *Matija Cipoth* (Czipoth), rojen okoli leta 1730 v Mlajtincih. V Martjancih je bil župnik od leta 1762 dalje. Bil je hudo bolan, ker je umrl že dva dni nato, dne 25. maja 1780. (Géfin III, str. 65.)

X. — 14. junija 1780

D.[omino] Nicolao Küzmičs
Par(ocho) ad S.[anctum] Benedictu(m).

R(evere)nde D(omi)ne Paroche &(et) V.[ice]A[rchi]Diacone!

Ne ii, quie ex haeresi ad fidem cahtolicam converti desiderant, ob paucitatem sacerdotu(m) facultate ab haeresis peccato absolvendi instructorum in consequendo salutari suo proposito remoram patiant(ur), ad petitionem Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae D(omin)o Parocho Muraj Szombathien-si Georgio Raffaj, et uni adhuc alterive, quos Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra hoc favore magis dignos judicaverit, praedictam ab haeresi absol-vendi licentiam spatio anni unius duraturam concedo.

Quamprimu(m) exemplaria Evangelioru(m) vandalicoru(m) Sopronio allata fuerint, illico ea una cum Catechesibus Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae transmittam. Quare typographum Soproniensem urgeat, ut dicta vandalica Evangelia quo citius imprimat.¹ Caterum paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo.

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

D.[omino] Nicolao Küzmits.
Expedit(um) 14^a Junii 1780.

Gospodu Miklošu Küzmiču
župniku pri Sv. Benediktu.

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Da bi tisti, ki se žele spreobrniti od krivoverstva h katoliški veri, ne bili ovirani pri izvršitvi tega svojega zveličavnega sklepa zaradi majhnega šte- vila duhovnikov, pooblaščenih za odvezovanje od greha krivoverstva, zato na prošnjo Vaše gori navedene častitosti podeljujem gospodu murskosobo- škemu župniku Juriju Raffaju in še enemu ali drugemu, ki jih bo Vaša že imenovana častitost presodila za najvrednejše te milosti, gori omenjeno do- voljenje odvezovati od krivoverstva, trajajoče za dobo enega leta.

Brž ko bodo iz Šoprona dostavili primerke slovenskih Evangelijev, jih bom pri priči poslal obenem s Katekizmi Vaši že omenjeni častitosti. Zatega- delj pospešite pri šopronskem tiskarju, da čimprej natisne omenjene sloven- ske Evangelije.¹ Sicer pa podeljujem očetovski blagoslov in ostajam s po- klonom

Vaši gori navedeni častitosti

Gospodu Miklošu Küzmiču.
Poslano 14. junija 1780.

¹ Iz konca prejšnjega, posebno pa iz tega dopisa moremo z jasnostjo raz- brati, da je bil najprej natisnjen katekizem in nato Sv. Evangeliumi.

XI. — 25. junija 1780.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, Domine
Praesul, D(omi)ne mihi Gratosissime!

Concessam facultatem ab haeresi absolvendi spatio anni unius duraturam D(omi)no Adm(odum) R(everen)do Georgio Raffay Parocho Muray Szombathiensi nomine Illustrissimi D(omi)ni Praesulis notam feci; alterum hoc favore dignum existimans D.[ominum] A.[dmodum] R(everen)dum Franciscum Szukics Parochum F.[elsö] Lendvensem¹ vel ex eo etiam, quod glacie jam ibidem fracta frequentiores fiant ad fidem catholicam conversiones, eidem D(omi)no Parocho ab Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesule concessam a praedicta haeresi licentiam absolvendi significavi.

Alterum est, quod a typographo Soproniensi recent(er) perceperi(m) lit[t]e-
ras, quibus significat exemplaria Evangelica jam esse impressa, unde nihil
restare, nisi eoru(m) abvectionem. Pro quibus utrum mihi Sopronium ascen-
dendum sit? n(on) dedignet(ur) mihi notitiae dare Ill(ustrissi)mus D.[ominus]
Praesul, sup(p)lex oro. Id quidem candide fateor, quod mihi arduum foret
ponere capellae meae domesticae; ast si ita dignat(ur) nihilominus jubere
iter hoc suscipere de facto, ubi et messis ap(p)ropinquat, et fundamenta volo
Illust(rissi)mus D.[ominus] Praesul, paratum me experiet(ur) Illustritas Vestra
famulum. Quod si praefationem dictis Evangelii² annectere dignat(ur) Illu-
st(rissi)mus D(omi)nus Praesul, eandem D.[omino] typographo submitti facere
n(on) dedignet(ur) Illustritas Vestra.

Deniq(ue) dignabit(ur) n(on) dubito clement(er) meminisse Illustrissimus D(o-
mi)nus Praesul, quod anno superiore pro 5. pueris convertitis scholam fre-
quentantibus fl[orens] 50, atq(ue) ita pro singulo fl[orens] 10 ap(p)romittere
dignata sit Illustritas Vestra, hujusmodi pueros cum Divina gratia habeam 4.
hicce locor(um) schola(m) frequentatores spei bonae, quoru(m) unus e nobili³
natus est prosapia, hinc sup(p)lex oro Ill(ustrissi)mus D.[ominus] Praesulem,
quatenus hac fideli occasione, qua praesentes lit[t]e(ras) Ill(ustrissi)mo D(o-
mi)no praesentari humillime feci, fl[orens] 40 pro praetactis 4 pueris sub-
mittere mihi n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)ma D(ominatio) V(est)ra ac una
pro uberiori cor(um), ac parentu(m) illorum consolatione n(on) dedignat(ur)
me certiore(m) facere Ill(ustrissi)mus D.[ominus] Praesul, num habeant cum
tempore omnes spem veniendi ad orphanotrophium Ginsiense? De sublato
orphanotrophio F.[elsö] Lendvensi videt(ur) Ill(ustrissi)mus D.[ominus] Comes
Michaël de Nadasd male contentus esse, qui nunc residet in arce sua F.[elsö]
Lendvensi, serioq(ue) inquit in fundamentu(m) foundationis dicti orphano-
trophii, atq(ue) ita spes videt(ur) affulgere reducendi, citius tamen in effectum
deduceret(ur) salutaris optimi comitis intentio, si se Ill(ustrissi)mus D.[ominus]
Praesul dignaret(ur) interponere. Magna certe accessio esset ad fidem catholi-
cam, si isthoc in effectum deduceret(ur). In reliquo dum significo Ill(ustris-
si)mo D.[omino] Praesuli D(omi)num Ill(ustrissi)mus Comitum Zápoly 2da,
aut 3^{ia} Julii primo adventuru(m), D(omi)na(m) autem Comitissa(m) 4ta, aut
5ta, uti D(omi)no Soós perscriptum est a praet(itulato) D(omi)no Ill(ustrissi)mo
Comite, atq(ue) ita fert(ur) in arce M.[ura] Szombathiensi praesenta(m) extra-
daturus, utina(m) R.[everendo] D(omi)no Gaber,⁴ pro quo et Ill(ustrissi)mus

D[ominus] Comes Nadasdy scripsit D(omi)nae Comitissae Petro-Zaparianae, pretiosissimis favoribus, et magnificis gratiis recom(m)endatus sup(p)lici cum veneratione emorior.

Illust(rissi)mi, ac R(everen)d(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi Gratosissimi.

25ta Junii in Valle Ivanócz

Infimus Capellanus Nicolaus
Küzmic Par(ochus) ad S.[anctum]
Benedictum.

Nicolai Küzmic Parochi
S.[ancti] Benedicti 25ta Junii 1780.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Zelo častitega gospoda Junija Raffaya, murskosoboškega župnika, sem v imenu presvetlega gospoda škofa obvestil o podeljeni oblasti odvezovati od krivoverstva, veljavni za dobo enega leta; ker pa sodim, da je drugi vreden te milosti prečastiti gospod Franc Szukics, gornjelendavski župnik,¹ tudi zato, ker so tam že prebili led in postajajo spreobrnjenja h katoliški veri pogostejša, sem temu gospodu župniku sporočil, da mu je presvetli gospod škof podelil oblast, odvezovati od omenjenega krivoverstva.

Nadalje obveščam, da sem nedavno dobil pismo od šopronskega tiskarja, v katerem sporoča, da so primerki Evangelijev že natisnjeni in da ni treba nič drugega, kot jih odpeljati. Ponižno prosim, naj me presvetli gospod škof ne odkloni obvestiti, ali naj zaradi tega stopim gor v Šopron. Res iskreno priznam, da bi težko opravil to pot, in sicer zato, ker se približuje žetev, pa tudi zato, ker nameravam polagati temelje svoji domači kapeli; če bi pa presvetli gospod škof blagovolil vendarle tako ukazati, me bo Vaša presvetlost našla ubogljivega služabnika. In če bi presvetli gospod škof blagovolil dodati uvod omenjenim Evangelijem,² naj ga Vaša presvetlost ne odkloni poslati istemu gospodu tiskarju.

In končno ne dvomim, da se bo presvetli gospod škof blagovolil prijazno spomniti, da je lansko leto za pet dečkov, ki so se spreobrnil in obiskujejo šolo. Vaša presvetlost blagohotno obljubila 50 florenov, to je za vsakega 10 florenov; po božji dobroti imam štiri take dečke, ki obiskujejo tukajšnjo krajevno šolo in so dobrega upanja, med katerimi je eden iz plemiškega rodu,³ zato ponižno prosim presvetlega gospoda škofa, da mi ob priliki tega vdanega pisma, ki sem ga presvetlemu gospodu skušal najskromneje napisati, Vaša presvetlost ne odkloni poslati 40 florenov za prej omenjene štiri dečke; obenem pa naj me zaradi obilnejše tolažbe le-teh in njihovih staršev presvetli

¹ Franc Sukič je bil rojen na Trdkovi okrog leta 1744. V Gornji Lendavi je bil župnik v letih 1775–1796, nato je odšel k Nédeli (v Gornje Petrovce), kjer je bil do smrti, umrl je 18. marca 1813 (Géfin III, str. 411).

² Škofov uvod ni bil dodan Sv. Evangelijem, ampak katekizmu Krátki summi.

³ E nobili natus est = nemešnjak (plemičar), iz madžarske besede: nemes, plemenit, plemič.

Nádasy, ki sedaj prebiva v svojem gornjelendavskem gradu, ni zadovoljen s premestitvijo gornjelendavske sirotišnice in resno raziskuje osnove ustanovnih listin omenjene sirotišnice; tako se zdi, da vstaja upanje za njen povratek, gospod škof ne zavrne obvestiti o tem, ali lahko vsi ti upajo, da bodo sčasoma sprejeti v sirotišnico v Kőszegu. Zdi se, da presvetli gospod grof Mihael vendar bi se ta koristni načrt predobrega gospoda grofa lahko hitreje uresničil, če bi presvetli gospod škof blagovolil posredovati. Če bi se vse to uresničilo, bi se prav gotovo povečal pristop h katoliški veri.

Sicer pa sporočam presvetlemu gospodu škofu, da bo 2. ali 3. julija prispel najprej presvetli gospod grof Szapáry, nato pa 4. ali 5. (julija) gospa grofica, kot je prej omenjeni presvetli gospod grof naznanil gospodu Soósu, in da bo, tako se govori, v murskosoboškem gradu podelil posebno nadarbtno; o, da bi jo dal častitemu gospodu Gabru,⁴ za katerega je tudi presvetli gospod grof Nádasy pisal gospe grofici, soprogi Petra Szapáryja; (in ko to sporočam), se ponovno priporočam predragoceni naklonjenosti in neizmerni blagohotnosti in ostajam v globoki predanosti.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
najneznatnejši kaplan
Mikloš Küzmič, župnik pri
Sv. Benediktu.

25. junija 1780, v dolini Ivanócz
[Pismo] Mikloša Küzmiča, župnika
pri Sv. Benediktu, 25. junija 1780.

XII. — 11. julija 1780.

Nicolao Küzmiés Parocho
S.[ancti] Benedicti

Reverende D(omi)ne Paroche, et V[ice]A[rchi]D.[iacone]

Cum ex lit[t]eris p(rae)t(itula)tae D(ominationis) V(es)trae Evangelia in idiomate vandalico Sopronii jam impressa esse intelligam, praefationem¹ quoq(ue) illis adnecti, et ubi haec parata fuerit, typographum ex[s]olvi, ac impressa exemplaria Sabariam devehí curabo, hinc necessarium non esse existimo, ut p(rae)t(itula)ta D(ominatio) V(es)tra hocce urgentium laborum tempore eatenus semet horsum fatiget. Caeterum pro intertentione quat[t]uor puerorum convertitorum a me resolutos annuos singulis detem, insimul vero 40 florenos medio D(omi)ni Parochi Martyancziensis Josephi Gaber p(rae)t(itula)tae D(ominationi) V(es)trae quidem transmittó, illis tamen spem ceptam accom[m]odationis in orphanotrophio Gynsiensi pro hoc anno dare non possum, cum sufficiens commoditas in dicto orphanotrophio non adsit, sed primo parari debeat; interim in his etiam circumstantiis ([ob robu:]² pro casu emer-

⁴ Po smrti martjanskega župnika Matija Cipotha je grof Peter Szapáry kot patron predlagal na novega župnika *Mihaela Gaberja*. Ta je bil rojen okrog leta 1753 v Dolnji Slaveči. Ob Cipothovi smrti je bil kaplan pri Nédeli. Martjanski župnik je bil od leta 1779 do smrti, dne 15. septembra 1815. Bil je zelo goreč in delaven dušni pastir. (Géfin III, str. 105.)

gentis cujuspiam vacantiae) Nationis Vandalicae² peculiarem rationem habeo,
et paternam benedictionem impertiens jugi adpropensione maneo

P(rae)t(itula)tae D(ominationis) V(es)trae

D.[omino] Nicolao Küzmits.

Expedit(um) 11a Julii 1780.

Miklošu Küzmiču, župniku

pri Sv. Benediktu

Častiti gospod župnik in vicerarhidiakon!

Ker sem iz pisma Vaše gori navedene častitosti izvedel, da so Evangeliji v slovenskem jeziku v Sopronu že natisnjeni, bom poskrbel, da jim bo dodan tudi uvod,¹ in brž ko bo ta pripravljen, bo izplačan tiskar, natisnjeni izvodi pa pripeljeni v Sombotelj; zato se mi ne zdi potrebno, da bi Vaša že imenovana častitost v tem času nujnih opravil sebe preveč utrujala (s potjo) tjakaj. Sicer pa sporočam Vaši že imenovani častitosti, da sem za vzdrževanje štirih spreobrnjenih dečkov po posredovanju gospoda martjanskega župnika Jožefa Gabra izplačal vsakemu letnih 10 florenov, skupaj torej 40 florenov; vendar pa jim ne morem dati trdnega upanja, da bi jih to leto sprejeli v sirotišnico v Köszegu, ker v omenjeni sirotišnici ni zadostnega prostora, ampak ga je treba prej pripraviti; toda tudi v takih okoliščinah bom v primeru, da se pojavi kakšno prosto mesto, še posebej pomislil na slovenski narod.² In ko dajem očetovski blagoslov, ostajam s poklonom

Vaši gori imenovani častitosti

Gospodu Miklošu Küzmiču.

Poslano 11. julija 1780.

XIII. — 17. VIII. 1780.

Illustrissime Domine, D(omi)ne Praesul, Domine

Domine mihi gratiosissime!

Biennium brevi futurum est, quod R. D(omi)nus Adamus Ivanóczy¹ apud quemdam praepotentem mercatorem Graecii benigue susceptus degat, tam quoad honestum victum, quam amictum apud eundem senecionem optimum abunde provisus, qui praefatum D(omi)num Ivanóczy ob probitatem vitae pectori suo intime inclusum clementissime fovet, id avidissime anhelando, ut praectactu(m) D(omi)num R(everen)dum in gravi sua senecta ad aras Sacra operantem caligantibus suis oculis contemplari valeret. Quam gratiam si obtineret, spondet se obligaturum ad id proprio chirographo, ut in aedibus suis juxta decentiam status clericalis sustentet(ur), donec terminatis studiis eum evocari contigerit ad curam animarum. Hinc censui humillime recom(m)endan-

¹ Kot že rečeno, škof ni dodal tega uvoda Sv. Evangelijem, ampak katekizmu.

² Torej razen idioma ter lingua tudi: natio vandalica.

dum Illustrissimo D(omi)no Praesuli praeattactum D. R(everen)dum Ivanoczi, oroq(ue) sup(p)lex Illustritatem Vestram, dignet(ur) hanc gratiam praestare, et hoc genus consolationis effundere in dictum mercatorem, qui tanta hucusq(ue) beneficia confer(r)e dignatus toties fato D. R(everen)do, ut ad futurum Pascha S. Presbyteratus ordinem suscipere valeat. Tanta sane insignis pietatis, in[n]ocentissimae conversationis, morum probitatis, clericalisq(ue) disciplinae jam in alteru(m) annum dedisse fert(ur) heroica exempla, ut exemplar, et speculum Graecense audiat, passimq(ue) sanctutas vocitat(ur), qui si ut coepit, perseveraverit, experiet(ur) ipsum Illustrissimus Dominus Apostolum Vandaliae futurum, cujus n(on) obscura ostendit indicia anno priore in feriis autumnalibus apud me degendo. Ad quam perfectionem eo con(n)itet(ur) magis, quo se altiori ordine insignitum viderit, et quo eum amplioribus gratiis cumulare dignata fuerit Illustritas Vestra. Deniq(ue) et id boni emerget ex collatione ordinis Presbyteratus, ut minores fratres suos nunc facile convervibiles eripiat Luthero inq(ue) orthodoxa fide erudiri faciendo Catholicos efficiat, qui si semel gustent coenam Lutheri, quantae molis sit perfecte reducere, ne retrospectant, notum est perbelle Illustrissimo D(omi)no Praesuli, Quam meam humillima(m) sup[p]licationem dum Illustritati Vestrae humillime offero, et sup(p)lex substerno, unaq(ue) devotissime oro, ut si Sopronio Evangelia allata sunt, 100 circit(er) exemplaria tam ex Evangeliiis, quam Cathecesi [!] hac occasione nobis submittere n(on) dedignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra, quae nobis hic compingi faciemus, ut eo citius tam avide desideratos habere possimus libellos, pretiosissimis favoribus, et magnificis gratiis recom(m)endatus sup(p)lici cum veneratione, et plena subjectione persevero.

Illustrissimi D(omi)ni, D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi gratiosissimi.
 Infimus Capellanus Nicolaus
 Küzmics Par(ochus) ad
 S. Benedictum.

17^a Augusti 1780 in Valle Ivanócz.

Prezvzišeni gospod škof,
 meni zelo naklonjeni gospod!

Kmalu bosta pretekli dve leti, kar prebiva častiti gospod Adam Ivanoczi¹ pri nekem zelo petičnem trgovcu v Gradcu, ki ga je prijazno vzel k sebi. Ta nad vse dobri starček ga oskrbuje tako s primerno hrano kot tudi z obleko. Ker mu je imenovani gospod Ivanoczi zaradi zglednega življenja močno pri-rasel k srcu, ga blagohotno podpira in si nad vse želi, da bi imenovanega častitega gospoda v svoji častiljivi starosti z ugašajočimi očmi še lahko videl opravljati sveto daritev pri oltarju. Če bo dosegel to milost, obljublja, da se bo obvezal s svojim podpisom, da ga bo vzdrževal v svoji hiši, tako kot se

¹ Küzmíčov dopis govori o šolanju Adama Ivanocyja in njegovem bivanju pri bogatem trgovcu. Na univerzi v Gradcu je Adam Ivanocy študiral logiko že leta 1777. V šolskem letu 1778/79 je študiral fiziko, star je bil 21 let, stanoval je v mestu št. 246 (Ivánóczy Adamus, Hung. Szent-Benedekensis ex comit. Castriferrei). Gl.: Johann Andritsch, Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586—1782), Graz 1965, str. 192—193. — *Navajam*: Andritsch.

spodobi za duhovniški stan, vse do konca študija, ko ga bodo poklicali na delo za duše. Zato sem sklenil, da bom z vso skromnostjo priporočil prej imenovanega častitega gospoda Ivanoczija prevzvišenemu gospodu škofu, pa zato ponižno prosim Vašo prevzvišenost, naj blagovoli izkazati to milost in podeliti to vrsto tolažbe omenjenemu trgovcu, ki je doslej poklonil toliko dobrot že večkrat imenovanemu častitemu gospodu, s tem da bi le-tega spoznali za vrednega, da prihodnjo Veliko noč sprejme sveti red mašniškega posvečenja. Že drugo leto, pravijo o njem, kaže toliko vzvišenih zgledov pristne pobožnosti, vzorne nedolžnosti v pogovorih, npravne neoporečnosti in duhovniške poslušnosti, da ga imenujejo kar graški vzor in ogledalo ter se povsod šepeta o njegovi svetosti; če bo nadaljeval, kot je začel, bo imel prevzvišeni gospod v prihodnje priliko, da ga spozna kot apostola Slovenske krajine, o čemer je dal ne malo znakov lansko leto, ko je bival pri meni v času jesenskih počitnic. K taki popolnosti ga bo še bolj spodbujalo, ko bo videl, da je bil povzdignjen k višjemu redu, in ko ga bo Vaša prevzvišenost blagovolila obdariti še z večjimi darovi. Iz podelitve mašniškega posvečenja pa bo naposled vzniknilo tudi to dobro, da bo tedaj z lahkoto iztrgal Lutru in spreobrnil svoje mlajše brate, jih poučil v pravi veri in jih napravil katoličane; saj je prevzvišenemu gospodu škofu predobro znano, kako težko je tiste, ki so kdaj okusili hrano Lutrovega nauka, do take popolnosti spreobrniti, da se ne bi ozirali nazaj. Ko Vaši prevzvišenosti v vsej skromnosti pošiljam in pred Vami kleče razgrinjam to svojo preponižno prošnjo, Vas obenem najvdaneje prosim, naj nam Vaša prevzvišenost ne odkloni poslati ob tej priliki, če so namreč Evangeliji že prispeli iz Soprona, okoli 100 izvodov tako Evangelijev kot Katekizmov; tukaj si jih bomo dali vezati, da bomo tako čimprej prišli do knjižice, ki si jih tako močno želimo. Ko se priporočam Vaši predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti, ostajam s predanim spoštovanjem in globoko vdanostjo

prevzvišenega gospoda škofa,
meni zelo naklonjenega gospoda

najneznatnejši kaplan
Mikloš Küzmič, kaplan pri
Sv. Benediktu.

17. avgusta 1780, v dolini Ivanócz.

XIV. — 24. VIII. 1780.

Nicolao Küzemics
V[ic]e[A]rchi Diacono Tóthsaghien(s)

R(everen)de D(omi)ne Paroche, &(et) V[ic]e[A]rchi Diacone!

Num Adamum Ivánóczj¹ clericum meu(m) ad sacros ordines promoturus sim, nunc certo Praet(itura)tae D[omi]nationi V(est)rae promittere non possum. Verum ubi is pro feriis autumnalibus in patriam redierit, et semet hoc favore non solum fide dignis professoris sui super laudabili in studiis aeq(ue) ac moribus facto progressu lit[t]eris testimonialibus verum etiam in examine, quod coram V[enerabili] Consistorio meo subire debebit, dignum reddiderit, meum hac de re animi sensum intelliget.

Quod Catechismum attinet: eum illico ad manus Praet(itula)tae D[omina-
tionis] V(est)rae transmissurus sum, quamprimum* ([ob robu:] sufficientia)
decreti mei super eo conditi et qualibet in parochia asservandi exemplaria
typis mandata fuerint.² Caeterum paternam benedictionem impertiens jugi
propensione maneo

prae(titula)tae D[ominationi] V(est)rae
D.[omino] V[ice] A[rchi] Diacono Tothsághiensi
Expedit(um) 24^a Aug(usti) 780.

Miklošu Küzmiču
vicearhidiakonu Slovenske krajine

Castiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Ali bom svojega klerika Adama Ivanoczija¹ posvetil v svete redove, za
sedaj še ne morem gotovo obljubiti Vaši zgoraj imenovani častitosti. Ko pa se
bo le-ta za jesenske počitnice vrnil v domovino, bo zvedel, kaj sodim o tej
stvari, potem ko bo dokazano, da je vreden tega priznanja, ne samo iz vero-
dostojnega spričevala njegovega profesorja o pohvalnem uspehu pri študiju
kot tudi o duhovnem napredku, ampak tudi na izpitu, ki ga bo moral opraviti
pred mojim častitim konzistorijem.

Kar zadeva Katekizem [sporočam]: V roke Vaše zgoraj imenovane časti-
tosti ga bom poslal takoj potem, ko bo natisnjenih dovolj izvodov mojega
odloka, ki sem ga izdal o njem (katekizemu) in ga bo treba izvrševati v vsaki
župniji.² Sicer pa Vam pošiljam očetovski blagoslov in ostajal s poklonom

Vaši zgoraj imenovani častitosti.

Gospodu vicearhidiakonu Slovenske krajine
Poslano 24. avgusta 1780.

Se bo nadaljevalo
Ivan Skafar
Radlje ob Dravi

¹ Adam Ivanocy je prejel tonsuro še v Gradcu dne 27. februarja 1799 in
odšel iz Gradca iz drugega letnika filozofije (Andritsch, str. 193). V mašnika
je bil posvečen v Sombotelju leta 1783, po treh letih bogoslovnega študija
v Györu. Kaplan je bil v Murski Soboti, župnik na Pertoči in v Beltincih
(1789—1824), od leta 1808 dekan dolnjelendavske dekanije in nadzornik ver-
skih šol v dekaniji. Jožef Košič mu je kot kaplan v Turnišču spesnil latinsko
odo, ki je izšla v tisku v Sombotelju leta 1813. — Adam Ivanocy je bil rojen
v Ivanovcih (župnija Sv. Benedikt) dne 10. avgusta 1756. — Géfin III, str. 167;
Andritsch, str. 193; Skafar, Stopinje, M. Sobota 1973, str. 34—35; Krstna knjiga
župnije Beltinci.

² Ta Szilyjev odlok glede poučevanja katekizma je natisnjen na začetku
prvega natisa Krátke summe leta 1780.

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	џ dž
Ruski	е e	Ruski	ш šč
Ruski	ѐ ě	Bolgarski	шт št
Ukrajinski	э je	Ruski	ъ '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ѡ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь '
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, uporabljeni metodi in rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (le-to tudi ob vseh eventualnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje Založba Obzorja).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- F. H. H. Kortlandt*, Slavic Accentuation. A Study in Relative Chronology. The Peter de Ridder Press. Lisse/Netherlands. 1975. 94 str.
- Słownik Prasłowiański*, Tom I, A — B. Polska akademia nauk, Komitet językoznawstwa. Ossolineum. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1974, 487 str.
- Linguistica* XII. Škerljev Zbornik — Melanges Škerlj. Ljubljana 1972. 350 str. (Izšlo 1974.)
- Linguistica* XIII. Karel Oštir — in memoriam. Ljubljana 1973. 280 str. (Izšlo 1975.)
- Ferenc Gregor*, Der slowakische Dialekt von Pilisszántó. Akadémia Kiadó. Budapest 1975. 296 str.
- Slavica* XIII. Annales Instituti philologiae Slavicae Universitatis Debreciensis de Ludovico Kossuth nominatae. Debrecen, 1974, 165 str.
- Vlasta Vlašínová*, Česká recepce V. G. Korolenka. Opera Universitatis Purkyaniana Brunensis, Facultas philosophica, 192. 196 str.